

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Eraõiguse osakond

Brigitta Jõgi

**HEA USU PÕHIMÕTE TÕENDAMISKOORMUSE ÜMBERPÖÖRAMISEL
TSIVIILKOHTUMENETLUSES**

Magistritöö

Juhendaja
PhD Carri Ginter

Tallinn
2024

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1 Tõendamine ja tõendamiskoormus tsiviilkohtumenetluses	6
1.1 Tõendamise eesmärk ja tõendi olemus.....	6
1.2 Tõendamiskoormuse olulisus ja põhimõtted.....	12
1.3 Hea usu põhimõtte tähtsus õigussuhetes	19
1.4 Selgitamiskohustuse olulisus kohtumenetluses.....	24
2 Materiaalõigusest tulenev tõendamiskoormuse ümberpööramine	28
2.1 Tõendamiskoormuse ümberpööramise olemus	28
2.2 Tõendamiskoormuse ümberpööramine tööõiguses.....	30
2.3 Tõendamiskoormuse ümberpööramine tarbijaga seotud suhetes.....	33
3 Hea usu põhimõtte rakendamine tõendamiskoormuse ümberpööramisel	40
3.1 Hea usu põhimõtte vajalikkus tõendamiskoormuse ümberpööramisel	40
3.2 Hea usu põhimõttest tulenevalt tõendamiskoormuse ümberpööramise eeldused	44
3.3 Deklaratiivsest võlatunnistusest tulenev tõendamiskoormuse ümberpööramine.....	57
3.4 Tõendamiskoormuse ümberpööramine kindlustusjuhtumite puhul	60
KOKKUVÕTE	64
THE PRINCIPLE OF GOOD FAITH IN REVERSING THE BURDEN OF PROOF IN CIVIL PROCEEDINGS	68
KASUTATUD KIRJANDUS	74
KASUTATUD ÕIGUSAKTID	76
KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA.....	77

SISSEJUHATUS

Tsiviilõiguses on kohustus käituda heas usus. Tsiviilseadustiku üldosa seaduse¹ (TsÜS) § 138 lg 1 sätestab, et õiguste teostamisel ja kohustuste täitmisel tuleb toimida heas usus. Normi lõige 2 lisab, et õiguste teostamine ei ole lubatud seadusvastasel viisil, samuti selliselt, et õiguste teostamise eesmärgiks on kahju tekitamine teisele isikule. Tegemist on eraõiguse üldpõhimõttega ning nimetatud säte laieneb kõikidele eraõiguslikele õigussuhetele ja samuti muudes õigusvaldkondades tekkivatele õigussuhetele.²

Tsiviilkohtumenetluse seadustiku³ (TsMS) § 230 lg 1 kohaselt peab kumbki pool hagimenetluses tõendama neid asjaolusid, millele tuginevad tema nõuded ja vastuväited, kui seadusest ei tulene teisiti. Pooled võivad kokku leppida tõendamiskoormise jaotuse erinevalt seaduses sätestatust ja selle, millised on tõendid, millega mingit asjaolu võib tõendada, kui seadusest ei tulene teisiti.

Kohtumenetluses tuleb tõendada asjaolusid, mida ei võeta omaks ning mida ei loeta üldteadaolevaks. Tõendamiskoormuse jaotus kujutab endast tõendamata jätmise riski jagamist ehk kohus peab tingimata otsuse tegema. Eelneva tõttu peab pool, kellel lasub tõendamiskoormus, arvestama negatiivse kohtuotsusega isegi juhul, kui vastaspool ei ole ühtegi tõendit esitanud, kui ta ei veena kohut oma kasuks otsustama.⁴ Tõendamiskoormust kandval poolel tuleb kohtule esitada tõendamise standardile vastavas määras tõendid, mis tema väiteid kinnitaksid, kuivõrd seadusest tuleneb presumptsioon, et tõendamiskoormust kandva poole esitatud faktiväited ei ole õiged.⁵

Teatud juhtudel on tõendamiskoormus ümber pööratud. See tähendab, et materiaalõiguslikult nõude aluseks olevat asjaolu ei pea tõendama hageja, vaid hoopis kostja peab tõendama selle asjaolu puudumist. Eelnev võib tuleneda otsesõnu materiaalõigusest, kuid võib olla tuletatud ka hea usu põhimõttest.⁶ Nimetatu on tingitud asjaolust, et seadusandjal ei ole arusaadavalt

¹ Tsiviilseadustiku üldosa seadus. – RT I, 22.03.2021, 8.

² Varul, P. jt. Võlaõigusseadus I. Komm vlj. Tallinn: Juura 2016, lk 35.

³ Tsiviilkohtumenetluse seadustik. – RT I, 09.04.2021, 17.

⁴ Kõve, V. jt. Tsiviilkohtumenetluse seadustik I. Komm vlj. Tallinn: Juura 2017, lk 1248.

⁵ Kõve, V. jt. TsMS komm I, lk 1248.

⁶ Kõve, V. jt. TsMS komm I, lk 1251.

võimalik kõiki võimalikke olukordi õigusaktides reguleerida, mistõttu sisustab õiguse mõistmise muuhulgas ka hea usu põhimõtte.

TsÜS § 138 lg 1 sätestab hea usu põhimõtte, mille kohaselt tuleb õiguste teostamisel ja kohustuste täitmisel toimida heas usus. Samuti sätestab võlaõigusseaduse⁷ (VÕS) § 6 lg 1, et võlausaldaja ja võlgnik peavad teineteise suhtes käituma hea usu põhimõttest lähtuvalt. Heas usus käitumise kohustus on avatud olemusega ehk sätte sisustavad konkreetset normid ja kohtupraktika. Eelnevast tulenevalt on käesolevas töös analüüsitud kohtupraktikat, mis sisustab ka hea usu põhimõtte.

Riigikohus on samuti leidnud, et hageja tõendamiskoormus ei ole piiramatult. Hea usu põhimõttest tulenevalt on võimalik, et asjaolu tõendamise koormus pöördub eelduste esinemise võimalikkusele viitavate asjaolude esitamise järel ümber, eelkõige kui tõendada tuleb asjaolu, mille esinemine on kostja kontrolli all, hagejal ei ole objektiivselt võimalik tõendeid esitada ja kostja keeldub asjaolu tõendamisele kaasa aitamast. Kui hageja on asjaolu esinemise tõenäosust põhistanud, peab kostja tõendama asjaolu esinemise puudumist.⁸

Eelnevast tulenevalt on tsiviilkohtumenetluses asjaolude tõendamine kogu vaidluse aluseks, mille põhjal kohus otsustab, kas nõue rahuldada või mitte. Sellest tulenevalt on äärmiselt oluline, et kohtumenetluses osalevatel pooltel oleks selge, milliseid asjaolusid nad tõendama peavad. Teatud juhtudel on tõendamiskoormus seadusest tulenevalt ümber pööratud ning selgitamiskohustusest tulenevalt peab kohus pooltele teada andma, mida keegi tõendama peab. Kuivõrd tõendamiskoormuse saab ümber pöörata tulenevalt hea usu põhimõttest, ei pruugi alati tõendamiskoormuse jagunemine olla selge ning pooled peavad tõendama asjaolusid, millega nad menetluse alguses arvestanud ei olnud. Teiselt poolt ei tohi tõendamiskoormuse asjaolu tulla pooltele üllatusena. Eelnev omab tähtsust eriti õiguskindluse loomisel kohtumenetluses, vältides üllatuslikke olukordi.

Uurimisprobleemiks on asjaolu, kuivõrd hea usu põhimõttele ei ole ühtset ja ammendavat definitsiooni, vajab hea usu põhimõtte kasutamine ka tõendamiskoormuse ümberpööramisel kindlat juhust.

⁷ Võlaõigusseadus. – RT I, 17.03.2023, 80.

⁸ RKTkm 19.12.2017, 2-16-9016, p 11.2.

Käesoleva töö eesmärgiks on teha kindlaks hea usu põhimõtte piirid tõendamiskoormuse ümberpööramise tsiviilkohtumenetluses ehk millistes olukordades võib oodata tõendamiskoormuse ümberpööramist ning kas see on õigustatud. Töö eesmärgist tulenevalt on püstitatud järgmised uurimisküsimused:

- 1) Milline tähtsus on hea usu põhimõttel ja tõendamisel tsiviilkohtumenetluses?
- 2) Mida tuleb arvesse võtta kohtu selgitamiskohustusel hea usu põhimõttest tuleneva tõendamiskoormuse ümberpööramisele?
- 3) Kas ja kuidas kujundab materiaaloigusest tulenev tõendamiskoormuse ümberpööramine hea usu põhimõttest tulenevat tõendamiskoormuse ümberpööramist?
- 4) Milliste kriteeriumide täitmisel saab rakendada tõendamiskoormuse ümberpööramist tulenevalt hea usu põhimõttest?

Töö valmimiseks on analüüsitud õiguskirjandust ja nii Eesti kui ka Saksa kohtupraktikat. Saksa kohtupraktika analüüsimine on asjakohane eelkõige põhjusel, et Saksa tsiviilõigus on suurest olnud Eesti tsiviilõiguse aluseks. Õiguskirjanduses on kasutatud eelkõige seaduste kommenteeritud väljaandeid ja õiguslaseid artikleid.

Töö on jaotatud kolmeks peatükiks, millest esimene annab ülevaate tõendamisest, tõendamiskoormusest, hea usu põhimõttest ning kohtu selgitamiskohustusest. Teine peatükk keskendub materiaaloiguses sätestatud tõendamiskoormuse ümberpööramise juhtudele, eelkõige töötajate ning tarbijatega seotud õigussuhetes, milles nähakse ette ka võimalikud suunised hea usu põhimõttest tulenevalt tõendamiskoormuse ümberpööramisele. Kolmandas peatükis analüüsitakse hea usu põhimõttest tulenevalt tõendamiskoormuse ümberpööramist, selle vajalikkust, eeldusi ning kohaldamist.

Magistritööd iseloomustavad märksõnad Eesti märksõnastikust: tsiviilõigus, tsiviilkohtumenetlus, tõendamine, tõendid.

1 Tõendamine ja tõendamiskoormus tsiviilkohtumenetluses

1.1 Tõendamise eesmärk ja tõendi olemus

Õiguse rakendamiseks peab kohus kohtumenetluse käigus enne õiguslike küsimuste lahendamist lahendama faktiküsimused. Kohtumenetluses sõltub normi rakendamine asjaoludest ning kohaldatav norm määrab kindlaks, milliseid asjaolusid peab kontrollima. Eelnevast tulevalt määratakse ka kindlaks, millisel menetlusosalisel tuleb konkreetsete asjaolude esinemise tõendamiseks kohustus esitada tõendeid.⁹

Tõendamise tulemusel tekitatakse kohtule veendumus, kas konkreetses asjas tähtsust omavad faktilised asjaolud esinesid või mitte. Oluline on siinkohal märkida, et kohtule ei saa omistada tõendamise või mittetõendamise tegevust, vaid isegi kohtu enda algatusel tõendite kogumisel jääb kohus vaid tõendite hindajaks.¹⁰

Seega peab tsiviilkohtumenetluse käigus kohus enne õiguslike küsimuste lahendamist tegelema faktiküsimustega. Sätete kohaldamine sõltub konkreetsetest asjaoludest ning vastava normi määratud kontrollitavatest asjaoludest. Sellest tulenevalt määratakse kindlaks, milline osapool peab esitama tõendeid konkreetsete asjaolude tõendamiseks. Kohtu roll on olla üksnes tõendite hindaja, isegi kui kohus kogub tõendeid omal algatusel.

Tõendiks tsiviilasjas on TsMS § 229 lg 1 kohaselt igasugune teave, mis on seaduses sätestatud protsessivormis ja mille alusel kohus seaduses sätestatud korras teeb kindlaks poolte nõudeid ja vastuväiteid põhjendavad asjaolud või nende puudumise, samuti muud asja õigeks lahendamiseks tähtsad asjaolud. Seega saab tõendiks pidada infokildu asjaolu kohta, mille alusel üritatakse kindlaks teha, mis on minevikus juhtunud.¹¹

Tõendeid iseloomustatakse asjakohasuse, lubatavuse, usaldusväarsuse ning tõendi kaalu järgi.¹² Tõendi asjakohasuse all peetakse silmas eelkõige seda, et vastav tõend võimaldab teha

⁹ Kõve, V. jt. TsMS komm I, lk 1235.

¹⁰ Kõve, V. jt. TsMS komm I, lk 1235.

¹¹ Kõve, V. jt. TsMS komm I, lk 1238.

¹² Kõve, V. jt. TsMS komm I, lk 1238.

kohtul järeltust asjas olulise asjaolu esinemise tõenäosuse kohta.¹³ Tõendi asjakohasus ja lubatavus on välja toodud TsMS §-s 238. Tõend võib olla küll asjakohane, kuid mitte tingimata lubatav. Seda eelkõige juhul kui tõendit ei esitata tähtaegselt. Usaldusväärsus tähendab olulist teavet adekvaatselt vastu võtta ja salvestada ning edasi anda.¹⁴ Tõendi usaldusväärsus ei sõltu teiste tõendite sisust ehk usaldusväärst ei saa panna vastavusse teiste olemasolevate tõenditega.¹⁵ Usaldusväärsusel on oma roll ka tõendi kaalu hindamisel. Tõendi kaal näitab, millises osas tõend mingi faktiväite osas kohtu järeltust kummalegi poole kallutab. Kaalu mõjutab ka veel eluline usutavus.¹⁶

TsMS § 232 lg 1 kohaselt hindab kohus seadusest juhindudes kõiki tõendeid igakülgset, täielikult ja objektiivselt ning otsustab oma siseveendumuse kohaselt, kas menetlusosalise esitatud väide on tõendatud või mitte, arvestades muu hulgas poolte kokkuleppeid tõendamise kohta. Sealjuures ei ole ühelgi tõendil kohtu jaoks ette kindlaksmääratud jõudu.¹⁷

Seega on tõendile sätestatud mitmeid kriteeriume, enne kui seda saab tõendiks tsiviilkohtumenetluses üldse lugeda. Kohtu ülesanne on siinkohal hinnata tõendeid objektiivselt ning määratleda selle asjakohasus, lubatavus, usaldusväärsus ja kaal.

Tõendamist ja tõendite hindamist leiab igapäevaselt ka kohtumenetluse väliselt. Küll aga on kohtumenetluses seatud tõendamisele ja hindamisele erinevad piirangud, mille eesmärgiks on muuhulgas tee õigusrahuni, mitte pelgalt faktide tuvastamine. Võrreldes kriminaalmenetlusega on tsiviilkohtumenetluses tõendamisreegleid vähem ning faktide tuvastamisesse suhtutakse leebemalt. Seda eelkõike seetõttu, et tsiviilkohtumenetluses ei ole enamasti kaalul poolte elu ega vabadus. Siinkohal tuleb siiski meele pidada hagita asju, millistel juhtudel on olukord just vastupidine.¹⁸

Eelnev aga ei tähenda, et tõendamine osutub tsiviilkohtumenetluses igas olukorras lihtsaks. Esineb mitmeid valdkondi ja juhtumeid, mille puhul võib konkreetse kokkuleppe, võimaliku rikkumise või põhjusliku seose tõendamine osutada äärmiselt keeruliseks või peaaegu

¹³ Kõve, V. jt. TsMS komm I, lk 1238.

¹⁴ Kõve, V. jt. TsMS komm I, lk 1239.

¹⁵ Kõve, V. jt. TsMS komm I, lk 1239.

¹⁶ Kõve, V. jt. TsMS komm I, lk 1240.

¹⁷ RKTKo 13.04.2016, 3-2-1-181-15, p 51.

¹⁸ Kõve, V. jt. TsMS komm I, lk 1235.

võimatuks. Tõendamine võib olla raskendatud näiteks olukordades, kus poolte vahel on sõlmitud suulised kokkulepped või tõendada tuleb isiku deliktilist vastutust, kes on käitunud tahtlikult heade kommete vastaselt VÕS § 1045 lg 1 p 8 kohaselt.

Tsiviilkohtumenetluse keskseks ülesandeks on tagada, et kohus lahendaks tsiviilasja õigesti, mõistliku aja jooksul ja võimalikult väikeste kuludega (TsMS § 2). Seadusandja on TsMS § 229 lg-s 2 loetlenud kuus tõendiliiki, milleks on tunnistaja ütlus, menetlusosalise vande all antud seletus, dokumentaalne tõend, asitõend, vaatlus ning eksperdiarvamus. Seejuures on Riigikohtu seisukoht, et tõendiks ei loeta poole seletusi. Seletust ei ole võimalik pidada ka dokumentaalseks tõendiks juhul, kui seletus on koostatud kirjalikult. Seletuses esitatud väiteid peab tõendama lubatavate tõenditega, mis on TsMS § 229 lg-s 2 loetletud. Eelnevast tulenevalt ei saa kohus oma otsuses tugineda seletusele, kui see ei ole vande all antud.¹⁹

Hagita menetluses võib kohus lugeda asjaolude tõendamiseks piisavaks ka muu tõendusvahendi muu hulgas menetlusosalise seletuse, mis ei ole antud vande all. Seega on ka tõendiliikide kehtestamisel silmas peetud TsMS §-st 2 tulenevat ressursikokkuhoiu põhimõtet ning tõendamise regulatsiooni on sellest lähtuvalt piiratud.

Samuti on Saksa õiguses määratletud tõendiliigid, mida tunnistatakse tsiviilkohtumenetluses. Saksa tsiviilkohtumenetluse seadustik (ZPO)²⁰ näeb tõendiliikidena ette: vaatlus (ZPO § 371 jj), tunnistaja ütlus (ZPO § 373 jj), eksperdiarvamus (ZPO § 402 jj), dokumendid ja salvestised (ZPO § 415 jj), menetlusosalise vande all antud seletus (ZPO § 445 jj). Seega tunnistatakse Saksa õiguses samasuguseid tõendeid nagu Eestis.

Saksamaal esitavad pooled tõendeid tavaliselt dokumentide koopiatena. Kohus nõuab menetluses osapoolelt originaalide esitamise ainult juhul, kui vastaspool vaidlustab koopia autentsuse. Juhul kui pool on viidanud, et tema omandis on ka originaaldokument, saab vastaspool vastava väite vaidlustada ning paluda nõuda välja originaaldokument. Samuti on kohtul õigus osapoolt kohustada originaaldokument esitama. Seejuures on lubatud ainult poolte kontrolli all olevad dokumendid või need, mida on võimalik seaduslikult hankida kolmandatelt isikutelt. Siiski ei laiene kohtu pädevus kolmandate isikute valduses olevatele dokumentidele.

¹⁹ RKTko 26.10.2021, 2-19-7379, p 21.

²⁰ Zivilprozessordnung. – <https://www.gesetze-im-internet.de/zpo/> (20.01.2024)

Seega peab tõendamiskoormust kandev pool esitama avalduse kolmandalt isikult dokumentide esitamiseks, mis võib sageli olla aeganõudev protseduur. Eelnevast tulenevalt võivad Saksamaa kohtud alternatiivina dokumentide esitamise avaldusele vastu võtta tuletatud tõendi. Tuletatud tõendid võivad hõlmata tunnistajate ütlusi ja muid kaudseid tõendeid. Olukorras, kus pooled ei suuda dokumenti leida, kuid keegi mäletab, et selline dokument oli olemas, ja oskab kirjeldada selle sisu, võib see isik dokumendi sisu kohta tunnistada.²¹

Eelnevast tulenevalt esitavad Saksa kohtumenetluses pooled tõendeid tavaliselt dokumentide koopiatena, kui vastaspool nende autentsust ei vaidlusta. Originaaldokumendi esitamist võib nõuda vastuväidete korral. Kohtu pädevus on piiratud vaid poolte kontrolli all olevate või seaduslikult hangitud dokumentidega. Juhul kui dokumente ei leita, võivad kohtud vastu võtta tuletatud tõendeid, näiteks tunnistajate ütlusi.

Käesolevas töös ei analüüsita hagita asju, kuid oluline on siinkohal välja tuua põhimõtteline erinevus hagiasjade ning hagita asjade tõendamise küsimuses.

Hagita asjad on loetletud TsMS § 475 lg-s 1. Nendeks on muuhulgas maksekäsu kiirmenetlus (p 1), piiratud teovõimega täisealisele isikule eestkostja määramine (p 5), hagita perekonnaasjad (p 8), korteriomandi ja kaasomandi asjad (p 13).

Hagimenetluse ning hagita asjade erinevus seisneb isikute huvide teenimises. Hagimenetluses tuleb pooltel endil esitada tõendeid asjaolude tõendamiseks, mistõttu teenib hagimenetlus eelkõige poolte endi huve. Seevastu hagita asjades on olulisel kohal avalik huvi. Seetõttu kehtib hagita menetluses ka uurimisprintsipi.²²

TsMS § 477 lg 7 kohaselt peab kohus hagita asja korral kontrollima avalduse vastavust seadusele ja avalduse tõendatust ka juhul, kui avalduse kohta ei ole esitatud vastuväiteid. Vajaduse korral nõuab kohus avaldajalt tõendite esitamist või kogub neid omal algatusel.

Uurimisprintsipi rakendamiseks saabki kohus eelnevast väljatoodud sätte alusel koguda tõendeid omal algatusel. TsMS § 230 lg 2 teine lause võimaldab kohtul hagimenetluses teha

²¹ Bastuck, B. Göbfert, B. Admission and Presentation of Evidence in Germany. – *Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Review*. Volume 16, nr 3, 1994, lk 615.

²² Kõve, V. jt. Tsiviilkohtumenetluse seadustik III. Komm vlj. Tallinn: Juura 2018, lk 69.

pooltele ettepanek täiendavate tõendite esitamiseks. Olukorras, kus menetlusosalised ettepanekut ei täida, ei ole kohtul pädevust tõendeid ise koguma hakata. Eelnevast tulenevalt on hagita asjades kohtul suurem tegevusvabadus võrreldes hagimenetlusega. Näiteks on kohtul õigus vastava taotluseta nõuda välja dokumente, korraldada paikvaatlus või määrata ekspertiis.²³

TsMS § 477 lg-st 5 sätestab, et kohus ei ole seotud menetlusosaliste esitatud taotluste ega asjaoludega ega nende hinnanguga asjaoludele, kui seadusest ei tulene teisiti. Eelnevast tulenevalt ei ole kohtul õigus piirduda pelgalt asjaoludega, millele pooled menetluses tuginevad.

Nimetatud sättest tulenev suurem tegutsemisvabadus paneb teisalt kohtule väljaselgitamise kohustuse selles osas, milliseid faktilisi asjaolusid peab arvestama ning kuidas neid tõendada. Menetlusõiguse rikkumisega on tegemist juhul, kui kohus on jätnud olulised asjaolud asja lahendamisel arvesse võtmata või ei kogu asjas tähtsust omavate asjaolude suhtes tõendeid. Menetlusõiguse rikkumisega võib kaasneda ebaõige kohtulahend, mis omakorda annab aluse lahendi tühistamiseks.²⁴

Eelnevat on kinnitanud ka Riigikohus oma 04.10.2012 lahendis nr 3-2-1-108-12. Asja vaidluse keskseks küsimuseks oli, kas avaldaja tehtud maksekorralduse alusel trahvisumma laekus rahatrahvi määraja (puudutatud isiku) kontole või mitte. Nimelt tegi Tallinna linn otsuse, millega määras avaldajale trahvi, mille avaldaja maksis pangas samal päeval pangas sularahas puudutatud isiku arvelduskontole sularahas. Tasumisest hoolimata saabus avaldajale kohtutäiturilt täitmisteade. Tsiviilasjas seisnes probleem selles, et maksekorraldusel oli märkimata viitenumber, mistõttu peeti võimalikuks, et ülekanne küll tehti, kuid seda ei suudetud viitenumbri puudumise tõttu konkreetse trahviotsusega siduda. Seega oli ka võimalik, et raha kanti avaldaja ehk maksja pank tagasi. Sellises olukorras leidis Riigikohus, et maakohus oleks pidanud eelmenetluses pöörduma nii panga kui ka puudutatud isiku poole täpsustava infonõudega. Seejuures juhtis eelnevale tähelepanu ka avaldaja oma ringkonnakohtule esitatud määruskaebuses. Riigikohus leidis, et kui nõutud trahvisumma jõudis puudutatud isiku kontole, ei oleks olnud alust alustada täitemenetlust. Eelnevast

²³ Kõve, V. jt. TsMS komm III, lk 71.

²⁴ Kõve, V. jt. TsMS komm III, lk 70.

tulenevalt märkis Riigikohus, et kohtud on rikkunud uurimispõhimõtet ja eelmenetluse ülesandeid sellega, et jätsid välja selgitamata, kas trahvisumma laekus puudutatud isiku arvelduskontole. Kuivõrd maakohtu rikkumine võis kaasa tuua asjas ebaõige kohtulahendi ning ka ringkonnakohus kõrvaldanud maakohtu rikkumist, tühistati kohtulahendid.²⁵

Seega kinnitas Riigikohus selgelt, et uurimisprintsipi rikkumine võib kaasa tuua ebaõige kohtulahendi, mille tõttu ei ole asi õigesti lahendatud. Seda enam olukorras, kus pool on ringkonnakohtule esitatud määruskaebuses kohtupoolsele rikkumisele tuginenud ning sellest hoolimata ei ole kohus uurimispõhimõtte rikkumist likvideerinud.

Riigikohus on seotud apellatsioonikohtu tuvastatud faktiliste asjaoludega, välja arvatud juhul, kui asjaolu tuvastamine on vaidlustatud kassatsioonkaebusega ning asjaolu tuvastamisel on oluliselt rikutud menetlusõiguse norme (TsMS § 688 lg 4). TsMS § 688 lg 5 kohaselt ei kogu ega uuri Riigikohus tõendeid, välja arvatud juhul, kui tõend esitatakse ringkonnakohtu menetlusõiguse normi olulise rikkumise tõendamiseks. Samuti ei kogu ega uuri Riigikohus uuesti madalama astme kohtutes kogutud, uuritud ja hinnatud tõendeid. Näiteks on eelneva tõttu Riigikohus muuhulgas jätnud määruskaebuse rahuldamata osas, milles vaidlustati eestkostja määramise, kuivõrd Riigikohtul puudub pädevus eestkostja määramise põhjendatuse hindamiseks.²⁶

Seega ei alusta Riigikohus asjaolude uuesti uurimise ega tõendite kogumisega, vaid on seotud juba madalamate astmete kohtutes tuvastatud faktiliste asjaoludega. Seetõttu saab uurimispõhimõtet enim kohaldada maakohtus.

Eelnevast tulenevalt on tsiviilkohtumenetluses hagiastjades ja hagita asjades toimuval tõendamisel oluline erinevus. Kui hagita asjades võib kohtulahendi edasikaebamisel tugineda muuhulgas ka menetlusõiguse rikkumisele olukorras, kus kohus ei ole rakendanud uurimisprintsipi vajalikus määras, siis hagiastjades sellisele rikkumisele tugineda ei saa. Hagiastjades peab pool ise olema aktiivne ning tooma kohtu ette asjas tähtsust omavad asjaolud ja neid vastavalt ise ka tõendama, mistõttu ei saa lootma jääda, et kohus ise asja õigeks lahendamiseks koguks tõendeid ja võtaks neid otsuse koostamisel arvesse.

²⁵ RKTkm 04.10.2012, 3-2-1-108-12.

²⁶ RKTkm 29.01.2014, 3-2-1-157-13, p 15.

Sarnaselt Eesti õigusele, kehtib ka Saksa tsiviilkohtumenetluses sama põhimõte: ainult tsiviilmenetluse pooled esitavad asjas tähtsust omavad väited ning asjakohased tõendid. Kohus ei või otsuse langetamisel ise asjas tähtsust omavaid asjaolusid tuvastada ega otsida.²⁷

Saksamaal kohaldatakse perekonnaasjade lahendamisel perekonnaasjade ja hagita asjade menetluse seadustiku²⁸ § 26 alusel *ex officio* uurimispõhimõtet. See tähendab, et kohus peab ise omal algatusel tuvastama otsuse tegemisel olulised asjaolud ja koguma tõendeid, mida peab asjakohaseks, kui kohtul tekib kahtlus teatud faktiliste asjaolude õigsuses. Selles osas ei ole kohus poolte esitatud taotlustega ega asjaoludega seotud.²⁹

Seega on Eesti õiguses sarnaselt Saksa õigusega sätestatud kohtu ülesanne hagita asjades koguda iseseisvalt tõendeid ja mitte olla seotud menetlusosaliste esitatud tõendite ning osaliste hinnangutega asjaoludele.

1.2 Tõendamiskoormuse olulisus ja põhimõtted

Tõendamiskoormuse mõiste rahvusvahelises menetluses on määratletud kui „iga rahvusvahelises kohtus vaidluses osaleva poole kohustus tõestada oma nõudeid nii, et see täidaks ja oleks kooskõlas kohaldavate reeglitega“.³⁰ Tõendamiskoormus lasub nõude esitanud poolel (*actori incumbit probatio*).³¹

Tsiviilasjades lasub hagejal kohustus tõendada oma väidet tõendite ülekaaluga, mis tähendab, et hageja peab lihtsalt näitama, et vaidlusalune asjaolu on tõenäolisem kui mitte.³²

Tõendamiskoormus viitab kohustusele tõendada kohtus menetletavas asjas kaebuse esitaja väiteid. Üldreegel on, et tõendamiskoormus lasub väite esitanud poolel. Tõendamiskoormus

²⁷ Taking of evidence. Germany. – https://e-justice.europa.eu/content_taking_of_evidence-76-de-en.do?member=1 (20.01.2024).

²⁸ Gesetz über das Verfahren in Familiensachen und in den Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit. – <https://www.gesetze-im-internet.de/famfg/> (20.01.2024).

²⁹ Taking of evidence. Germany (viide 27).

³⁰ H. C. Kim. Burden of proof and the *prima facie* case: the evolving history and its applications in the wto jurisprudence, 6 Rich. J. Global L. & Bus. 245, 2007, lk 245.

³¹ H. C. Kim (viide 30), lk 263.

³² Burden of proof. Cornell Law School. – https://www.law.cornell.edu/wex/burden_of_proof (20.01.2024).

(*onus probandi*) on vaidleva poole seaduslik kohustus esitada küsimuses ülekaaluka kaaluga tõendid, et ületada vastaspoole poolt selles küsimuses pakutud tõendid. Pool peab vaidlusaluse fakti tõendama või ümber lükkama ning üldjuhul täidetakse see kohustus tõendite esitamisega.³³

Tõendamiskoormust kandev pool peab tõendama, et tema väidetu on tõenäolisem kui mitte. Tsiviilmenetluse tõendamisstandard võib tunduda lihtne, kuid kohtupraktika pakub mitmesuguseid vastuolulisi tõlgendusi selle kohta, mida tsiviilõiguslikud tõendamisstandardid erinevates kontekstides nõuavad.³⁴

Tsiviilkohtumenetluses ei piisa sellest, kui hageja üksnes kirjeldab poolte vahel sõlmitud lepingu sisu ja võimalikku kostjapoolset rikkumist. Vastupidiselt hagita asjades kehtestatud uurimisprintsibile, ei pea kohus hagiastjades tõendeid koguma selleks, et asi õigesti lahendada. See tähendab, et pool peab hagimenetluses aktiivselt osalema, sealhulgas tõendama enda esitatud väiteid tuleb TsMS § 229 lg-s 2 loetletud lubatud tõenditega ning pelgalt menetluspoole selgitustest ei piisa. Poolel tuleb oma väited muuta kohtule usutavaks ning seda peab tegema justnimelt läbi tõendite esitamise. Seejuures tuleb iga menetluses olevat kohtuasja hinnata konkreetsetest asjaoludest lähtuvalt, millest tulenevalt võib kasvõi ühe väite tõendamiseks esitada mitmeid erinevaid tõendeid ning ei pruugi olla piisav, kui pool esitab üksnes ühe tõendi. Eesmärk on muuta oma väide usutavaks ja tõenäolisemaks.

Tüüpilises tsiviilasjas vaidlevad kaks osapoolt selle üle, kas üks neist on mingit reeglit või normi rikkunud. Kohus võtab vastu ja hindab tõendeid, sest selleks, et teha kindlaks, kas konkreetset reeglit või normi on rikutud, tuleb otsustada, mis juhtus. Seejuures ei saa kohus kunagi minevikus toimunu osas täiesti kindel olla, mistõttu tuleb teatud järelduseni jõuda vaid asjaolude esinemisel teatud tõenäosuse hindamisel.³⁵ Hageja väidetu ei pea olema väga tõenäoline, vaid see peab olema tõenäolisem kui selle eitamine.³⁶ Seega mängib kohtuotsuse tegemisel suurt rolli tõenäosuse hindamine.

³³ M. B. Hemraj. Burden of proof. – *Thomson Reuters*. 35(5), 2014.

³⁴ M. Redmayne. Standards of Proof in Civil Litigation. – *Wiley on behalf of the Modern Law Review*. Volume 62, nr 2, 1999, lk 167.

³⁵ M. Redmayne (viide 34), lk 167.

³⁶ M. Redmayne (viide 34), lk 168.

Andes konkreetsele poolele konkreetsetes küsimuses tõendamiskoormuse, ütleb kohus sisuliselt sellele poolele, et ta peab kas esitama oma seisukohta toetavaid tõendeid või saada selles küsimuses negatiivse otsuse.³⁷ See tähendab, et tsiviilkohtumenetluse keskseks elemendiks on tõendamine. Juhul kui pool ei suuda oma väidet või seisukohta veenvalt kohtule tõendada, tuleb tõendamiskoormust kandval poolel arvestada sellega, et kohus ei loe esitatud väidet tõendatuks, mistõttu võib jääda nõue rahuldamata.

Eestis jaotab tsiviilasjades tõendamiskoormuse TsMS § 230, mille lõike 1 alusel peab kumbki pool hagimenetluses tõendama neid asjaolusid, millele tuginevad tema nõuded ja vastuväited, kui seadusest ei tulene teisiti. Pooled võivad kokku leppida tõendamiskoormise jaotuse erinevalt seaduses sätestatust ja selle, millised on tõendid, millega mingit asjaolu võib tõendada, kui seadusest ei tulene teisiti.

Nii on leidnud kahju hüvitamise nõude korral ka Riigikohus, öeldes, et üldjuhul tuleb hagejal tõendada kõiki kahju hüvitamise nõude aluseks olevaid asjaolusid. Kostja aga seevastu peab tõendama, et rikkumine oli vabandatav, selleks, et kahju hüvitamise kohustusest vabaneda.³⁸

Saksamaa ZPO-st eraldi tõendamiskoormuse kohta normi ei leidu. Siiski on praktikas kujunenud sarnaselt Eestis sätestatule tõendamiskoormus välja selliselt, et isik, kes esitab kohtule oma seisukoha või väite, peab väidetut ka tõendama.³⁹ Tõendamiskohustus seisneb selles, et pool peab esitama tõendid juhtumi teatud asjaolude kohta. Üldreegel on see, et kumbki pool peab tõendama asjaolusid, mis on tema positsioonile soodsad.⁴⁰

Saksa õiguskirjanduses on märgitud, et seadusandjal on praktiliselt võimatu anda igale süüteo eeldusele sõltumatu tõendamiskoormuse standard. Seetõttu on tõendamiskoormuse jaotamiseks vaja üldist põhireeglit. Selline põhireegel sisaldus esimeses Saksa tsiviilseadustiku redaktsioonis aastast 1888 (eelnõu § 193). See põhireegel selle praegu tunnustatud kujul on järgmine: “Süüteo õiguslike tunnuste tõendamise kohustus on hagejal, õiguslikult takistavate

³⁷ B. L. Hay, K. E. Spier. Burdens of proof in civil litigation: an economic perspective. – *The University of Chicago Press Journals*. Volume 26, nr 2, 1997, lk 413.

³⁸ RKTKo 11.12.2013, 3-2-1-129-13, p 25.

³⁹ Kõve, V. jt. TsMS komm I, lk 1247.

⁴⁰ Lehmann, J. Krahn, V. Litigation & Dispute Resolution Laws and Regulations 2023. Germany. Global Legal Group. – <https://www.globallegalinsights.com/practice-areas/litigation-and-dispute-resolution-laws-and-regulations/germany> (20.02.2024).

tunnuste tõendamise kohustus on kostjal.”⁴¹ Nimetatud põhireegel on ka praegu kehtiva õiguse osa. Eelnevat võib järeldada asjaolust, et seadusandja on kustutanud tsiviilseadustiku viidatud esimese eelnõu § 193, kuivõrd see seadusandja peab väljatoodud põhireeglit iseenesestmõistetavaks. Veelgi enam, seadusandja kujundas BGB keele tõendamiskohustuse jaotuse osas selliselt, et põhireeglist kõrvalekalded olid selgelt välja toodud.⁴²

Saksamaa tsiviilkohtuvaidlustes vastutab hageja oma väidet toetavate tõendite kogumise ja nende tuginemise eest oma menetluskohustusel. Kostja vastutab nende tõendite esitamise eest, milles ta oma väidetes tugineb. Tsiviilkohtud käsitlevad neile esitatud tõendeid, kuid kohtud ei uuri ise fakte, kui poole avaldus ei hõlma juriidiliselt olulist fakti.⁴³

Tõendamiskoormus tuleb õiguslikult jaotada lähtudes õigluse ja menetlusliku võrdsuse põhimõtetest.⁴⁴ Seega tuleb seadusandjal jaotada tõendamiskoormus õiglaselt, võttes arvesse ka näiteks menetluspoolte võrdsuse põhimõtet (TsMS § 7).

TsMS § 231 lg 1 kohaselt ei ole vaja tõendada asjaolu, mida kohus loeb üldtuntuks. Üldtuntuks võib kohus lugeda asjaolu, mille kohta saab usaldusväärset teavet menetlusvälistest allikatest.

Sarnane regulatsioon on ette nähtud Saksamaal. See tähendab, et kõik vaidlusalused faktid ei vaja tõendamist. Kohtule teadaolevad faktid ja avalikult teada olevad faktid on tõesed ja nende kohta tõendeid ei nõuta.⁴⁵ Seejuures sätestab ka ZPO § 291, et asjaolud, mis on kohtule üldteada, ei pea olema tõenditega põhjendatud. Kohus võib selliseid ilmseid asjaolusid arvesse võtta ilma, et menetluspool oleks seda kinnitanud. Seejuures peab kohus andma pooltele võimaluse üldteadaolevate asjaolude kohta oma seisukohta väljendada. Vastasel juhul rikutakse poolte õigust olla ära kuulatud. Asjaolud on üldteada, kui need on teada suurele

⁴¹ Prütting, H. jt. Münchener Kommentar zur Zivilprozeßordnung. Band 1. 2. Auflage. München 2000: C. H. Beck (edaspidi MüKo/ZPO), § 286, Rn 108, 109.

⁴² MüKo/ZPO, § 286, Rn 110.

⁴³ Schrader, M. jt. Introduction to German Civil Procedure 3: How Evidence in a German Civil Litigation Works. German Law Series. Willkie Farr & Gallagher LLP. – <https://complianceconcourse.willkie.com/articles/introduction-to-german-civil-procedure-3-how-evidence-in-a-german-civil-litigation-works/> (20.02.2024).

⁴⁴ MüKo/ZPO, § 286, Rn 106.

⁴⁵ Schrader, M. jt. (viide 43).

hulgale inimestele, kui need on kergesti väljaselgitatavad või kui need on kohtule teada oma ametitegevuse kaudu.⁴⁶

Eestis saab kohus tugineda TsMS § 231 lg-le 1 ning lugeda asjaolu üldtuntuks, kui kohus on eelnevalt võimaldanud pooltel avaldada selle asjaolu kohta arvamust ja oma seisukoha. Seejuures tuleb asjaolu üldtuntuks lugemisel kohtul oma otsuses märkida, mille põhjal kohus selleni jõudis.⁴⁷

Kohtupraktikas on peetud üldtuntuks näiteks asjaolu, et Eesti raudtee peamiseks rööpmelaiuseks 1520 mm, Euroopa Liidus aga 1435 mm.⁴⁸ Küll aga ei ole kohus pidanud üldteada olevaks asjaoluks, et taksoteenuse puhul antakse kasutada kaubamärgid ning et üldjuhul ei ole taksojuht ja kaubamärgi omanik sama isik.⁴⁹ Sellisel juhul tuleb eelnevalt nimetatud väiteid poolel siiski tõendada.

Lisaks on VÕS §-s 443 ette nähtud, et kindlustusvõtja peab kindlustusrisiki võimalikkuse suurenemisest viivitamata kindlustusandjale teatama, välja arvatud juhul, kui kindlustusrisiki võimalikkuse suurenemise põhjustas üldiselt teadaolev asjaolu, mis ei mõjuta üksnes selle kindlustusvõtja kindlustusrisiki. Seejuures peetakse aktsepteeritavaks kindlustusvõtja teatamiskohustusest vabanemise juhtu, kui asjaolu on ajakirjanduses teatavaks tehtud, näiteks on avalikustatud info selle kohta, kuidas on teatud tüüpi sõidukite puhul avastatud kerge viis, kuidas seda lahti muukida. Samuti olukorras, kus seadusandlus on muutunud, ei pea sellest eraldi kindlustusandjat teavitama. Küll aga juhul, kui poolte vahel tõusetub vaidlus, on üldteadaoleva asjaolu tõendamiskoormus kindlustusvõtjal.⁵⁰

Lisaks ei tule tõendada faktilisi asjaolu kohta esitatud väiteid, mille teine pool omaks võtab. Omaksvõtt on faktilise väitega tingimusteta ja selgesõnaline nõustumine kohtule adresseeritud kirjalikus avalduses või kohtuistungil, kus nõustumine protokollitakse (TsMS § 231 lg 2). Omaksvõttu eeldatakse, kuni vastaspool ei vaidlusta faktilise asjaolu kohta esitatud väidet selgesõnaliselt ja vaidlustamise tahe ei ilmne ka poole muudest avaldustest (TsMS § 231 lg 4).

⁴⁶ Wolf, C. Zeibig, N. Evidence in Civil Law – Germany. Institute for Local Self-Government and Public Procurement Maribor. Book Series: Law & Society 2015, lk 32.

⁴⁷ RKTko 18.05.2016, 3-2-1-33-16, p 15.

⁴⁸ RKHko 17.12.2020, 3-16-2653, p 41.

⁴⁹ RKTko 21.12.2016, 3-2-1-136-16, p 22.

⁵⁰ Varul, P. jt. Võlaõigusseadus III. Komm vlj. Tallinn: Juura 2021, § 443, p 3.4.

Riigikohus on siinkoha selgitanud, et TsMS § 231 lg 4 rakendamises peab kohus küsima väidetava asjaolu kohta poole seisukohta ja üksnes siis, kui pool ei ole avaldanud tahet asjaolu vaidlustada, saab lugeda, et asjaolu on menetlusosalise poolt omaks võetud.⁵¹

Seega ei tule tõendada asjaolusid, mis on üldteada või mis on teise poole poolt omaks võetud. Küll aga tuleb kohtul oma otsuses selgitada, millistel alustel on kohus lugenud asjaolu üldtuntuks ning näidata, et on eelnevalt andnud menetluspoolele võimaluse esitada vaidluse all oleva asjaolu kohta oma seisukoht.

Tõendamiskoormuse jaotus kujutab endast tõendamata jätmise riski jagamist: olukorras, kus kohtule ei ole esitatud tõendeid, mille põhjal kohus saaks asjaolu esinemise või puudumise üle kindlalt otsustada, on kohtul siiski kohustus otsus teha ja kohtunik ei saa otsusesse kirjutada, et „asi on segane“.⁵²

See tähendab, et kui vastaspool ei esita ühtegi tõendit, kuid tõendamiseks kohustatud isik ei suuda asjaolusid tõendada, teeb kohus otsuse vastaspoole kasuks. Seega tuleb oma väidete kinnitamiseks esitada kohtule asjakohased tõendid isegi juhul, kui vastaspool esitab näiteks lubamatud tõendeid või ei proovigi väiteid ümber lükata.

Sama põhimõtte kehtib Saksamaal: juhul kui tõendamiskohustust kandev pool ei ole vaidlusaluse asjaolu kohta tõendeid esitanud või pärast tõendite kogumist ei saavuta kohus vaidlusaluses asjaolus ühel või teisel viisil piisavat selgust, otsustab kohus vastavas küsimuses poole vastu, kes kannab tõendamiskoormust.⁵³ Olukorras, kus tõendite kogumine ei vii selge tulemuseni, peab kohus asja siiski otsustama.⁵⁴

Juhul kui tõendamiskoormust kandnud isik on esitanud piisaval määral tõendeid, et kohtunikku veenda, võib menetluse kestel tõendamiskoormus nihkuda vastaspoolele.⁵⁵ Siinkohal tekib küsimus, kas ja millal peaks kohtunik sellisest tõendite esitamise koormuse nihkumisest teada andma. Juhul kui see selgub eelmenetluse käigus, võib TsMS §-s 351 sätestatud

⁵¹ RKTko 03.04.2013, 3-2-1-19-13, p 11.

⁵² Kõve, V. jt. TsMS komm I, lk 1248.

⁵³ Schrader, M. jt. (viide 43).

⁵⁴ Wolf, C. Zeibig, (viide 46), lk 7.

⁵⁵ Kõve, V. jt. TsMS komm I, lk 1249.

selgitamiskohustusest kohtunikule sellise kohustuse tuletada. Eriti saab seda kohtunik teha asjus, kus nõude õiguslik kvalifikatsioon on ebaselge.⁵⁶ Tuleb arvestada siiski, et hagimenetluse näol on tegemist võistleva menetlusega ning kogu menetlus toimub poolte esitatu alusel.⁵⁷

Seega juhul kui isik on esitanud piisavalt tõendeid, et kohut asjaolude õiguses veenda, võib tõendamiskoormus minna üle vastaspoolele. Küsimus võib tekkida, millal peaks kohtunik tõendamiskoormuse üleminekust menetlusosalisi teavitama. Eelmenetluses võib kohtunikul olla eelnevat aga välja tuua eriti juhul, kui nõude õiguslik alus on ebaselge.

Jällegi tuleb meeles pidada TsMS §-s 2 sätestatud põhimõtet, mille kohaselt tuleb tsiviilasi lahendada mõistliku aja jooksul. Ühelt poolt võib nõude, õigusliku aluse ja tõendamiskoormuse selgitamine kohtu poolt kaasa tuua pikema menetluse. Seda eelkõige põhjusel, et pooltele tuleb tagada aeg uute tõendite ja vastuväidete esitamiseks. Teiselt poolt võib aga kiire menetlus viia ebaõige lahendini, mis omakorda toob kaasa kohtulahendi vaidlustamise ja sellega menetluse jätkumise ning ei taga menetlusökonomiat.⁵⁸

Kumbki väljatoodud variantidest ei täida lõppkokkuvõttes tsiviilkohtumenetluses sätestatud põhimõtteid, vaid pigem tuleks keerulistesse menetlustesse pühendada aega, et pooled saaksid asjas tähtsust omavaid asjaolusid nõuetekohaselt tõendada. Seeläbi on võimalik asi õigesti lahendada ja sisukalt ning täpselt läbi viidud menetluse tulemusena võib selle edasikaebamine olla vähem tõenäolisem.

Tõendite vaba hindamise põhimõte on Saksamaal menetlusõiguse üldpõhimõte. See on Saksamaa ZPO tõendeid käsitlevate sätete keskne põhimõte.⁵⁹ Nimetatud põhimõte on leitav ZPO §-st 286, mis reguleerib kohtu kaalutusõigust ja süüdimõistmist tõendite hindamisel järgmiselt: Kohus otsustab oma äranägemise ja veendumuse alusel, võttes arvesse kohtuistungite kogu sisu ja tõendite kogumise tulemusi, kui neid on, kas faktiväidet tuleb lugeda tõeseks või mitte.⁶⁰

⁵⁶ RKTko 29.04.2015, 3-2-1-41-15, p 19.

⁵⁷ Kõve, V. jt. TsMS kumm I, lk 1249.

⁵⁸ Kullerkupp, K. Uusen-Nacke, T. Selgitada, selgitada ja veelkord selgitada. Selgitamiskohustus ringkonnakohtus. Juridica 9/2018, lk 631.

⁵⁹ Wolf, C. Zeibig, N. (viide 46), lk 20.

⁶⁰ Schmeilzl, B. Standard of Proof in German Civil Litigation. 19.04.2016. Cross Channel Lawyers. – <https://www.crosschannellawyers.co.uk/standard-of-proof-in-german-civil-litigation/> (20.01.2024).

Tõendamiskohustuse küsimused puudutavad ainult fakte, mitte juriidilisi küsimusi ega tõlgendamisprobleeme, olgu need siis standardid või tahteavaldused. Eelnevast tulenevalt on tõendamiskohustuse reeglite kohaldamiseks õiguslike ja faktiliste küsimuste eraldamine hädavajalik.⁶¹

Seega kehtib Saksamaal tõendite vaba hindamise põhimõte, mille kohaselt kohus otsustab oma äranägemise järgi, võttes arvesse kohtuistungite sisu ja tõendite kogumise tulemusi, kas faktiväide on tõene või mitte. Tõendamiskohustus puudutab ainult fakte, mitte juriidilisi küsimusi, mistõttu on oluline eristada õiguslikke ja faktilisi küsimusi.

1.3 Hea usu põhimõtte tähtsus õigussuhetes

Seadusandjal ei ole arusaadavalt võimalik kõiki võimalikke olukordi õigusaktides reguleerida, mistõttu sisustab õiguse mõistmise muuhulgas ka hea usu põhimõte.

Õiguskirjanduses on märgitud, et kuigi tsiviilõiguse põhimõtete rakendamisel tuleb esimese asjana arvesse võtta põhiõigusi, võimaldavad juba tsiviilõiguse põhimõtted sisustada põhiõigusi konkreetsete käitumisnormidega. Tsiviilõiguses kohaldatav üldpõhimõte on aga hea usu põhimõte, mis võimaldab kaotada kehtiva õiguse lüngad ja takistada õiguste teostamist, kui see oleks vastuolus hea usu põhimõttega.⁶²

Seega kui vaidlusaluse olukorra kohta on seadustes või ka lepingutes olemas konkreetsed sätted, mille alusel vaidlust lahendada, tuleb neid ka rakendada. Juhul kui teatud olukord on jäänud õigusaktides reguleerimata ja täpset vastust vaidluse lahendamisele kuuluva normi eeldustest ning nende täitmisest ei leidu, tuleb toetuda hea usu põhimõttele. Eelnevast tulenevalt esineb tarvidus hea usu põhimõtte kohaldamiseks eelkõige seaduses tekkinud lünkade lahendamiseks.

⁶¹ MüKo/ZPO, § 286, Rn 94.

⁶² Kull, I. Unfair Contracts of Suretyship — a Question about the Horizontal Effect of Fundamental Rights or about the Application of Contract Law Principles? – *Juridica International* XII/2007, lk 44-45.

Õiguse üldpõhimõtete järel on vajadus, kuivõrd tsiviilõiguses on alati määratlemata õigusmõisted. Üldpõhimõtete kaudu saab õigusnorme või lepinguid täpsustada.⁶³

Paratamatult ei ole kõik elus ettejuhtuvad olukorrad seaduse tasandil reguleeritud ning vastupidine oleks ehk võimatugi. Isegi juhul, kui taoline olukord oleks võimalik ning kõik situatsioonid, nende kirjeldused ja tagajärjed oleks kirja pandud seaduse sätetena ning kohaldatavad, oleks tegemist ülemäärase reguleerimisega. Eelneva põhjal võiks järeldada, et isikutele tuleneks tohututest õigusnormidest pigem kahju kui kasu. Omaette küsimus oleks kogu süsteemi haldamises ning selles orienteerumises. Üleliigsetest normidest võib paratamatult tuleneda rohkem segadust ja vigu, mille likvideerimiseni kulub rohkelt ajaressurssi. Eelnevast tulenevalt on mõistlik, et eksisteerivad üldiselt aktsepteeritud põhimõtted, mille abil on võimalik täita võimalikke lünkasid seadustes ning tõlgendada täielikult reguleerimata olukordi vastavalt üldpõhimõtetele. Sealhulgas aitab õiguse kohaldamisel kaasa hea usu põhimõte.

TsÜS § 138 lg 1 sätestab hea usu põhimõtte, mille kohaselt tuleb õiguste teostamisel ja kohustuste täitmisel toimida heas usus. Samuti sisaldub hea usu põhimõte VÕS § 6 lg-s 1: Võlausaldaja ja võlgnik peavad teineteise suhtes käituma hea usu põhimõttest lähtuvalt. Lg 2 lisab, et võlasuhtele ei kohaldata seadusest, tavast või tehingust tulenevat, kui see oleks hea usu põhimõttest lähtuvalt vastuvõtmatu. Lisaks tuleneb VÕS § 76 lg-st 2, et kohustuse täitmisel tuleb lähtuda hea usu ja mõistlikkuse põhimõttest, arvestades tavaid ja praktikat. Sarnane säte on ette nähtud Saksa Tsiviilseadustiku⁶⁴ (BGB) §-s 242, mille alusel tuleb võlgnikul käituda heas usus, võttes arvesse tavapraktikat.

Riigikohus on selgitanud, et hea usu põhimõtte funktsiooniks saab pidada lepingust või seadusest tulenevat õiguste kuritarvitamise piiramist. Seejuures tähendab õiguste teostamise piiramine seda, et kohus ei kohalda halvas usus käitumise juhul seadusest või lepingust tulenevat.⁶⁵

⁶³ Kull, I. Principle of Good Faith and Constitutional Values in Contract Law. – *Juridica International* VII, 2002, lk 143.

⁶⁴ Bürgerliches Gesetzbuch. – <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/> (20.01.2024).

⁶⁵ RKTKo 22.04.2015, 3-2-1-28-15, p 13.

Heas usus käitumise kohustus on avatud olemusega ehk sätte sisustavad konkreetset normid ja kohtupraktika. Eelnevalt ei saa defineerida olukordi, milles hea usu põhimõtet tuleb kohaldada, selle kohast käitumist ega rikkumise võimalikke tagajärgi. Hinnangu andmisel erinevatele õigussuhetele peab lähtuma ühiskonnas üldjuhul aktsepteeritavatest moraalikategooriatest. Hea usu põhimõte tugineb põhiseaduslikule väärtuskorrale ja tagab eraõiguslikes suhetes põhiseaduse aluseks olevate väärtuste kaitse. Põhimõte võimaldab võtta arvesse õigusväliseid asjaolusid ja reageerida pidevalt muutuvatele ühiskondlikele tingimustele vajaliku paindlikkusega.⁶⁶

Ühemõtteliselt ja ammendavalt ei ole võimalik määratleda hea usu põhimõtte sisu. Hea usu põhimõte kehtib universaalselt kõigis toimingutes ja käitumistes. Põhimõtte sisu saabki sisustada läbi eluliste asjaolude esinemise, millele kohus hinnangu annab ning kohtupraktikat kujundab. Seejuures tuleb hea usu põhimõtte sisustamisel lähtuda konkreetset ajahetkel kehtivatest moraalinormidest ja ühiskonnakorraldusest.

TsÜS § 139 kohaselt isiku heausksust eeldatakse, mistõttu tuleb vastupidist tõendada ja kohtulahendis ka arusaadavalt põhjendada.⁶⁷ Oluline on siinkohal märkida, et menetluspoolele ei tulene hea usu põhimõtte rikkumisest iseseisvaid õiguskaitsevahendeid.⁶⁸

TsÜS § 138 lg 1 alusel eristatakse järgmiseid kaasuseid: 1) hea usu põhimõttega loetakse vastuolus olevaks teatud käitumine; 2) hea usu põhimõttest on tuletatud teatud kohustus ning selle täitmata jätmine on loetud õiguse kuritarvitamiseks; ja 3) kohus ei ole hea usu põhimõttele tuginedes kohaldanud seadust, lepingut või tava.⁶⁹

Riigikohtu hinnangul on hea usu põhimõtte kohaldamine õiguse kohaldamine, mida saavad kõik kohtuastmed TsMS § 436 lg 7, § 652 lg 8 ja § 688 lg 2 kohaselt teha, sõltumata poolte õiguslikest väidetest.⁷⁰ Seejuures on kohtud täpsustanud, et õiguse kohaldamine ei või olla pooltele üllatuslik ning kohtu ülesanne on juhtida osapoolte tähelepanu õigussuhte võimalikule kvalifikatsioonile. Lisaks peab kohus võimaldama pooltel avaldada eelneva kohta arvamust.⁷¹

⁶⁶ Varul, P. jt. Tsiviilseadustiku üldosa seadus. Komm vlj. Tallinn: Juura 2023, § 138, p 3.1.

⁶⁷ RKTkm 29.01.2020, 2-17-18069, p 21.3.

⁶⁸ RKTko 13.04.2007, 3-2-1-5-07, p 13.

⁶⁹ Varul, P. jt. TsÜS Komm, § 138, p 3.2.1.

⁷⁰ RKTko 05.01.2011, 3-2-1-116-10, p 39. RKTko 30.04.2013, 3-2-1-43-13, p 14. RKTko 22.04.2015, 3-2-1-28-15, p 13.

⁷¹ RKTko 05.01.2011, 3-2-1-116-10, 40. RKTko 30.04.2013, 3-2-1-43-13, 14.

Siinkohal on silmas peetud ka kohtu selgitamiskohustust, millest tulenevalt ei tohi kohtuotsus pooltele üllatuslik, vaid kohus peab eelnevalt õigusliku kvalifikatsiooni pooltele teatavaks tegema. Eelnevat eelkõige selleks, et pooltel oleks võimalus oma õigusi igakülgset kaitsta ning vajadusel esitada tõendeid oma täiendavate seisukohtade tõendamiseks.

Kuivõrd seadus ei sätestata heas usu legaaldefiniitsiooni, toimub õiguse edasiarendamine läbi kohtupraktika läbi mille sisustatakse hea usu põhimõtet edasi uue õiguste ja kohustustega.⁷² Juhul kui nõudeõiguse teostamine ei vasta lepingulise suhte olemusele, selle eesmärgile ega osapoolte käitumisele moraalistandardite seisukohast, kaotatakse Riigikohtu seisukoha alusel nõudeõigus, mis tuleneb seadusest, tehingust või tavast.⁷³ See tähendab, et osapool kaotab nõudeõiguse, kui lepingulise suhte olemus on hea usu põhimõttega vastuolus (näiteks on ülekohtune).

TsMS § 200 lg 1 kohaselt on menetlusosaline kohustatud kasutama oma menetlusõigusi heauskselt. Sama sätte lg 2 lisab, et kohus ei luba menetlusosalisel ega tema esindajal või nõustajal õigusi kuritarvitada, menetlust venitada ega kohut eksitusse viia.

Hea usu põhimõtte täiendab üldpõhimõttena menetlusosalise kohustusi kõigis olukordades, mistõttu tuleb menetlusosalistel oma õigusi teostades ja kohustusi täites käituda heas usus.⁷⁴ Hea usu põhimõttele ei saa lisaks materiaalõiguses ka menetluses anda ühtselt mõistetavat ning kõikehõlmavat sisu ning seetõttu ka määrata kindlaks TsMS § 200 lg-te 1 ja 2 kohaldamise eelduseid. Õiguskirjanduses on leitud, et kuigi TsMS § 200 lg 2 toob välja teatud teod, mida kohus ei luba, on need siiski üpris üldsõnalised ning ei piira võimalust sätte rikkumisele tugineda muul juhul, kui konkreetse menetlusosalise käitumine ei ole kooskõlas hea usu põhimõttega.⁷⁵

Riigikohus on leidnud, et kuivõrd menetlusõiguses tuleb lähtuda hea usu põhimõttest, ei ole menetlusosalisel lubatud vastaspoolele tekitata põhjendamatuid kulusid.⁷⁶ Riigikohtu praktika kinnitab, et menetluspool peab oma kõigi kohustuste täitmisel käituma heas usus.

⁷² Varul, P. jt. VÕS komm I, § 6, p 4.1.4.

⁷³ RKTKo 13.03.2009, 3-2-1-7-09, p 15.

⁷⁴ Kõve, V. jt. TsMS komm I, § 200, p 3.1.1.b).

⁷⁵ Kõve, V. jt. TsMS komm I, § 200, p 3.1.2.a).

⁷⁶ RKTKo 18.04.2018, 2-15-3686, p 15.

Kohtul tuleb tsiviilasi lahendada õigesti, mõistliku aja jooksul ja võimalikult väikeste kuludega (TsMS § 2). Selleks, et eelnevad nimetatud eesmärgi saavutada, on kohtul kohustus kontrollida, kas menetlusosalised käituvad menetluses heauskselt. Tõendi pahatahtliku hävitamisega ehk heas usus käitumise kohustuse rikkumisega suurendab rikkuja enda tõendamisvõimalusi ning teisalt kahandab vastaspoole tõendamisvõimalusi. Selleks, et tagada poolte võrdse kohtlemise põhimõtet (TsMS § 7) tuleb eelnevalt nimetatud rikkumist arvestada tõendite hindamisel. Kohtu hinnangul oleks ebaõiglane lugeda sellises olukorras rikkuja tõendamiskoormus täidetuks, kui rikkuja on täielikult välistanud vastaspoolel võimaluse esitada tõendeid.⁷⁷

Puudutatud isiku poolt tuginemine vahekohtu kokkuleppe puudumisele võib olla hea usu põhimõttega vastuolus. Eelnevat on leidnud Riigikohus olukorras, kus puudutatud isik on nõustunud vahekohtumenetlusega, ei ole esitanud vastuväiteid vahekohtu kokkuleppe puudumise kohta konkreetses menetluses ega ei ole ka hiljem väitnud, justkui tal sellist võimalust varasemalt polnud.⁷⁸

Riigikohtu lahendis nr 3-2-1-68-17 heitis vastaspool hagejale ette hea usu põhimõtte vastast käitumist TsMS § 200 kohaselt. Nimelt oli hageja teinud ettepaneku kohtuistungil edasilükkamiseks, selleks, et enne suulist istungit lahendaks maakohus kirjalikus menetluses hagi aegumise küsimuse. Pärast seda aga vaidlustas hageja maakohtu otsuse, leides, et aegumist ei arutatud suulisel kohtuistungil. Riigikohus aga hageja käitumises menetlusõiguste kuritarvitamist hea usu põhimõtte vastase käitumisega ei tuvastanud.⁷⁹

Hea usu põhimõtte kehtib üldpõhimõttena nii materiaal- kui ka menetlusõiguses. Hea usu põhimõtte aitab täita seaduses asuvaid lünkasid ehk olukordi, mis kehtivate õigusaktide kohaselt ei ole reguleeritud. Näiteks juhul, kui konkreetse olukorra kohta ei esine seaduses vastavat sätet ega pooltevahelist kokkulepet, on sellistel juhtudel vaidluse lahendamiseks tarvis võtta kasutusele hea usu põhimõte, mille sisustab kohus. Seega on õigus pidevas liikumises ja arengus, kuivõrd ka hea usu põhimõtet tuleb tõlgendada vastavalt ühiskonnas kehtivatele moraalistandarditele.

⁷⁷ RKTko 02.11.2017, 2-14-62992, p 15.

⁷⁸ RKTkm 21.06.2017, 3-2-1-63-17, p 26.3.

⁷⁹ RKTko 19.06.2017, 3-2-1-68-17.

1.4 Selgitamiskohustuse olulisus kohtumenetluses

TsMS § 351 lg 1 kohaselt arutab kohus menetlusosalistega vaidlusaluseid asjaolusid ja suhteid vajalikus ulatuses nii faktilisest kui õiguslikust küljest. Sama sätte lg 2 lisab, et kohus võimaldab pooltel esitada kõigi asjasse puutuvate asjaolude kohta õigel ajal ja täielikult oma seisukoha.

Selgitamiskohustus aitab menetluses luua struktuur, mille abil keskendutakse vaid asjas tähtsust omavatele asjaoludele.⁸⁰ Selgitamiskohustuse korrektne täitmata jätmine välistab hageja nõude õige kvalifitseerimise ning seeläbi asja õige lahendamise.⁸¹ Seejuures on selgitamiskohustuse täitmise eesmärk üllatuslike otsuste vältimine. Kohus peab juhtima menetlusosaliste tähelepanu õigussuhte võimalikule kvalifikatsioonile ja võimaldama pooltel avaldada selle kohta arvamust. Õigussuhtele antava kvalifikatsiooni mitteamutamise toob kaasa üllatusliku lahendi.⁸²

Kohtule tuleneb seadusest selgelt selgitamiskohustus ning see laieneb ka tõendamiskoormuse jaotamise juhtudele. Juhul kui nõude õiguslikus kvalifikatsioonis esineb üksmeelne arusaam, ei pea kohus eraldi pooltele eelmenetluses tõendamiskoormust üle kordama. Olukorras, kus pooled või kohus leiavad, et kvalifikatsioon on ebaselge, peab kohus pooltele selgitama tõendamiskoormuse jaotust. Seejuures tuleb arvestada asjaoluga, et menetlus võib pideva selgitamise tõttu pikeneda, kuid vastasel juhul on suurem tõenäosus, et tehtud otsus kaevatakse edasi järgmise astme kohtusse ning kohtumenetlus pikeneb veelgi menetlusnormi rikkumise tõttu.⁸³

Riigikohus on leidnud, et kohtu ülesanne on muuhulgas hageja seisukoha alternatiivsete alusnormide väljaselgitamine, kui sama nõuet on materiaalõiguse järgi võimalik esitada erinevatel õiguslikel alustel. Sealhulgas tuleneb TsMS § 370 lg-st 2 kohtule kohustus välja selgitada, kas hageja jätab kohtu valida, millisel alusel on hagi rahuldada või järjestab hageja ise võimalikud alternatiivsed alused.⁸⁴

⁸⁰ Kõve, V. jt. Tsiviilkohtumenetluse seadustik II. Komm vlj. Tallinn: Juura 2017, lk 288.

⁸¹ Kõve, V. jt. TsMS komm II, lk 288.

⁸² RKTKo 29.09.2015, 3-2-1-81-15, p 19.

⁸³ Kullerkupp, K. Uusen-Nacke, T. (viide 58).

⁸⁴ RKTKo 02.03.2015, 3-2-1-145-14, p 23.

TsMS § 392 lg 1 p 4 kohaselt selgitab kohus eelmenetluse käigus eelkõige välja tõendid, mida menetlusosalised esitavad oma faktiliste väidete põhjendamiseks ja esitatud tõendite lubatavuse kohta.

Eelmenetlusel on kohtumenetluses oluline roll, kuivõrd seda saab pidada kogu menetluse vundamendiks. Eelmenetluses tuleb kohtul täita selgitamis- ja kvalifitseerimiskohustust. Eelneva tulemusel peab menetlusosalisele selge olema, millised asjaolud on asja lahendamiseks olulised ning kuidas jaotub tõendamiskoormus.⁸⁵ Kuivõrd kohtu ülesandeks ei ole vaid materiaaõiguse õige kohaldamine, vaid ka vaidluse lahendamine igakülgselt, täielikult ja ammendavalt⁸⁶, on kohtul eelmenetluses selgitamiskohustuse täitmine määrava tähtsusega asja õigeks lahendamiseks.

Selgitamiskohustuse korrektne täitmine tagab menetlusosalistele selguse vaidluses tähtsust omavate asjaolude osas. See tähendab, et kohus peab selgitama, millisel alusel hakkab kohus asja arutama ning milliseid asjaolusid konkreetse vaidluse lahendamiseks on vaja tõendada. Eelnevast tulenevalt tuleb kohtul määrata ka tõendamiskoormus, see tähendab, milline pool peab asjas tähtsust omavate asjaolude kohta tõendeid esitama. Kirjeldatu on oluline, et asjas tehtud lahend ei tuleks pooltele üllatuslikult ning tagaks asja õige lahendamise. Üllatuslik lahend rikub menetlusosalise õigustatud ootust teatud sisuga lahendile ning seeläbi võib suures plaanis vähendada kodanike usku õigussüsteemi õiglasesse toimimisse.

Seejuures on ka Riigikohus oma 29.04.2015 lahendis nr 3-2-1-41-15 juhtinud kohtute tähelepanu, et kui hageja nõuded on ebaselged, tuleb kohtul sellele tähelepanu juhtida juba eelmenetluses.⁸⁷ Üllatuslikult on Riigikohus samas lahendis leidnud, et olukorras, kus nõude õigusliku aluse üle ei vaielda, ei ole kohtul ka selgitamiskohustust tõendamiskoormuse jaotuse kohta.⁸⁸ Isegi kui pooled on jõudnud konsensuseni võimalikus nõude õiguslikus aluses, ei tohiks see kaotada kohtu selgitamiskohustust tõendamiskoormuse osas. Kohtul säilib kohustus selgitada pooltele, kes milliseid asjaolusid tõendama peab, olenemata sellest, et kuidas nõue kvalifitseeritakse ja kas pooled on sellega nõus.

⁸⁵ Kõve, V. jt. TsMS komm II, lk 720.

⁸⁶ Kõve, V. jt. TsMS komm II, lk 724.

⁸⁷ RKTKo 29.04.2015, 3-2-1-41-15, p 18.

⁸⁸ RKTKo 29.04.2015, 3-2-1-41-15, p 19.

Siinkohal tuleb üheselt välja, et olukorras, kus kohus on jätnud eelmenetluse käigus oma selgitamiskohustuse täitmata, võidakse kogu tsiviilasi lahendada valesti ning tulemuseks on ebaõige lahend.

Tsiviilasjas nr 3-2-1-149-14 märkis Riigikohus, et kui võrd maakohus ei ole arutanud pooltega tõendamiskoormuse ümberpööramise küsimust, on kohtud rikkunud lisaks kohtuotsuse seaduslikkuse ja põhjendatuse nõudele (TsMS § 436 lg 1) ka TsMS §-st 351 tulenevat selgitamiskohustust.⁸⁹ Riigikohus viitas, et TsMS § 436 lg 3 järgi võib kohus tugineda otsust tehes üksnes tõenditele, mida pooltel oli võimalik uurida, ja asjaoludele, mille kohta oli pooltel võimalik oma arvamust avaldada, lisades, et kohus ei või otsust tehes tugineda asjaolule, mida ei ole menetluses arutatud. Tõendamiskoormuse ümberpööramisel oleks pidanud maakohus tegema hagejale ettepaneku ning võimaldada viimasel esitada lisatõendeid. Seda ka olukorras, kui tõendamiskoormuse ümberjaotumine toimub menetluse kestel.⁹⁰

Lisaks on Riigikohus leidnud, et juhul kui maakohus on rikkunud selgitamiskohustust, mistõttu on pooltel tarvis esitada uusi tõendeid, tuleb maakohtu selgituskohustuse rikkumise kõrvaldamiseks ringkonnakohtul võimaldada pooltele neid esitada.⁹¹ Eelnevat ei tohi omakorda sõltuvusse seada sellest, kas neile on tuginetud apellatsioonkaebuses ja apellatsioonivastuses.⁹²

Kohtule kohaldub menetluses selgitamiskohustus nii eelmenetluses kui ka pärast seda. Selgitamiskohustuse eesmärk on eelkõige anda pooltele arusaam ning mõistmine, kuidas kohus plaanib asja hakata lahendama ning millise õigusliku nõude alusel. Sellest tulenevalt tuleb pooltele selgeks teha asja õiguslik kvalifikatsioon ning tõendamiskoormuse jaotus. Selgitamiskohustus teenib poolte huve, et menetlusosalised saaksid end kaitsta parimal viisil, olles teadlikud, milliseid asjaolusid tuleb neil tõendada. Tõendamiskoormuse osas selgitamiskohustuse täitmata jätmine võib viia ebaõige kohtulahendini, mis riivab isikute õigustunnet ja mille tagajärjena võib neil kaduda üleüldine usk õigussüsteemi.

⁸⁹ RKTKo 12.03.2015, 3-2-1-149-14, p 14.

⁹⁰ RKTKo 12.03.2015, 3-2-1-149-14, p 14.

⁹¹ RKTKo 03.04.2013, 3-2-1-19-13, p 12.

⁹² RKTKo 03.04.2013, 3-2-1-19-13, p 12.

Saksa ZPO § 139 lg 1 alusel arutab kohus pooltega vajalikus ulatuses asjaolusid ja fakte ning vaidluse poolte suhteid nii asja faktiliste aspektide kui ka selle õiguslike tagajärgede osas ning esitab küsimusi. Kohus peab töötama selle nimel, et vaidluse pooled esitaksid õigeaegselt ja täielikult kõigi oluliste asjaolude kohta deklaratsioonid. Eelkõige tagab kohus, et pooled muudaksid täiendava teabega neid asjaolusid, mida nad on kinnitanud vaid puudulikult, nimetavad tõendid ja esitavad asjakohased avaldused.⁹³

Saksa õiguskirjanduses on rõhutatud, et tõendamiskoormuse jaotus ja selle mõjud kohtuliku arutamise algusele eelnevale ajale, asja arutamise algusele ja protsessi läbiviimisele mõjutavad oluliselt poolte ja kohtu käitumist; need struktureerivad põhimõtteliselt kogu protsessi.⁹⁴

⁹³ Wolf, C. Zeibig, N. (viide 46), lk 33.

⁹⁴ MüKo/ZPO, § 286, Rn 100.

2 Materiaalõigusest tulenev tõendamiskoormuse ümberpööramine

2.1 Tõendamiskoormuse ümberpööramise olemus

Enne seda, kui analüüsida tõendamiskoormuse ümberpööramist tulenevalt hea usu põhimõttest, tuleb vaadelda tõendamiskoormuse ümberpööramise olemust üldiselt ning teha kindlaks, millistel juhtudel on seadusandja pidanud põhjendatuks reguleerida tõendamiskoormus ümberpööramine seadusesätetena.

Tõendamiskoormuse ümberpööramine tähendab tõendamiskoormuse üleminemist teisele poolele, kes esialgu ei oleks kohustatud teatud asjaolu tõendama. See tähendab, et tõendada ei tule asjaolu esinemist, vaid selle puudumist. Taoline ümberpööratud tõendamiskoormus võib tuleneda otsesõnu materiaalõigusest kui ka tuletatud hea usu põhimõttest.⁹⁵ Tõendamiskoormus võib olla ümber pööratud menetlusvälise eesmärgi saavutamiseks. Selliseks eesmärgiks on muuhulgas peetud ka soovi suunata isikuid vormistama kirjalikke lepinguid. Samuti võib ümberpööratud tõendamiskoormus tuleneda asjaolust, et üldist tõendamiskoormust kandval poolel on vajalikele tõenditele ebamõistlikult keeruline juurdepääs, kuivõrd tõendid on vastaspoole käes. Juhul kui sellistes olukordades tõendamiskoormust ümber ei pöörata, annaks see ühele poolele ebaõige võimaluse saavutada tema jaoks soodne lahend põhjusel, et kõik asjas tähtsust omavad tõendid asuvad selle isiku käes. Eelneva tõttu ei ole võimalik vastaspoolel konkreetseid tõendeid esitada.⁹⁶

Rangema tõendamisstandardi korral on hagejal keerulisem oma seaduslikke õigusi edukalt kaitsta, kuid kui ta suudab oma väidet tõendada, võtab kostja enda peale sama tõendamise vastutuse, et omakorda ennast kaitsta.⁹⁷

Seega on õiglase kohtumenetluse huvides leidnud seadusandja, et teatud juhtudel ei ole tavapärane tõendamiskoormus põhjendatud, kuivõrd see võib ühele poolele tekitada ebamõistlikult keerulise olukorra vajalike tõendite hankimiseks. Eelneva tõttu ei oleks

⁹⁵ Kõve, V. jt. TsMS komm I, lk 1251.

⁹⁶ Kõve, V. jt. TsMS komm I, lk 1251.

⁹⁷ Scherpe, J. C. Alleviations of Proof in German and English Civil Evidence. *Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht / The Rabel Journal of Comparative and International Private Law*, 80, 4, 2016, lk 905.

menetlusosalisel võimalus oma õigusi täiel määral kaitsta. Seda eelkõige seetõttu, et asjas tähtsust omavad tõendid võivad asuda vastaspoole käes. Samuti olukorras, kus tõendamiskoormuse ümberpööramine on õigustatud ning seda ei tehta, võib põhjendamatult pikendada kohtumenetluse kulgu, mis omakorda rikub menetlusökonomia põhimõtet. Eelneva tõttu on teatud olukordades õigustatud tõendamiskoormuse ümberpööramine.

Seadusest tulenev eeldus ehk presumptsioon on aluseks tõendamiskoormuse ümberpööramiseks. Presumptiooni puhul ei pea tõendamiskoormust kandev pool konkreetse väite või fakti kinnitamiseks ühtegi tõendit esitama ning kohus on sellest hoolimata kohustatud väite või fakti olemasolu või puudumist eeldama. Presumptiooni võib aga menetlusosaline ümber lükata, esitades selle kohta tõendeid.⁹⁸

Seega olukorras, kus materiaalõigusest tuleneb presumptsioon mingi asjaolu suhtes, ei pea hageja esitama vajaliku asjaolu tõendamiseks tõendeid. Hageja ülesanne on pelgalt tuua välja faktilised asjaolud ning viidata vastavale seaduses esinevale presumptsioonile. Seejärel on kostja kohustus tõendada, et seaduses esinev presumptsioon vaidluses ei kohaldu ehk tõendamiskoormus pööratakse ümber. Juhul kui kostja on presumptsiooni ümber lükanud, peab hageja taaskord oma seisukohta kaitsma ning vastavad esitama tõendid.

Muuhulgas on seadusandja pidanud vajalikuks eeldada, et majandus- või kutsetegevuses sõlmitud lepingud on tasulised (VÕS § 28 lg 1). Siinkohal on eeskujuks võetud Euroopa õiguskordades tunnustatud paindlik põhimõte, mille kohaselt kehtib müügileping ka juhtudel, kui konkreetset tasu ei ole kokku lepitud. Seejuures on otsustatud jätta kohaldamata Rooma õigusest tuntud printsiip *pretium certum*, mis tähendab, et vaid hinnas kokkuleppimisel sai lugeda müügilepingu sõlmituks.⁹⁹ Sätte eesmärk on eelkõige vältida lepingute kehtetust olukordades, kus pooled ei ole hinnas kokku leppinud.¹⁰⁰

Vastasel juhul oleks paljudel juhtudel poolel keerulisem saavutada tekkinud olukorrale õiglane lahendus. VÕS § 28 lg 1 peegeldab selgelt, et presumptsiooni tekkimine seaduse tasandil on seotud ka igapäevase tava ning väljakujunenud praktikaga. See tähendab, et menetlusökonomia huvides on seadusandja loonud võimaluse menetlust sujuvamalt läbi viia,

⁹⁸ Kõve, V. jt. TsMS komm I, lk 1251.

⁹⁹ Varul, P. jt. VÕS komm I, lk 151.

¹⁰⁰ Varul, P. jt. VÕS komm I, lk 151.

kui menetluses saab teatud asjaolusid eeldada ning nende tõendamiseks ei pea pool eraldi ressursi kulutama. Tegemist ei ole kuidagi ebaõiglase olukorraga tõendamiskoormuse ümberpööramisele, kui võrd kostjal on võimalik oma tõenditega vastupidist väita, kuid eeldatakse ühiskonnas väljakujunenud praktikat.

Tõendamiskoormuse ümberpööramine on põhjendatud ka olukordades, kus kohtumenetluse pooleks on näiteks töötaja või tarbija, kes seadusandja silmis asuvad nõrgemal positsioonil. Eelneva tõttu tuleb kohtuasjade õiglaseks lahendamiseks anda neile n-ö eelis, et kohtumenetluses osalevad pooled saaksid alustada võrdsetelt kohtadelt. Seega leidub nii töölepingu seaduses (TLS)¹⁰¹ kui ka VÕS-s vastavalt töötajatele ja tarbijatele mitmeid eeliseid ning presumptsioone, mille korral on tõendamiskoormus ümber pööratud.

Näiteks on sätestab VÕS § 218 lg 2, et tarbijalemüügi puhul vastutab müüja asja lepingutingimustele mittevastavuse eest, mis ilmneb kahe aasta jooksul alates asja ostjale üleandmisest. Sarnase sätte leiab ka Saksa BGB-st, mille § 477 lg 1 näeb ette, et kui kauba seisukord erineb BGB § 434 või § 475b nõuetest ühe aasta jooksul alates riski üleminekust, eeldatakse, et kaubal oli puudus juba riski üleminekul, välja arvatud juhul, kui see eeldus on seotud kauba liigiga või defektne seisund ei sobi kokku. Eluslooma ostmisel kehtib see eeldus kuue kuu jooksul alates riski üleminekust.

Järgnevalt analüüsitakse tõendamiskoormuse ümberpööramist tööõiguses ja tarbijaga seotud suhetes, mille valdkondade puhul on seadusandja leidnud, et teatud asjaolude tõendamiseks ei koormata esialgu ühte õigussuhtes olevat poolt ning eeldatakse asjaolude olemasolu.

2.2 Tõendamiskoormuse ümberpööramine tööõiguses

Sotsiaaliigi põhimõte on abistada neid, kes ei ole suutelised iseseisvalt end piisavas ulatuses kindlustama. Nimetatud põhimõte on tagatud, kui riik suudab tagada selliste isikute esmavajaduse rahuldamise. Seejuures peab riik kaitsma nõrgemaid pooli ka eraõiguslikus suhtes. Töösuhtes on selliseks pooleks töötaja. Seetõttu tuleb töövaidluste lahendamisel

¹⁰¹ Töölepingu seadus. – RT I, 07.03.2023, 49.

käsitada töösuhtes nõrgema poolena töötajat. Nõrgema positsiooni tasakaalustamiseks on kohtul kõrgendatud selgitamiskohustus ka töövaidluse lahendamisel.¹⁰²

Levinud ning teadatud on seisukoht, et töösuhtes on nõrgemaks osapooleks töötaja. Riigil on kohustus nõrgemat poolt kaitsta muuhulgas ka eraõiguslikes suhetes. Selleks, et vaidluse lahendamine ei oleks töövaidlustes ebaproportsionaalselt kaldu tööandja kasuks, on seaduses ette nähtud töötajat kaitsvad sätted, sealhulgas normid, mis sätestavad tõendamiskoormuse ümberpööramise, millistel juhtudel on töötajal väiksem tõendamiskoormus.

Töötajat kaitsva presumptsiooni võib leida juba TLS §-st 1, mille lõige 2 sätestab järgmist: Kui isik teeb teisele isikule tööd, mille tegemist võib vastavalt asjaoludele oodata üksnes tasu eest, eeldatakse, et tegemist on töölepinguga.

TLS § 1 lg-s 2 sätestatud eeldus on sätestatud töötaja kaitse eesmärgil. Seda eelkõige põhjusel, et eriliiki lepingute teineteisest eristamine võib paljudel juhtudel osutada keeruliseks, sealhulgas töölepingu eristamine teistest teenuse osutamise lepingutest. Seetõttu tuleb lugeda leping, mille alusel teeb isik teisele isikule tööd tasu eest, töölepinguks. Eelneva välistab vastupidine tõendamine. Nimetatud regulatsioon eesmärgiks on tööandjate motiveerimine viisil, et ei sõlmitaks lepinguid, mis on piiripealsed või näilikud. Seda eelkõige põhjusel, et kahtluse korral loetakse sõlmituks justnimelt tööleping ning vastupidist peab tõendama tööandja.¹⁰³ Seega tuleb vastaspoolel tõendada, et tegemist ei ole töölepinguga ning et pooltevaheline suhe vastab näiteks mõnele muule lepinguliigile.

Riigikohus on leidnud, et ainult olukorras, kus on ilmne, et pooled ei olnud töösuhtes, tuleb sõltumata poolte väidetest lugeda tuvastatuks, et pooled ei sõlminud töölepingut. Juhul kui lepingul esinevad nii töölepingu kui ka muu võlaõigusliku teenuse osutamise lepingu tunnused, tuleb eeldada töölepingut. Sellisel juhul on väidetaval tööandjal vastupidist väites kohustus tõendada, et pooled sõlmsid mõne muu lepingu.¹⁰⁴

¹⁰² RKTkm 27.02.2012, 3-2-1-143-11, p 12.

¹⁰³ Käärats, E. jt. Töölepingu seadus. Selgitused töölepingu seaduse juurde. Tallinn: Majandus- ja kommunikatsiooniministeerium 2024, lk 12.

¹⁰⁴ RKTko 20.05.2020, 2-18-6908, p 11.

Lahendis 2-20-5834 juhtis Riigikohus tähelepanu asjaolule, et töötaja on töösuhte nõrgem pool, millest tuleneb kohtule töövaidluse lahendamisel kõrgendatud selgitamiskohustus. Kõrgendatud selgitamiskohustus ja töötaja väiksem tõendamiskoormus kehtivad ka tööle soovija ja tööandja vaidluses töölepingu sõlmimise üle. Olukorras, kus lepingueelsete läbirääkimiste ajal täidetakse ülesandeid, mida tehakse tavaliselt töösuhte ajal, tuleb eeldada, et sõlmitud on tööleping.¹⁰⁵ Tõendamiskoormuse ümberpööramise tõttu tuleb tööandjal tõendada, et töölepingut ei sõlmitud. Riigikohus märkis, et lepingu mittesõlmimist saab tööandja tõendada sellega, et tööle soovija tutvus üksnes töökorraldusega ning seejuures ei täitnud tegelikke tööülesandeid. Samuti on sellises olukorras tööandjal võimalus tõendada, et selgitas tööle soovijale põhjalikult ja arusaadavalt, et millal tööleping päriselt sõlmitakse või jäetakse sõlmimata.¹⁰⁶

Seega olukordades, kus on segane poolte vahel sõlmitud lepingu liik, kuid mis muuhulgas vastab töölepingu tingimustele, loetakse, et poolte vahel on sõlmitud tööleping. Eelnev on oluline justnimelt töötaja kui nõrgema osapoole kaitseks, kes ei pea tõendamiseks lisaressursse kulutama ning ei satu seeläbi ebavõrdsesse positsiooni võrreldes tööandjaga. Seejuures on väidetaval tööandjal alati võimalus tõendada, et poolte vahel on sõlmitud mõni muu leping (näiteks töövõtuleping) või et lepingut ei ole poolte vahel sõlmitudki.

TLS näeb töötaja kaitseks ette tõendamiskoormuse ümberpööramise ka töölepingu ülesütlemise juhuks. TLS § 92 lg 2 sätestab: Kui tööandja ei tõenda, et ta ütles töölepingu üles käesolevas seaduses sätestatud lubatud alusel, loetakse tööleping ülesöelduks käesoleva paragrahvi lõike 1 punktis 1 või 2 nimetatud põhjusel järgmistel juhtudel: 1) töötaja on rase või kasvatab alla kolmeaastast last; 2) töötaja on aasta jooksul enne töösuhte ülesütlemist taotlenud või kasutanud käesoleva seaduse §-des 60, 61 ja 63–65¹ sätestatud puhkust; 3) töötaja on aasta jooksul enne töösuhte ülesütlemist olnud ravikindlustuse seaduses sätestatud hoolduslehel. Sama sätte lg 3 lisab: Kui tööandja ütleb üles töölepingu töötajate esindajaga tema volituste ajal või aasta jooksul arvates volituste lõppemisest, loetakse, et tööleping on üles öeldud käesoleva paragrahvi lõike 1 punktis 4 nimetatud põhjusel, kui tööandja ei tõenda, et ta ütles töölepingu üles käesolevas seaduses lubatud alusel.

¹⁰⁵ RKTko 06.12.2021, 2-20-5834, p 16.

¹⁰⁶ RKTko 06.12.2021, 2-20-5834, p 16.

Seega eeldab seadus, et tööleping on üles öeldud töölepingu ülesütleamise keeldu rikkudes olukorras, kus tööandja ütleb üles töölepingu raseda, alla kolmeaastast last kasvatava isiku või töötajate esindajaga tema volituste kehtivuse ajal või aasta pärast volituste lõppemist. Eelnevalt nimetatud isikuid peetakse töötajate grupiks, kes vajab täiendavat kaitset.¹⁰⁷

Töösuhetes peetakse töötajat tavaliselt nõrgemaks pooleks ning riigil on sotsiaaliigi põhimõttest tulenevalt kohustus kaitsta ja abistada nõrgemat osapoolt, sealhulgas eraõiguslikes suhetes. TLS sisaldab töötajatele kaitsemeetmeid, eelkõige norme, mis vähendavad nende tõendamiskoormust selle ümberpööramise kaudu. Seadusandja eesmärgiks on siinkohal muuhulgas ka distsiplineerida tööandjaid sõlmima korrektseid lepinguid, sest vastasel juhul loetakse poolte vahel sõlmituks tööleping ja vastupidist peab tõendama tööandja. Eelnev võiks olla ka täiendav suunis hea usu põhimõttest tulenevalt tõendamiskoormuse ümberpööramisele.

2.3 Tõendamiskoormuse ümberpööramine tarbijaga seotud suhetes

Õigussuhetes võib nõrgemaks pooleks pidada lisaks töötajale ka tarbijat. VÕS § 1 lg 5 kohaselt on tarbija füüsiline isik, kes teeb tehingu, mis ei seonu iseseisva majandus- või kutsetegevuse läbiviimisega.

Sarnaselt töötajale, tuleb ka tarbija puhul arvestada, et tegemist on nõrgema poolega, mistõttu vajab ta riigi poolt eraldi kaitset. Selleks, et kaitsta nõrgemat poolt ka kohtumenetluses, on seadusandja pidanud vajalikuks reguleerida tarbijat käsitlevad sätted tarbija kasuks. Seejuures on tarbijat puudutavate lepingute puhul mitmel juhul tõendamiskoormus ümber pööratud tarbija kasuks ehk tarbijal on teatud juhtudel seadusest tulenevalt väiksem tõendamiskoormus. Taolised ümberpööratud tõendamiskoormused on ette nähtud nii tarbijalemüügi lepingus (VÕS § 218) kui ka tarbijatöövõtulepingus (VÕS § 642).

Lisaks on tarbijale kehtestatud väiksem tõendamiskoormus TsÜS § 86 lg 3 alusel. TsÜS § 86 lg 1 kohaselt on heade kommete või avaliku korruga vastuolus olev tehing on tühine. Lg 2 alusel on tehing heade kommetega vastuolus muu hulgas, kui pool teab või peab teadma tehingu tegemise ajal, et teine pool teeb tehingu tulenevalt oma erakorralisest vajadusest, sõltuvussuhetest, kogenematusesest või muust sellisest asjaolust, ja kui: 1) tehing on tehtud teise

¹⁰⁷ Käärats, E. jt. (viide 103), lk 212.

poole jaoks äärmiselt ebasoodsatel tingimustel; või 2) pooltele tulenevate vastastikuste kohustuste väärtus on heade kommete vastaselt tasakaalust väljas. TsÜS § 86 lg 3 sätestab: Kui käesoleva paragrahvi lõike 2 punktis 2 nimetatud vastastikuste kohustuste väärtus on heade kommete vastaselt ebamõistlikult tasakaalust väljas, siis eeldatakse, et pool teadis või pidi teadma teise poole erakorralisest vajadusest, sõltuvussuhtest, kogenematusesest või muudest sellistest asjaoludest.

Kuivõrd subjektiivseid asjaolusid on keerulisem tõendada, on TsÜS § 86 lg-s 3 sätestatud eelduse loomise pandud tõendamiskoormus isikule, kes on ebasoodsa tehingu teise poole jaoks teinud. See tähendab, et see isik peab tõendama, et ta vaidlusalustest asjaoludest ei teadnud ega pidanudki teadma.¹⁰⁸

Nimetatud tõendamiskoormus on ette nähtud eelkõige põhjusel, et ebamõistlikult suur vastastikuste kohustuste ebaproportsionaalsus viitab üheselt teise poole keerulisele olukorrale. See tähendab, et peetakse ebatõenäoliseks, et ilma nende asjaolude mõjuta mõistlik inimene sellistel tingimustel tehingu teeks. Seega tuleb ebasoodsa tehingu teinud isikul tõendada, et vastastikused kohustused olid äärmiselt ebaproportsionaalsed. Teine pool peab aga tõendama, et on käitunud vajaliku hoolsusega, mida käibes olulisel määral vajalikuks peetakse.¹⁰⁹

Tehingu tühisusele tugineva isiku tõendamiskoormus on väiksem. Eelnev kohaldub ka tarbijakrediidilepingute osas, mille puhul on tõendamiskoormus reeglina tarbija kasuks ümber pööratud. Vastastikuste kohustuste väärtus on heade kommete vastaselt tasakaalust väljas ka juhtudel, mil tarbija poolt tasumisele kuuluva krediidi kulukuse määr ületab Eesti Panga viimati avaldatud keskmist krediidiasutuste poolt eraisikutele antud tarbimislaenude kulukuse määra enam kui kolm korda.¹¹⁰

Seega tuleb sellistes olukordades eeldada, et pool teadis või pidi teadma tarbija sundolukorrast. Juhul kui krediidiandja ei suuda oma seisukohta tõendada, tuleb tehing lugeda TsÜS § 86 lg 1 kohaselt tühiseks.

¹⁰⁸ Varul, P. jt. TsÜS komm, § 86, p 3.4.4.1.

¹⁰⁹ Varul, P. jt. TsÜS komm, § 86, p 3.4.4.1.

¹¹⁰ Koll, K. Tarbija kaitsmine tarbijakrediidilepinguga seotud ebamõistlike kulude eest. – Juridica IV/2015, lk 252.

Riigikohus on märkinud, et oma majandus- või kutsetegevuses tegutseva krediidiandja hoolsuskohustus on teise poole sundolukorra välistamiseks rangem kui teistel isikutel. Vajaliku hoolsuse täidetuks lugemiseks tuleb hinnata igat üksikjuhtu eraldi. Sealhulgas saab hindamisel arvesse võtta krediidiandja küsimustiku põhjalikkust, nende vastuseid ning individuaalvestluseid tehingu teise poolega.¹¹¹

Tähelepanu tuleb juhtida asjaolule, et isegi kui tarbija poolt tasumisele kuuluva krediidi kulukuse määr ületab Eesti Panga viimati avaldatud keskmist krediidiasutuste poolt eraisikutele antud tarbimislaenude kulukuse määra enam kui kolm korda, ei pruugi automaatselt olla tegemist tühise tehinguga. Kirjeldatud tehing ei ole tühine, kui seda suudab laenuandja tõendada. Eelnevat seisukohta on kinnitanud ka Riigikohus.¹¹²

VÕS-st tuleneb tarbijale väiksem tõendamiskoormus ehk ümberpööratud tõendamiskoormus muuhulgas müügi- ja töövõtulepingu regulatsioonidest.

VÕS § 642 lg 2 kohaselt vastutab tarbijatöövõtu puhul töövõtja töö lepingutingimustele mittevastavuse eest, mis ilmneb kahe aasta jooksul, alates töö üleandmisest tarbijale. Tarbijatöövõtu puhul eeldatakse, et kuue kuu jooksul töö tarbijale üleandmise päevast ilmnunud lepingutingimustele mittevastavus oli olemas töö üleandmise ajal, kui selline eeldus ei ole vastuolus töö või puuduse olemusega.

Seega peab tarbija tõendama ainult VÕS § 641 lg 2 või § 77 lg 1 tunnustele vastava puuduse olemasolu ja lisaks selle ilmnemise kuue kuu jooksul alates töö üleandmisest. Töövõtja seevastu peab tõendama, et vaieldav puudus on tekkinud välise mõjutuse tõttu, näiteks tarbija enda tegevuse tagajärjel. Selliseks tegevuseks võib olla lepingu esemeks olnud töö mittenõuetekohane kasutamine.¹¹³

VÕS § 642 lg 2 eesmärgiks on jagada asja säilivusega seonduvad riskid poolte (töövõtja ja tellija) vahel. Seega kehtib tarbijatöövõtu puhul eeldus, et sõltumata töö tegemisel tehtud

¹¹¹ RKTkm 17.06.2011, 3-2-1-49-11, p 10.

¹¹² RKTkm 05.03.2014, 3-2-1-186-13, p 17. RKTkm 17.06.2011, 3-2-1-49-11, p 8.

¹¹³ Varul, P. jt. VÕS komm III, lk 707.

vigadest kannab töö puudustega seonduvaid riske tellija kahe aasta möödumisel töö tarbijale üleandmisest.¹¹⁴

Lisaks sätestab VÕS § 642 lg 2¹: Töövõtulepingu puhul, mille esemeks on ehitamine ehitusseadustiku mõistes ja mis on sõlmitud majandus- ja kutsetegevuses tegutseva isiku ja tarbija vahel, eeldatakse, et kahe aasta jooksul töö tarbijale üleandmise päevast arvates ilmnenud lepingutingimustele mittevastavus oli olemas töö üleandmise ajal, kui selline eeldus ei ole vastuolus töö või puuduse olemusega. Käesolevas lõikes sätestatust tarbija kahjuks kõrvalekalduv kokkulepe on tühine.

Väljatoodud eeldus kohaldub vaid selliste töövõtulepingute puhul, mille sisuks on ehitamine.¹¹⁵ Ehitamise mõiste sisustab ehitusseadustiku¹¹⁶ (EhS) § 4 lg 1, mille kohaselt on ehitamine ehitise püstitamine, rajamine, paigaldamine, lammutamine ja muu ehitisega seonduv tegevus, mille tulemusel ehitise tekib või muutuvad selle füüsilised omadused. Ehitamine on ka pinnase või katendi ümberpaigutamine sellises ulatuses, millel on oluline püsiv mõju ümbritsevale keskkonnale ja funktsionaalne seos ehitisega. Seega kuuluvad VÕS § 642 lg 2¹ kohaldamisalasse kõik tarbija ja ettevõtja vahel sõlmitud töövõtulepingud, mis on sõlmitud ehitustööde tegemiseks.¹¹⁷

VÕS § 218 lg 2 esimese lause kohaselt vastutab tarbijalemüügi puhul müüja asja lepingutingimustele mittevastavuse eest, mis ilmneb kahe aasta jooksul alates asja ostjale üleandmisest.

Võlaõigusseaduse ja tarbijakaitseaduse muutmise seadusega (digitaalse sisu, tarbijalemüügi ning muudetud tarbija õiguste direktiivi ülevõtmine)¹¹⁸ jõustus VÕS § 218 lg 2², mis sõnastati järgmiselt: Tarbijalemüügi puhul eeldatakse, et ühe aasta jooksul alates asja ostjale üleandmisest ilmnenud lepingutingimustele mittevastavus oli olemas asja üleandmise ajal, kui selline eeldus ei ole vastuolus asja või puuduse olemusega. Eelnevalt oli üheaastase tähtaja asemel kehtestatud 6-kuuline tähtaeg.

¹¹⁴ Varul, P. jt. VÕS komm III, lk 708.

¹¹⁵ Varul, P. jt. VÕS komm III, lk 708.

¹¹⁶ Ehitusseadustik. – RT I, 07.03.2023, 72.

¹¹⁷ Varul, P. jt. VÕS komm III, lk 708.

¹¹⁸ Võlaõigusseaduse ja tarbijakaitseaduse muutmise seadus (digitaalse sisu, tarbijalemüügi ning muudetud tarbija õiguste direktiivi ülevõtmine). – RT I, 24.11.2021, 1.

Käesoleval juhul on tegemist taas erandiga üldisest TsMS § 230 lg-s 1 sätestatud tõendamiskoormuse jaotuse reeglist. Sarnaselt töövõtulepingu sätetele tuleb ka müügilepingu puhul tarbijal vaid tõendada puuduse olemasolu.

Tarbija peaks tõendama üksnes asja nõuetele mittevastavust, ilma et tal oleks vaja tõendada ka seda, et mittevastavus esines nõuetele vastavuse kindlakstegemiseks ette nähtud ajal. Seevastu peaks müüja tõendama, et sel ajal mittevastavust ei esinenud.¹¹⁹

Kuivõrd võlaõigusseaduse ja tarbijakaitseaduse muutmise seadusega võeti üle digitaalse sisu, tarbijalemüügi ning muudetud tarbija õiguste direktiiv, lisati VÕS-i mitmeid digitaalse sisuga seotud sätteid. Sealhulgas reguleeriti tarbijalemüügi puhul tõendamiskoormust.

VÕS 62¹¹ lg 1 sätestab järgmist: Kui lepingu kohaselt antakse digitaalne sisu tarbijale üle või osutatakse tarbijale digitaalset teenust ühe või mitme eraldi toiminguga, vastutab ettevõtja sisu või teenuse lepingutingimustele mittevastavuse eest, mis oli olemas sisu üleandmise või teenuse osutamise ajal ja ilmneb kahe aasta jooksul alates sisu üleandmisest või teenuse osutamisest. Esimeses lauses sätestatu ei piira käesoleva seaduse § 62⁸ lõike 1 punkti 2 kohaldamist.

VÕS 62¹² lg 1 kohaselt peab ettevõtja tõendama, et digitaalne sisu anti üle või digitaalne teenus osutati vastavalt VÕS §-s 62⁶ sätestatule. Lõige 2 lisab, et VÕS § 62¹¹ lõikes 1 nimetatud juhtudel eeldatakse, et ühe aasta jooksul alates tarbijale digitaalse sisu üleandmisest või digitaalse teenuse osutamisest ilmnenu lepingutingimustele mittevastavus oli olemas sisu üleandmise või teenuse osutamise ajal.

Võlaõigusseaduse ja tarbijakaitseaduse muutmise seaduse seletuskiri selgitab, et VÕS § 62¹² täiendab ettevõtja vastutuse regulatsiooni ja on praktikas tarbija jaoks olulise tähtsusega, kuivõrd täiendatud regulatsioon hõlbustab tarbijal oluliselt enda nõuete tegelikku maksmapanemist.¹²⁰ Seletuskirjas leitakse, et digitaalne sisu ja teenused on olemuslikult

¹¹⁹ Võlaõigusseaduse ja tarbijakaitseaduse muutmise seadus (digitaalse sisu, tarbijalemüügi ning muudetud tarbija õiguste direktiivi ülevõtmine) eelnõu (404 SE) seletuskiri, lk 108.

¹²⁰ Võlaõigusseaduse ja tarbijakaitseaduse muutmise seadus (digitaalse sisu, tarbijalemüügi ning muudetud tarbija õiguste direktiivi ülevõtmine) eelnõu (404 SE) seletuskiri, lk 65.

piisavalt keerulised, et tavatarbija suudab küll probleemide korral oma teadmiste juures suure tõenäosusega ettevõtjale mõistlikult teada anda, et sisul või teenusel on mingisugune viga, kuid selle tõendamine, et puudus oli olemas juba üleandmise hetkel, käib tavalisele tarbijale ilmselt üle jõu. Tõendamiskoormus on tarbija kasuks ümber pööratud eelkõige põhjusel, et ettevõtja teadmised ning tehnilised võimalused digitaalse sisu või teenuse puuduste esinemise või mitteesinemise tuvastamiseks ja tõendamiseks on kahtlemata paremad kui tarbijal.¹²¹

Seega on seadusandja selgelt asunud kaitsma tarbijat kui õigussuhtes olevat nõrgemat poolt. Kuigi õigussuhtesse astumine eeldab mõlema poole poolt informeeritust ning valmisolekut teatud riski võtmiseks, tuleb siiski enam kaitsta tarbijat, kes igapäevaselt ei pruugi olla erinevate valdkondade asjatundja, mille jaoks tal on tarvis lepinguid sõlmida.

Sealjuures ei tohiks tegelikult tähelepanuta jätta tarbija enda kohustust langetada otsused teadlikult ning olla informeeritud. Juhul kui regulatsioon muutub tulevikus veelgi leebemaks tarbija jaoks, võib esineda risk, et ettevõtjad asetatakse äärmiselt keerulisse situatsiooni, milles ettevõtja kohustuste ning riskide kandmise pagas muutub ebaproportsionaalselt suureks. Taolises situatsioonis võib tegutsemine spetsialiseeritud valdkonnas ettevõtjale muutuda liialt kulukaks ning äritegevus tuleb lõpetada. Eelnev aga ei soodustaks kuidagi üldist äritegevust ning oluline on leida tasakaal ettevõtja ja tarbija vahelises õigussuhtes.

Siinkohal on oluline välja tuua ka põhiseaduse¹²² § 31 esimene lause, mis näeb ette, et Eesti kodanikel on õigus tegelda ettevõtlusega ning koonduda tulundusühingutesse ja -liitudesse. Ettevõtlusvabadus kaitseb ettevõtjat avaliku võimu sekkumise eest tema tegevusse, mis toimub tulu saamise eesmärgil, samas nõudes avalikult võimult sobiva õigusliku keskkonna loomist ettevõtluse jaoks. See hõlmab ka ettevõtja lepinguvabaduse kaitset, sealhulgas usaldust lepingute kehtima jäämise suhtes, mis on sõlmitud ettevõtluse raames. Ettevõtlusvabadus ei tähenda siiski riigi kohustust tekitada nõudlust ettevõtja pakutavatele kaupadele ja teenustele turul.¹²³ Seega on seadusandja kohustus näha ettevõtjale ette õiguslikult sobiv keskkond, et ettevõtjal oleks võimalus oma põhiseaduslikku õigust realiseerida. Õiguslikult sobiva keskkonna sisuks võib olla ka seadusandluses liigsete piirangute vältimine. Ülemäära palju

¹²¹ Võlaõigusseaduse ja tarbijakaitseseaduse muutmise seadus (digitaalse sisu, tarbijalemüügi ning muudetud tarbija õiguste direktiivi ülevõtmine) eelnõu (404 SE) seletuskiri, lk 65.

¹²² Eesti Vabariigi Põhiseadus. – RT I, 15.05.2015, 2.

¹²³ RKÜKo 20.10.2020, 5-20-3, p 108.

keelde ning kitsendusi (sh tõendamiskoormuse ümberpööramine ettevõtja kahjuks) sisaldav seadusandlus ei pruugi ettevõtja jaoks tähendada sobivat keskkonda oma põhiseadusliku õiguse kasutamiseks.

Materiaalõigusest tulenev tõendamiskoormuse ümberpööramine annab indikatsiooni ka tõendamiskoormuse ümberpööramisele tulenevalt hea usu põhimõttest. Seadusandja on selgelt eelistanud õigussuhtes olevat nõrgemat poolt, mistõttu on teatud juhtudel seadustes ette nähtud TsMS § 230 lg-s 1 sätestatud üldisest tõendamiskoormusest kõrvale kaldumine. Sotsiaalriigi põhimõttest tulenevalt peab abistama neid, kes ei ole suutelised iseseisvalt end piisavas ulatuses kindlustama. Abistamise eesmärk aga ei tohiks aga automaatselt õigustada tõendamiskoormuse ümberpööramist. See tähendab, et ainuüksi põhjusel, et õigussuhtes võib jõuvahekord olla paigast ära, ei peaks lasuma asjas tähtsust omavate asjade tõendamine üksnes tugevamal positsioonil oleval isikul. Silmnähtavalt nõrgema osapoole osalemine menetluses võib olla aga täiendav kaalukas põhjendus, miks hea usu põhimõttest tulenevalt tõendamiskoormus ümber pöörata. Sealjuures on kaheldav, kas vaidluses, kus on üheks osapooleks on konkreetse valdkonna erialateadmisteta isik, tuleks ainuüksi seetõttu tõendamiskoormus ümber pöörata. Tegemist võib siiski olla asjaoluga, mis täiendab hea usu põhimõttest tuleneva tõendamiskoormuse ümberpööramise eeldusi.

3 Hea usu põhimõtte rakendamine tõendamiskoormuse ümberpööramisele

3.1 Hea usu põhimõtte vajalikkus tõendamiskoormuse ümberpööramisele

Kuigi seadusandja on mitmetes olukordades leidnud, et tõendamiskoormus tuleb ümber pöörata juba materiaalõiguse tasandil, ei piirne tõendamiskoormuse ümberpööramine üksnes juhtudega, mille kohta on sätestatud eraldi sõnaselge norm, et teatud asjaolud tuleb tõendada menetluse vastaspoolel. Õigusaktides ei ole võimalik reguleerida kõiki elus esinevaid juhtumeid, mistõttu võib TsMS § 230 lg-s 1 sätestatud üldisest tõendamiskoormusest kõrvale kalduda tulenevalt hea usu põhimõttest.

Saksa kohtupraktikas on leitud, et vastupidise ehk negatiivse asjaolude tõendamisele ei tohi esitada liigseid nõudmisi. Negatiivsete faktide tõendamise tegeliku raskuse leevendamiseks peab sellega koormatud pool tavaliselt ümber lükkama vaid need asjaolud, mis vastaspoole hinnangul räägivad positiivsest, st vaidlusaluse asjaolu olemasolust.¹²⁴

Praktikas esineb olukordi, mil tõendamiskoormus on langenud poolele, kellel ei ole selle koormuse kandmiseks võimalust. Enim levinud selline olukord on suure tõenäosusega negatiivse asjaolu tõendamine. Selleks, et tõendada mingi sündmuse toimumata jäämist, tuleks tõendada, et ajal ja kohas, kus kontrollitav asjaolu oleks pidanud aset leidma, juhtus tegelikult midagi muud. See omakorda välistaks kontrollitava asjaolu eksistentsi. Eelnev eeldaks aga asjaolu vägagi konkreetset aegruumilist määratlemist.¹²⁵

Arvestades negatiivse asjaolu tõendamise praktilist keerukust ja kohati selle võimatust, on seadusandja ette näinud juba materiaalõiguses tõendamiskoormuse ümberpööramise. Kui taolise negatiivse asjaolu tõendamiskoormus isikule siiski tekiks materiaalõiguse alusel, saab hea usu põhimõttest tulenevalt tõendamiskoormuse ümber jagada. Seda põhjusel, et pool ei tohiks saada menetluses eelist vaid seetõttu, et asjas tähtsust omav asjaolu on tema kontrolli all, mistõttu ei ole vastaspoolel objektiivselt võimalik tõendeid esitada. Seega lasub poolel vaid põhjendatud kahtluse asemel põhistamise kohustus, kui tavaolukorras tuleks tal tõendada

¹²⁴ Saksa Ülemkohtu 09.03.2023 otsus nr III ZR 80/22, p 31.

¹²⁵ Kõve, V. jt. TsMS komm I, lk 1253.

negatiivset asjaolu. Eelneva tagajärjel nihkub tõendamiskoormus vastaspoolele.¹²⁶ Seejuures ei ole kahtluse tekitamiseks nõutav isegi tõendikvaliteediga informatsiooni kasutamine.¹²⁷

Negatiivse asjaolu tõendamine võib kahtlemata menetluspoolele osutada keeruliseks ülesandeks. Tõendamiskoormus võib ümber pöörduda ka selliselt, et vastaspoolel tuleb tõendada negatiivset asjaolu. See tähendab, et isikul tuleb tõendada näiteks, et ta ei ole teatud rikkumist toime pannud ja esitama selle kohta tõendid, justkui ta oleks väidetava rikkumise ajal tegelenud hoopis millegi muuga või asunud kohas, kus ei olnud võimalik vaidlusalust rikkumist toime panna. Juhul kui isik ei ole oma igapäevategevustes pidanud vajalikuks mõelda pidevalt sellele, kuidas oma võimalikke käimisi ja tegevusi talletada, et neid hiljem vajaduse korral tõendada, võib sattuda olukorda, kus talle langenud tõendamiskoormust tsiviilkohtumenetluses ei suudeta täita. Tänapäeval võiks siiski arvata, et (füüsilise) isiku toimetusi on kergem salvestada ja jäädvustada. Alustades kasvõi sellest, et piltide ja videote tegemine on muutunud igapäevases elus tavapäraseks, mistõttu võib esmalt näiv tavaline pilt (nt teatud restoranist, kus isik einestas) osutada oluliseks, et tõendada, kus isik konkreetsel ajahetkel viibis. Lisaks on tänu sularaha vähenenud kasutamisele kergesti jälgitav isiku tegemised, kui tõendina esitatakse pangakonto väljavõtte, millest nähtub vajadusel selgelt, mis ajahetkel, kus terminalis on ost sooritatud. Küll aga ei saa eeldada, et igal isikul taolised tõendid oma igapäevaelust võtta oleks.

Negatiivse asjaolu tõendamise keerukust ilmestab selgelt Tallinna Ringkonnakohtu lahend nr 2-20-18589. Kohtuasjas esitasid hagejad Postimees Grupp AS-i vastu hagi, sest kostja hallatavas veebiportaalis avaldati artikkel, milles nimetati hagejaid salaküttideks. Hagejate hinnangul seoti hagejad konkreetsete ulukite tapmisega, sest artikkel sisaldas ühe kindla 2018. aasta juhtumit, kus metsast leiti kahe põdra korjused väljaspool jahihooaega. Nii maa- kui ka ringkonnakohus leidis, et hagejad olid värskelt tapetud põtrade jäsemed ära lõiganud ja seejärel viinud jäsemed konservide valmistamiseks. Ringkonnakohus aga ei nõustunud maakohtuga, et kaudsetest tõenditest saab teha järelduse justkui hagejad oleksid põdrad tapnud. Siinkohal pööras kohus tõendamiskoormuse ümber ning hagejate ülesandeks jäi tõendada põtrade aktiivse jahtimise ja/või tapmise asjaolu. Ringkonnakohus põhjendas tõendamiskoormuse erandlikku ümberpööramist järgnevate asjaoludega: 1) jahiseaduse¹²⁸ § 34 lg 3 kohaselt peab

¹²⁶ Kõve, V. jt. TsMS komm I, lk 1253.

¹²⁷ Kõve, V. jt. TsMS komm I, lk 1253.

¹²⁸ Jahiseadus. – RT I, 27.09.2023, 3.

jahisaaduse valdaja tõendama jahisaaduse päritolu; 2) põtrade metsas leidmise ja nende jäsemete eraldamise asjaolud olid hagejate kontrolli all; 3) kuivõrd üldjuhul tapetud loomi ei jäeta metsa järelevalveta, muutis kostja eluliselt usutavaks, et hagejad võivad olla põtrade tapmisega vähemalt seotud; 4) hagejad ei ole kasutanud väärteo- ega tsiviilkohtumenetluses võimalust anda juhtunu kohta selgitusi. Seega on hagejad keeldunud tõendamisele kaasa aitamast. Hagejad ei neile pandud tõendamiskoormust ei täitnud ning seetõttu luges kohus kostja VÕS § 1047 lg 2 (teise isiku au teotava või teisele isikule majanduslikult kahjuliku asjaolu avaldamine loetakse õigusvastaseks, kui avaldaja ei tõenda, et avaldatud asjaolu vastab tegelikkusele) järgse tõendamiskoormuse täidetuks.¹²⁹

Eelnevast tulenevalt jättis kohus menetluspoolte ülesandeks tõendada justkui seda, et hagejad ei olnud mitte mingil viisil põtrade jahtimise ega tapmisega seotud. Iseasi küsimus on, kas kohtu toodud põhjendustel oli tõendamiskoormuse ümberpööramine õigustatud ning kooskõlas kõigi üldpõhimõtetega. Hagejatele jäi keeruline ülesanne tõendada negatiivset asjaolu, mida lõpuks ei tehtudki, mille tõttu jäi nende hagi rahuldamata.

Riigikohus on korduvalt leidnud, et hea usu põhimõttest tulenevalt on võimalik, et asjaolu tõendamise koormus pöördub eelduste esinemise võimalikkusele viitavate asjaolude esitamise järel ümber. Seda eelkõige juhul kui tõendada tuleb asjaolu, mille esinemine on kostja kontrolli all, hagejal ei ole objektiivselt võimalik tõendeid esitada ja kostja keeldub asjaolu tõendamisele kaasa aitamast. Kui hageja on asjaolu esinemise tõenäosust põhistanud, peab kostja tõendama asjaolu esinemise puudumist.¹³⁰ Lahendis 3-2-1-149-14 on Riigikohus täpsustanud, et hea usu põhimõttest võib asjaolu tõendamiskoormus ümber pöörduda, kui kostja esitab asjaolud, mis viitavad nõude puudumise võimalikkusele.¹³¹

Kahju hüvitamise nõudes on Riigikohus seisukohal, et kui hageja tõendab, et kahju võis tekkida kostjapoolse lepingurikkumise tagajärjel, tuleb kostjal tõendada, et kahju võis tekkida ka mingil muul põhjusel. See tähendab, et hageja ei pea tõendama, et kahju ei tekkinud kõikvõimalikel muudel põhjustel.¹³² Alternatiivsete põhjuste osas on Riigikohus lisaks leidnud, et isiku surma põhjustamise eest peab hageja tõendama vaid kostja teo kehavigastuse

¹²⁹ TlnRnKo 22.09.2023, 2-20-18589.

¹³⁰ RKTko 08.01.2013, 3-2-1-173-12, p 17. RKTko 12.03.2015, 3-2-1-149-14, p 13. RKTkm 19.09.2017, 2-16-9016, p 11.2.

¹³¹ RKTko 12.03.2015, 3-2-1-149-14, p 13.

¹³² RKTko 08.01.2013, 3-2-1-173-12, p 19. RKTko 08.12.2016, 3-2-1-116-15, p 31.

tekitamise kui kahju võimaliku põhjuse. Põhjuste konkurentsi korral peab kostja kahju hüvitamise kohustusest vabanemiseks tõendama, et surma põhjuseks oli mõni muu alternatiivsetest asjaoludest, mitte kostja tegu.¹³³

Seega tulenevalt hea usu põhimõttest ei ole kohtu poolt hagejale pandud kohustust tõendada kõiki muid juhte, mil kahju oleks võinud tekkida, juhul kui hageja on tõendanud, et kahju tekkimise põhjuseks võis olla kostjapoolne lepingurikkumine.

Saksa õiguskirjanduses on märgitud, et tõendamiskohustuse ümberpööramisega seotud küsimused on äärmiselt problemaatilised. Juhul kui kohtunik jaotab tõendamiskoormuse õiguslikust lähtepunktist kõrvalekalduval viisil, siis pole tõendamiskoormuse ümberpööramine midagi muud kui seadusest kõrvalekaldumine ja seetõttu meetodiliselt probleemiks õiguse arengus. Seetõttu võib tõendamiskohustuse ümberpööramist kaaluda üksnes erandlikel juhtudel. Üldpõhimõtete alusel tuleb selgitada, kas õigustekstist kõrvalekaldumine näib olevat tingimata vajalik. Seejuures ei tohiks lubada olukorda, kus tõendamiskoormus pööratakse ümber vaid üksikmenetluse õigluse huvides.¹³⁴

Kuivõrd kohtupraktikaga arendatakse pidevalt õigust, tuleb eeskju seadmisega olla ettevaatlik. Kohtupraktikat tuleb kujundada terviklikult, see tähendab, et mitte ainult üksikmenetlusest lähtuvalt. Seejuures peab seadusest kõrvalekalle olema vältimatult vajalik.

Saksamaal esineb tihti olukordi, kus hageja peab küll kohtuasja võitmiseks tõendama oma väiteid, kuid ei saa seda teha vajaliku teabe puudumise tõttu. Seejuures ei ole hageja selles ise süüdi, et tal nimetatud teavet ei ole. Samal ajal on vastaspoolel puuduolev teave olemas ja selle avaldamist tema poolt võib mõistlikult eeldada. Praktikas juhtub seda sageli olukordades, kus hagejal on vaja esitada enda väidete tõendamiseks fakte kostja sisemise korralduse kohta, näiteks et kostja sisemine raamatupidamissüsteem oli halvasti juhitud või et kostja ei viinud korrektselt läbi teatud meditsiinilist analüüsi, mis päädis hageja halva kohtlemisega. Taolistes situatsioonides eeldatakse, et hageja esitab nii üksikasjalikult ja täpselt, kui seda saab hagejalt mõistlikult eeldada, millised on hageja seisukohad faktide kohta ja miks. Juhul kui hageja teeb seda kohut rahuldaval viisil, kandub tõendite esitamise kohustus kostjale, kellel on puuduolev

¹³³ RKTko 26.09.2006, 3-2-1-53-06, p 11.

¹³⁴ MüKo/ZPO, § 286, Rn 121.

teave olemas. Olukorras, kus kostja jätab teabe õigustatud põhjuseta avaldamata, loetakse hageja esitatud asjaolud tunnistatuks.¹³⁵

Seega juhul kui hagejal ei ole võimalik tõendada asjas tähtsust omavat asjaolu seetõttu, et see on vastaspoole mõju all, tuleb vastav tõend esitada kostjal. Esmalt aga tuleb hagejal esitada faktidega seotud seisukohad ja nende põhjendused nii üksikasjalikult ja täpselt, kui on mõistlikult võimalik. Olukorras, kus kostja seejärel nõutud dokumente ei esita, kuigi tal on selleks võimalus olemas, loetakse, et hageja on oma esitatud seisukoha ära tõendanud. Seega tuleb kostjal sellisel juhul arvestada konkreetsetes küsimustes tema kahjuks kalduva otsusega, kuivõrd kohus ei saa jätta asja otsustamata.

Selleks, et jõuda õiglase kohtulahendini, võib teatud olukordades esineda vajadus kalduda seaduses sätestatud tõendamiskoormusest kõrvale. Siinkohal tuleb rakendada hea usu põhimõtet. Hea usu põhimõttest tulenevalt tõendamiskoormuse ümberpööramine on vajalik eelkõige selleks, et kohus saaks täita TsMS §-st 2 tulenevat tsiviilkohtumenetluse kohustust ehk et kohus lahendaks asja õigesti. Tõendamiskoormuse ümberpööramise tarvidus võib tuleneda olukorras, kus hagejal ei ole asjas tähtsust omavate asjade tõendamiseks vajalikku teavet ning vastav info on kostja kontrolli all.

Tõendamiskoormus on vajalik ümber pöörata, sest negatiivse asjaolu tõendamine võib osutada äärmiselt keeruliseks, mõnikord isegi võimatuks. Seetõttu on seadusandja juba materiaalõiguses reguleerinud tõendamiskoormuse ümberpööramise. Juhul kui materiaalõigus konkreetsetes olukorras tõendamiskoormuse ümberpööramist ette ei näe ja poolel tuleks ikkagi tõendada negatiivset asjaolu, saab tõendamiskoormuse ümber pöörata hea usu põhimõttest tulenevalt.

Eelnevast tulenevalt on tõendamiskoormuse ümberpööramiseks vajalik kohaldada hea usu põhimõtet. Hea usu põhimõtte sisustab kohtupraktika, mistõttu on vajalik analüüsida ka hea usu põhimõttest tuleneva tõendamiskoormuse puhul kohtulahendites märgitut.

3.2 Hea usu põhimõttest tulenevalt tõendamiskoormuse ümberpööramise eeldused

¹³⁵ Schrader, M. jt. (viide 43).

Juhul kui vaidlusaluse olukorra kohta on seadustes või erinevates pooltevahelistes kokkulepetes olemas konkreetsed sätted, mille alusel vaidlust lahendada, tuleb neid ka rakendada. Olukorras, kus teatud olukord on jäänud õigusaktides reguleerimata ja täpset vastust vaidluse lahendamisele kuuluva normi eeldustest ning nende täitmisest ei leidu, tuleb toetuda hea usu põhimõttele.

TsMS § 230 lg 1 kohaselt peab kumbki pool hagimenetluses tõendama neid asjaolusid, millele tuginevad tema nõuded ja vastuväited, kui seadusest ei tulene teisiti. Samas ei ole hageja tõendamiskoormus piiramatu. Kohtupraktikast tulenevalt võib tõendamiskoormuse ümber pöörata hea usu põhimõtte alusel, kui täidetud on järgnevad kriteeriumid:

- 1) tõendada tuleb asjaolu, mille esinemine on kostja kontrolli all;
- 2) hagejal ei ole objektiivselt võimalik tõendeid esitada;
- 3) hageja on asjaolu esinemise tõenäosust põhistanud; ja
- 4) kostja keeldub asjaolu tõendamisele kaasa aitamast.¹³⁶

Perekonnaseaduse¹³⁷ (PKS) § 34 lg 1 sätestab, et kui ühisvara valitsema õigustatud abikaasa kasutab ühisvara oma lahusvara huvides, peab ta kasutatud vara väärtuse hüvitama. Hüvitis arvatakse ühisvara hulka. Sama sätte lg 3 näeb ette, et kui ühisvara väheneb abikaasa süülise käitumise tõttu või tehingu tõttu, mille ta on teinud teise abikaasa tahteavalduseta, peab abikaasa vara vähenemise hüvitama. Hüvitis arvatakse ühisvara hulka.

Ringkonnakohus leidis lahendis nr 2-20-1565/78, et üldreeglina tuleb hagejal tõendada PKS § 34 lg-te 1 ja 3 kohaldamiseks nõutud eeldusi. Küll aga oli kõnesolevas menetluses hageja kohtu hinnangul juba esitanud asjaolud, millest võis järeldada, et kostja vähendas ühisvara läbi selle, et tegi enda kontolt suurtes summates ülekandeid ja võttis sularaha välja. Kohtumaterjalidest nähtub, et kostja tegi 4 päeva jooksul ülekandeid ja võttis sularaha välja kokku summas 35 800 eurot. Kuu aja pärast abieliu lahutati. Vaieldi, kas kostja rahakulutus oli toimunud pere huvides ja/või hageja nõusolekul. Maakohus asus seisukohale, et hageja ei tõendanud, et nimetatud tehingud ei ole tehtud perekonna hüvanguks. Selle peale märkis hageja oma apellatsioonkaebuses, et maakohus ei ole täitnud oma selgitamiskohustust tõendamiskoormuse osas. Hageja ei saa tõendada seda, et ta ei olnud kostja tegevusest teadlik ega andnud neile oma

¹³⁶ RKTko 02.10.2019, 2-18-187, p 9. RKTko 08.01.2013, 3-2-1-173-12, p 17. RKTko 12.03.2015, 3-2-1-149-14, p 13. RKTkm 19.09.2017, 2-16-9016, p 11.2.

¹³⁷ Perekonnaseadus. – RT I, 06.07.2023, 7.

nõusolekut, kuivõrd tegemist on negatiivse asjaoluga. Samal ajal on aga kostjal võimalik tõendada, et tehtud ülekanne ja sularaha väljavõtt on tehtud perekonna hüvanguks ja et kostjal oli selleks hageja nõusolek.¹³⁸

Maakohtu käsitlese kohaselt pidi hageja seega tõendama negatiivset asjaolu, mille tõttu otsustas ringkonnakohus tõendamiskoormuse ümber pöörata, kuivõrd hagejal on peaaegu võimatu tõendada PKS § 34 lg-te 1 ja 3 rakendamiseks vajalikke asjaolusid. Seega leidis ringkonnakohus, et hageja on asjaolu esinemise tõenäosust põhistanud, mistõttu on tõendamiskoormus tulenevalt hea usu põhimõttest ümber pööratud.

Eelnevas lahendis jättis maakohus oma selgitamiskohustuse täitmata, see tähendab, et maakohus ei seletanud pooltele, kes milliseid asjaolusid tõendama peab. Maakohtu tõendamiskoormuse järelduse osas oleks aga see tingimata vajalik olnud. Seda enam, et tegemist ei olnud tavapärase tõendamiskoormuse juhuga. Selgitamiskohustuse täitmise korral ei oleks maakohtu tehtud lahend siiski õige olnud, kuivõrd tõendamiskoormus oli samuti valesti jaotatud.

TsMS § 235 kohaselt on väite põhistamine kohtule väite põhjendamine selliselt, et põhjenduse õigsust eeldades saab kohus lugeda väite usutavaks. Põhistamiseks kohustatud isik võib kasutada selleks kõiki seadusega lubatud tõendeid, samuti tõendusvahendeid, mida ei ole seaduses tõendiks loetud või mis ei ole tõendile ettenähtud protsessuaalses vormis, muu hulgas allkirjastatud kinnitust, kui seaduses ei ole sätestatud teisiti.

Põhistamine on sisuliselt faktiväidete usutavaks tegemine.¹³⁹ Põhistamine on tõendamise eriliik, mille eesmärk on eelkõige faktiliste asjaolude tõendamise lihtsustamine.¹⁴⁰ Põhistamiseks võib kasutada kõiki seadusega lubatud tõendeid, lisaks ka tõendusvahendeid, mida ei ole seaduses tõendiks loetud või mis ei ole tõendile ettenähtud protsessuaalses vormis. Eelnevast tulenevalt ei esitata väite põhistamisele samasuguseid formaalseid ja sisulisi nõudmisi nagu faktiliste asjaolude tõendamisele.¹⁴¹ Seega saab põhistamisel kasutada ka menetluspoole selgitusi, mida kohtumenetluses tõendina esitada ei saa.

¹³⁸ TlnRnKo 02.09.2022, 2-20-1565/78, p 36.

¹³⁹ RKTko 29.05.2012, 3-2-1-64-12, p 16.

¹⁴⁰ Kõve, V. jt. TsMS komm I, lk 1287.

¹⁴¹ RKTkm 13.03.2007, 3-2-1-14-07, p 11.

Riigikohus on lahendis nr 3-2-1-87-12 leidnud seoses elektrienergia tarbimise tegeliku kogusega, et elektrienergia tarnijal (hagejal) lasub tõendamiskoormus arvestusliku meetoodika esitamise ja selle alusel kostja tarbitud elektrienergia tegeliku kulu tõendamise osas.¹⁴² Lahendis 2-20-19075/32 täpsustas Tallinna Ringkonnakohus, et tõendamiskoormust ei saa ümber pöörata kostja kahjuks, kui hageja ei ole paigaldanud eraldi arvestit, mistõttu ei ole hagejal võimalik sellist meetoodikat esitada. Kohus leidis, et hagejal oleks olnud siiski võimalik elektrienergia jaotatav kogus kindlaks teha, kui hageja oleks paigaldanud elektrienergia koguse mõõtmiseks arvesti kostja kinnistule või sõlminud kostjaga elektrienergia eest tasumise osas kokkulepe. Seega kui hageja ei ole nimetatud võimalusi kasutanud, ei tähenda see tõendamiskoormuse ümberpööramist. Kostja ei saa tõendada asjaolu, kui palju ta tegelikult elektrienergiat tarbinud on, sest eraldi arvestit selleks puhuks paigaldatud ei ole. Seega ei ole eelnev asjaolu ka kostja kontrolli all.¹⁴³

Seega ei saa tõendamiskoormust ümber pöörata tulenevalt hea usu põhimõttest üksnes juhul, kui hageja on talle võimalikud variandid jätnud kasutamata (arvesti paigaldamine või kostjaga eelnevalt kokkuleppe sõlmimine). Lisaks ei olnud täidetud hea usu põhimõttest tulenevalt tõendamiskoormuse ümberpööramise kriteerium, mille kohaselt peab asjaolu esinemine olema kostja kontrolli all.

TsMS § 4 lg 2 kohaselt määravad hagimenetluses pooled vaidluse eseme ja menetluse käigu ning otsustavad taotluste ja kaebuste esitamise. TsMS § 5 lg 1 järgi menetletakse hagi poolte esitatud asjaolude ja taotluste alusel, lähtudes nõudest. Pooltel on võrdne õigus ja võimalus oma nõuet põhjendada ja vastaspoole esitatu ümber lükata või sellele vastu vaielda. Pool määrab ise, mis asjaolud ta oma nõude põhjendamiseks esitab ja milliste tõenditega neid asjaolusid tõendab (TsMS § 5 lg 2).

Kohtuasjas nr 2-20-2446 vaidlustas hageja kohtutäituri jaotuskava. Kohus tõi lahendis välja, et hageja ülesandeks on piiritleda need aspektid, mida hageja jaotuskavast vaidlustab. Hagiavalduse esemeks oli küsimus, millisel järjekohal millist tüüpi nõuded rahuldamisele kuuluvad. Juhul kui hageja on asjaolu esinemise tõenäosust põhistanud, tuleb kostjal tõendada

¹⁴² RKTko 19.09.2012, 3-2-1-87-12, p 19.

¹⁴³ TlnRnKo 05.05.2022, 2-20-19075/31, p 24.

selle esinemise puudumist ehk tõendamiskoormus pööratakse hea usu põhimõttest tulenevalt ümber. Kohus leidis, et hageja ei ole esitanud põhistusi, millest tulenevalt saaks tõendamiskoormuse ümber pöörata. Kohus rõhutas, et teostab menetluses esitatud väidete kontrolli. Eelnev aga ei tähenda, et kohus teostaks uurimisfunktsiooni jaotuskava suhtes tervikuna ning kontrolliks lisaks neid aspekte, mida hageja ei vaidlusta sõnaselgelt. Hageja üksnes väitis, et „kohtutäitur ei ole tõendanud, et puuduvad alused koostatud jaotuskava muutmiseks.“¹⁴⁴

Seega on hagejal oluline viidata konkreetsetele väidetele ja seisukohtadele, millega ta ei nõustu ning oma väidet selles osas põhistada. TsMS § 5 lg-st 1 tulenevalt menetleb kohus hagi üksnes poolte esitatud asjaolude alusel. Seega ei pea kohus teostama kontrolli asjaolude üle, mida hageja ei ole vaidlustanud.

Kahju hüvitamise nõudes tuleb hagejal muuhulgas tõendada, et tekkinud kahju oli kostjale ettenähtav VÕS § 127 lg 3 kohaselt. Lisaks on hageja ülesanne tõendada põhjusliku seose olemasolu rikkumise ja tekkinud kahju vahel (VÕS § 127 lg 4). Põhjusliku seose osas tuleb juhinduda *conditio sine qua non* põhimõttest. See tähendab, et ajaliselt eelnev sündmus loetakse hilisema sündmuse põhjuseks, juhul kui ilma esimese sündmuseta poleks ajaliselt hilisemat sündmust toimunud. Selleks kasutatakse elimineerimise meetodit, millega jäetakse kostja väidetav tegu mõtteliselt kõrvale ja analüüsitakse, kas tagajärg oleks ilma selleta ka tingimatult saanud. Tegevusetuse korral saab kasutada asendamismeetodit, millega asendatakse tegemata tegevus mõtteliselt ning uuritakse, kas kahju oleks sellisel juhul jäänud olemata. Kui kahju on tekitatud võlgniku tegevuse tagajärjel, kuid sarnane kahju oleks hiljem tekkinud ka teistel asjaoludel, tuleb arvesse võtta ka teisi asjaolusid, mis võivad kahju tekkimist mõjutada. Sellisel juhul võib võlgniku kohustus kahju hüvitada olla väiksem või isegi välistatud. Tõendamiskoormus jaguneb selles olukorras poolte vahel.¹⁴⁵ Riigikohus on märkinud, et kui kahju võib olla tekkinud nii kostja tegevuse kui ka muude asjaolude tagajärjel, peab hageja tõendama vaid kostja tegevuse kui kahju võimaliku põhjuse. Kostjal on seevastu kohustus tõendada, et tema tegevus ei olnud kahju põhjuseks, kui kahju võis tekkida ka alternatiivsel moel.¹⁴⁶ Sama printsiipi kohaldatakse ka lepingurikkumisest tingitud kahju korral. Seega juhul kui hageja tõendab, et kahju võis olla põhjustatud kostja

¹⁴⁴ HMKo 08.06.2020, 2-20-2446/32.

¹⁴⁵ RKTko 08.01.2023, 3-2-1-173-12.

¹⁴⁶ RKTko 26.09.2006, 3-2-1-53-06, p 11.

lepingurikkumisest, on kostja ülesanne tõendada, et kahju võis tekkida ka alternatiivsel põhjusel. Hageja ülesandeks ei ole tõendada, et kahju ei tekkinud igasugu muudel põhjustel, nagu ekslikult väitis ringkonnakohus.¹⁴⁷

Samas lahendis märkis kohus, et ringkonnakohus jagas tõendamiskoormuse ebaõigesti põhjusliku seose hindamisel. Kostja pidi tõendama kahju tekkimist alternatiivsetel põhjustel. Hageja kohustuseks ei olnud tõendada, et alternatiivsed kahju tekkimise põhjused puudusid. Kohtu hinnangul tegi hageja eluliselt usutavaks asjaolu, et hageja võimalus reklaamimüügist tulu teenida võis väheneda reklaamivõimaluse vähendamise ja hilisema lõpetamise tõttu.¹⁴⁸

Tavaliselt lasub põhjusliku seose tõendamise koorem kannatanul ka riskivastutuse küsimuse lahendamisel. Hea usu põhimõtte kohaselt, kui kannatanul pole juurdepääsu suurema ohu allika valitseja tegevust kajastavatele andmetele ja kahju võib pidada konkreetse suurema ohu allika tavapäraseks tagajärjeks, siis on suurema ohu allika valitsejal kohustus tõendada, et kahju põhjus oli muu kui suurema ohu allikale iseloomuliku riski realiseerumine.¹⁴⁹

Seega juhul kui hageja on asjaolu esinemise tõenäosust põhistanud, tuleb kostjal tõendada asjaolu esinemise puudumist. Juhul kui hageja kahju tekkis vähemalt ühe alternatiivina kostja tegevuse või tegevusetuse tagajärjel, ei ole tarvis hagejal tõendada täiendavalt, et talle tekkinud kahju võis alternatiivselt tekkida ka muudel alustel. Eelnev oleks äärmiselt koormav ja ebaõiglane hagejale, kuivõrd ta peaks oma nõuet õõnestama sellega, et tooma välja erinevad asjaolud, mille tõttu tal veel võis kahju tekkida ning mille eest kostja ei vastuta.

Riigikohtu lahendis 2-16-8751 menetles kohus autoriõigusi puudutavat asja. Hagi kohaselt on hageja helilooja, kes 1994. aastal lõi muusika (teose) reklaamile „Põltsamaa, ehtne ja hea“, mille osas tekkisid hagejale autori isiklikud ja varalised õigused. Kostja on teost alates 1994. aastast kasutanud oma reklaamides, mille tõendamiseks on hageja esitanud reklaamklipid. Kõikides kostja reklaamides on äratuntav korduv helifraas „Põltsamaa ehtne ja hea“, mis sarnaneb nii meloodia kui ka rütmi poolest hageja teosega. Hageja esitas menetluses lisaks muusikute arvamusel, kes leidsid, et hageja esitatud muusika on „Põltsamaa ehtne ja hea“ fraasi

¹⁴⁷ RKTko 08.01.2023, 3-2-1-173-12.

¹⁴⁸ RKTko 08.01.2023, 3-2-1-173-12.

¹⁴⁹ RKTko 26.10.2021, 2-19-7379, p 16.2. RKTko 09.03.2011, 3-2-1-169-10, p 13.

taustal üks ja sama teos, mida on vastavalt soovitud stiilile interpreteeritud ja arranžeeritud. Hagejalt eelnevalt aga nõusolekut küsitud ei ole.¹⁵⁰

TsMS § 230 lg-st 1 tulenevalt on autoriõiguse rikkumise tõendamise kohustus autoril. Seetõttu peab üldjuhul hageja tõendama, et kostja reklaamides on kasutatud hageja teose või selle osa arranžeringuid ja rikutud sellega hageja autoriõigust. Küll aga on autoril tihti keeruline või isegi võimatu tõendada asjaolu, kuidas kostja teos on loodud, seejuures ka seda, kas teose loomise käigus on kasutatud hagejale kuuluvat teost. Seega juhul kui hageja on esitanud asjaolud, mis viitavad hageja teose kasutamisele hilisema kostja teose loomisel ning põhistanud ka sellise kasutamise tõenäosust, võib esineda alus tõendamiskoormuse ümberpööramine tulenevalt hea usu põhimõttest. Sellises olukorras võib olla põhjendatud nõuda kostjalt tõendamist, et kostja hilisema teose loomisel ei ole kasutatud hageja teost. Seda enam juhul kui tegelikkuses lõi hageja teose kostja jaoks, millest tulenevalt oli kostja teosest teadlik. Samuti tõi hageja välja olulised sarnasused enda teose ja kostja reklaamide vahel.¹⁵¹

Tõendamiskoormus pööratakse tulenevalt hea usu põhimõttest ümber, kui tõendada tuleb asjaolu, mille esinemine on kostja kontrolli all, hagejal ei ole objektiivselt võimalik tõendeid esitada ja kostja keeldub tõendamisele kaasa aitamast. Väljatoodud kaasuses leidis kohus, et hagejal on äärmiselt keeruline tõendada asjaolu, kuidas kostja oma teose on loonud. Seejuures oleks vajalik välja tuua, kuidas kostja oma teose loomisel on kasutanud hageja teost. Info kostja teose loomisprotsessi kohta asub kostja kontrolli all, millele hagejal ei ole ligipääsu. Seetõttu on hagejal ka objektiivselt võimatu tõendada asjaolu, mis langeb kostja mõju alla.

Saksamaal sätestab ZPO § 138, et pooled peavad andma oma selgitused faktiliste asjaolude kohta täielikult ja tõeselt (lg 1). Kumbki pool peab selgitama vastase väidetavaid asjaolusid (lg 2). Asjaolud, mida ei ole sõnaselgelt vaidlustatud, loetakse tunnistatuks, kui poole muudest ütlustest ei nähtu kavatsust neid vaidlustada (lg 3). Teadmatusel lähtuv deklaratsioon poole poolt on lubatav ainult selliste asjaolude kohta, mis ei olnud osapoole enda tegevus ega tema pädevuses, teadmises (lg 4).

¹⁵⁰ RKTko 28.09.2020, 2-16-8751.

¹⁵¹ RKTko 28.09.2020, 2-16-8751.

Lahendis nr VII ZR 623/21 selgitas kohus BGB § 826 kohaldamist. BGB § 826 sätestab, et igatiiks, kes tekitab teisele tahtlikult kahju moraalnorme rikkuval viisil, on kohustatud teisele kahju hüvitama. Kohus märkis, et isik, kes esitab nõude BGB § 826 alusel, kannab üldjuhul nõude aluseks olevate asjaolude esitamise ja tõendamise täielikku kohustust. Nõude esitamisel juriidilise isiku vastu peab hageja seega ka tõendama, et juriidilise isiku esindaja (BGB § 31) on täitnud BGB § 826 objektiivsed ja subjektiivsed eeldused. Teatud juhtudel on vastaspoole kohustus esitada põhjendatud seisukoht tõendamiskoormusega koormatud poole väidete kohta vastaspoolel lasuva selgitamiskohustuse raames vastavalt ZPO § 138 lg-le 2.¹⁵² Esmalt tõendamiskoormust kandva poole vastasepoolele võib kohaldada teisejärguline tõendamiskoormus, kui esmalt tõendamiskoormust kandval poolel ei ole asjassepuutuvatest asjaoludest täiendavaid teadmisi ega võimalust asjaolusid täiendavalt selgitada, samas kui vastaspool teab kõiki olulisi asjaolusid ja tema jaoks on lihtsalt võimalik ja mõistlik üksikasjalikumalt teavet anda. Juhul kui vastaspool ei täida oma teisest tõendamiskoormust, loetakse hageja väide ZPO artikli 138 lõike 3 kohaselt vastuvõetuks.¹⁵³

Kohtupraktika täpsustab, et eelnevalt nimetatud kostja tõendamiskoormuse korral võib kostja olla teatud olukordades kohustatud läbi viima uurimisi ja hankima teavet inimestelt, kes on tegutsenud kostja juhtimisel, järelevalve all või vastutusel, kui see on kostja jaoks mõistlik.¹⁵⁴

Seega peab Saksamaa kohtupraktika järgi hageja tõendama, et juriidilise isiku esindaja on täitnud tahtliku kahju hüvitamise eeldused vastavalt BGB § 826-le. Juhul kui vastaspool ei suuda täita oma tõendamiskohustust, võib kohus pidada hageja väiteid vastuvõetuteks. Seejuures võib kohus kohustada kostjat hankima teavet isikutelt, kes tegutsesid tema juhtimisel, järelevalve all või vastutusel.

Seoses Volkswageni Group poolt teatud diiselmootoriga sõiduautode reaalseid heitgaaside emissioone varjava tarkvara kasutamise, on Saksa Ülemkohtusse jõudnud mitmeid eraisikute nõudeid.¹⁵⁵ Ühes kohtuasjas nõudis hageja kostjalt kui mootoritootjalt kahju hüvitamist, mis tuleneb sellest, et auto tegelikke ja tavatingimustes kasutades tekkivaid heitgaaside emissioone

¹⁵² Saksa Ülemkohtu 17.11.2022 otsus nr VII ZR 623/21, p 20.

¹⁵³ Saksa Ülemkohtu 17.11.2022 otsus nr VII ZR 623/21, p 20. Saksa Ülemkohtu 24.03.2022 otsus nr VII ZR 266/20, p 24. Saksa Ülemkohtu 16.09.2021 otsus nr VII ZR 192/20, p 26.

¹⁵⁴ Saksa Ülemkohtu 08.02.2022 otsus nr X ZR 97/20, p 20.

¹⁵⁵ Saksa Ülemkohtu 19.10.2021 otsus nr VI ZR 148/20. Saksa Ülemkohtu 28.09.2021 otsus nr VI ZR 29/20. Saksa Ülemkohtu 20.07.2021 otsus nr VI ZR 152/20. Saksa Ülemkohtu 25.05.2020 otsus nr VI ZR 252/19. Saksa Ülemkohtu 27.07.2021 otsus nr VI ZR 151/20.

varjati spetsiaalse tarkvara kasutamisega. BGB § 826 kohaselt lasub tõendamiskoormus hagejal, kuid kui hagejal puuduvad olulised teadmised ja need on kostjal, läheb see üle kostjale. Sel juhul peab kostja kui tootja tõendama, kes otsustas ebaseaduslikku seadet kasutada ja mootoritootja juhatus oli sellest teadlik. Seega lasub kostjal tõendamiskoormus seoses küsimustega, kes tegi otsuse ebaseadusliku tarkvara kasutamise kohta ja kas kostja juhatus oli sellest teadlik. Küsimused selle kohta, kes tegi otsuse seadme kasutamise kohta kostja juures ja kas juhatus oli sellest teadlik, on seotud ettevõttesiseste- ja otsustusprotsessidega, mis on väljaspool hageja teadmisi ja arusaamu. Seevastu kostja seisukoha esitamine selles küsimuses on võimalik ja mõistlik ehk ei koorma kostjat üleliia.¹⁵⁶

Sarnases lahendis, kus hageja nõudis mootoritootjalt kahju hüvitamist autol tegelikke ja tavatingimustes kasutades tekkivaid heitgaaside emissioone varjatud spetsiaalse tarkvara kasutamise tõttu, märkis kohus, et asjaolu, et kohtuasjas on tegemist tüürettevõtte sõidukimudeliga (Audi), ei vabasta kostjat süüst, kuna viimane valmistab mootori ja programmeeritud juhtimistarkvara, pettes ametkondi ja kasutades ära tarbijate usaldust. Sellest tulenevalt lasub kostjal tõendamiskoormus seoses juhatuse teadlikkusega ebaseaduslikust tarkvarast. Eelnevat eelkõige põhjusel, et kostja ettevõttesisesed protsessid ei ole hagejale teada.¹⁵⁷

Juhul kui kostja ise ei ole tootja, vaid pakub toodet või viib selle turule, tuleb tal siiski hankida võimaluse ja mõistlikkuse piires teavet (toote omaduste jm kohta) kolmandatelt isikutelt, eelkõige tootjatelt ja tarnijatelt.¹⁵⁸

Seega lasub kostjal tõendamiskoormus seoses kostja juhatuse teadlikkusega ebaseadusliku tarkvara kasutamisest. Seda eelkõige põhjusel, et hagejal ei ole objektiivselt võimalik olla kursis ega hankida iseseisvalt infot kostja majandustegevuse siseprotseduuride ja otsuste tegemise kohta. Seejuures tuleb kostjal, olles toote pakkuja või turustaja, hankida tootjalt ja/või teistelt tarnijatelt teavet toote omaduste kohta. Seega sarnaneb väljatoodu eelnevalt mainitud Riigikohtu lahendi nr 2-16-8751 järelustega, mille kohaselt on hagejal objektiivselt võimatu tõendada asjaolu, mis langeb kostja mõju alla, millele hagejal ei ole ligipääsu (info kostja teose loomisprotsessi kohta).

¹⁵⁶ Saksa Ülemkohtu 28.09.2021 otsus nr VI ZR 29/20.

¹⁵⁷ Saksa Ülemkohtu 19.10.2021 otsus nr VI ZR 28/20.

¹⁵⁸ Saksa Ülemkohtu 24.02.2023 otsus nr X ZR 123/20, p 29.

Saksamaal tunnustab seadus tõendite lihtsustamist, mis on sisuliselt nõrgem vorm tõendamiskoormuse ümberpööramisest. Eelnev võib aset leida, kui tõenditega on manipuleeritud, on tehtud hilisemaid sissekandeid, dokumendid on nähtavasti kadunud, hävinud või need on puudulikud. Tõendamiskoormuse vähenemise või selle ümberpööramise võib kaasa tuua näiteks olukord, kus vajalikel andmebaasidel on ebapiisavalt turvatud juurdepääs, registreerimata juurdepääs ja seega ka andmete võltsimise või asendamise võimalus.¹⁵⁹

Saksamaal pööratakse tõendamiskoormus ümber meditsiiniõigust puudutavates vaidlustes, kui nõutav meditsiiniline dokumentatsioon puudub, on puudulik või muul viisil ebapiisav.¹⁶⁰

VÕS § 770 lg 3 kohaselt peab tervishoiuteenuse osutaja ja VÕS § 758 lg-s 2 nimetatud isiku vastutuse aluseks olevat asjaolu tõendama patsient, välja arvatud juhul, kui patsiendile tervishoiuteenuse osutamine on jäetud nõuetekohaselt dokumenteerimata. Seega sarnaselt Saksa õigusele, pööratakse ka Eestis tõendamiskoormus ümber, kui meditsiiniline dokumentatsioon ei vasta nõuetele ehk on puudulik või puudub täielikult.

Meditsiiniõiguses toob oluline raviviga, mis võib tekitada kahju, kaasa objektiivse tõendamiskoormuse ümberpööramise ravivea ja tervisekahjustuse vahelise põhjusliku seose osas. See tähendab, et patsiendilt ei saa oodata sellise põhjusliku seose tõendamist. Põhjuseks on toodud ka asjaolu, et kahju tekkimise põhjuseid võib elementaarse ravivea tõttu olla mitmeid. Raviviga tuleb hinnata oluliseks, kui arst on selgelt rikkunud testitud ravireegleid või usaldusväärseid meditsiinilisi teadmisi ja teinud vea, mis ei tundu objektiivselt vaatepunktist mõistetavana. Analoogia korras kehtivad eelnimetatud tõendamispõhimõtted vastavalt ka muude ametialaste või organisatsiooniliste kohustuste olulise rikkumise korral, eeldusel, et sarnaselt arstlikule kutsealale on nende eesmärk kaitsta teiste isikute elu ja tervist. Isik, kes on oluliselt jätnud täitmata erilise ametialase kohustuse kaitsta teisi nende elu ja tervist ähvardavate ohtude eest, ei saa heauskselt koormata kahjustatud isikut ebakindluse tagajärgedega, kas kahju on võimalik ära hoida. Sellistel juhtudel ei saa eeldada, et kannatanul lasub tõendamiskoormus. Isik, kes raske hooletuse tõttu jätab oma kohustused täitmata, peab

¹⁵⁹ Beweislastumkehr - Definition & Bedeutung im BGB bei Gewährleistung. - <https://www.juraforum.de/lexikon/beweislastumkehr> (20.01.2024).

¹⁶⁰ MüKo/ZPO, § 286, Rn 122.

seetõttu tõendama tuvastatud vigade mittepõhjuslikkust, mida üldiselt peetakse sellisteks, mis võivad põhjustada tekkinud kahju.¹⁶¹ Kohus viitas oma lahendis ka kunagisele juhtumile, kus kohus on eelnevalt leidnud, et ujumismeister, kes oma järelevalvekohustuse jämeda eiramise tõttu asetas tema hoole alla usaldatud ujumisõpilase ohtlikku olukorda, mis võis põhjustada uppumissurma, peab tõendama, et õpilast poleks päästetud isegi siis, kui teda oleks hoolikalt jälgitud.¹⁶²

Seega on sarnaselt Riigikohtu lahendis nr 3-2-1-53-06 leitud, et alternatiivsete põhjuste osas peab hageja tõendama isiku surma põhjustamise eest üksnes kostja teo kehavigastuse tekitamise kui kahju võimaliku põhjuse. Juhul kui põhjuseid võib olla mitu ehk esineb põhjuste konkurents, peab kostja kahju hüvitamise kohustusest vabanemiseks tõendama, et surma põhjuseks ei olnud kostja tegu, vaid mõni muu alternatiivsetest asjaoludest.

Tõendamiskohustuse ümberpööramine pärast rasket meditsiinilist viga patsiendi hagi arsti või kliiniku osutaja vastu ei ole sanktsioon eriti raske meditsiinilise hooletuse eest. Pigem on põhjus selles, et ravi ebaõnnestumise võimalike põhjuste spekter on just ravivea raskuse ja ravi seisukohalt tähtsuse tõttu eriti avardunud ning raviprotsessi selgitamine on seetõttu muutunud eriti keeruliseks, nii et arst ei saa heas usus eeldada, et patsient tõendab põhjuslikku seost.¹⁶³

Meditsiiniõiguse vaidlustes on lisaks leitud, et mitteeksperdist isikule (kahjustatud isikule) määratav tõendamiskoormus peab olema mõõdukas, sest temalt ei saa eeldada ega nõuda meditsiiniliste protsesside täpset tundmist.¹⁶⁴

Seejuures on täidetud ka kriteerium, mille kohaselt ei ole tegemist tõendamiskoormuse ümberpööramisega üksikjuhtumil ning lähtudes üksnes üksikisiku huvidest. Meditsiinilise vastutuse tõendamiskoormuse teema puudutab üldsust ning seega arendab õigust ka jõudsasti edasi. Tõendamiskoormuse küsimustes on arvesse võetud ka teiste kutsealade esindajaid, kelle eesmärk on kaitsta teiste isikute elu ja tervist.

¹⁶¹ Saksa Ülemkohtu 11.05.2017 otsus nr III ZR 92/16.

¹⁶² Saksa Ülemkohtu 13.03.1962 otsus nr VI ZR 142/61.

¹⁶³ Saksa Ülemkohtu 06.12.2022 otsus nr VI ZR 284/19, p 30.

¹⁶⁴ Saksa Ülemkohtu 11.10.2022 otsus nr VI/ZR 361/21, p 10.

Eelnevalt viidatud kohtupraktikast tuleneb ka seisukoht seoses olukorraga, kus kohtuvaidluses on vastamisi asjatundja ja isik, kellel vastava valdkonna teadmised puuduvad. Saksa Ülemkohus on rõhutanud, et isikult, kes ei ole meditsiinala ekspert, ei saa oodata, et ta tõendab ravivea ja tagajärje vahel põhjuslikku seost. See tähendab, et isik, kellel puuduvad konkreetse spetsiifilise ja keeruka valdkonna eriteadmised, kuid kellele on kahju tekkinud, on kohtuasjas nõrgem pool ning talle tuleks võimaldada kaitse.

Tallinna Ringkonnalahendis nr 2-20-16142 leiti aga vastupidist. Poolte vahel oli sõlmitud töövõtuleping, mille kohaselt tellis kostja hagejalt elektritöid. Kohus märkis, et juhul kui tellija soovib tasu maksmisest keelduda, on tal võimalik kasutada õiguskaitsevahendeid. Seejuures peab tellija tõendama tehtud tööde lepingutingimustele mittevastavust. Kohus kirjeldas hea usu põhimõttest tuleneva tõendamiskoormuse ümberpööramise kriteeriume ja leidis, et antud asjas ei ole vajalikud eeldused tõendamiskoormuse ümberpööramiseks täidetud. Kohus põhjendas oma otsust sellega, et TsMS § 230 lg-s 1 sätestatud üldisest tõendamiskoormuse põhimõttest ei saa kõrvale kalduda üksnes põhjusel, et tellijal puuduvad elektrialased teadmised.¹⁶⁵

Seega ei ole menetlusosalisel erialateadmiste puudumine piisav põhjus tõendamiskoormuse ümberpööramiseks tulenevalt hea usu põhimõttest.

Seejuures ei kandu materiaaõiguses sätestatud tõendamiskoormuse üks eesmärkidest üle hea usu põhimõttest tulenevale tõendamiskoormuse ümberpööramisele. VÕS § 62¹² aitab kaasa sellele, et erialateadmisteta isik saaks oma nõude maksma panna seoses digitaalse sisu või digitaalse teenuse osutamisega. Seadusandja on nimetatud juhul leidnud, et digitaalne sisu ja teenused on oma olemuselt piisavalt keerulised, mille puhul võib tarbijale tekkida ülemäärane kohustus tõendada, et konkreetset puudused olid juba sisu või teenuse üleandmise hetkel olemas. Kuivõrd ettevõtjal on konkreetsetes valdkonnas spetsiifilised teadmised olemas, on tõendamiskoormus tema kahjuks ümber pööratud.

Seejuures ei ole isikut, kellel puuduvad spetsiifilised teadmised konkreetsetes valdkonnas, hätta jäetud. TsMS § 293 lg 1 sätestab, et kohtul on menetlusosalise taotlusel õigus küsida eksperdi arvamust asjas tähtsate ja eriteadmisi nõudvate asjaolude selgitamiseks. Eelnevast tulenevalt ei ole põhjendatud hea usu põhimõttest tulenevalt tõendamiskoormuse ümberpööramine

¹⁶⁵ TlnRnKo 01.02.2023, 2-20-16142, p 11.3.

erialateadmistega isiku kahjuks, kui erivaldkonnaga seotud täpsustusi on menetlusosalise taotlusel võimalik hinnata eksperdil. Ekspertiisi taotlemine on mõõdukas meede taolise olukorra lahendamisele, kus vaidluses on erialateadmistega ja -teadmisteta isik. Tõendamiskoormuse ümberpööramise korral koormatakse erialateadmistega isikut ebaproportsionaalselt. Mõistagi ei ole põhjendatud ekspertiisi kaasamine olukorras, kus konkreetsete dokumentid, joonised või muu materjal asub üksnes erialaekspertiisi valduses ning vastaspoolel on objektiivselt võimatu kohtuasjas tähtsust omavale informatsioonile ligi pääseda. Sellisel juhul on tõendamiskoormuse ümberpööramine põhjendatud.

Eelnevast tulenevalt võib tõendamiskoormuse ümber pöörata hea usu põhimõtte alusel, kui täidetud on teatud kriteeriumid.

Esimeseks kriteeriumiks on fakt, et tõendada tuleb asjaolu, mille esinemine on kostja kontrolli all. Kostja kontrolli all olevat asjaolu peetakse eelkõige näiteks ettevõtja siseprotsesside kirjeldust, dokumentatsiooni, otsuseid ning nende tegemise põhjuseid. Siinkohal tõusetub küsimus, kas kõne alla võiks tulla ka juht, mil kostja ise ei ole tootja, vaid pakub toodet või viib selle turule, tuleks tal siiski hankida võimaluse ja mõistlikkuse piires asjas tähtsust omavat teavet kolmandatelt isikutelt, eelkõige tootjatelt ja tarnijatelt. Pigem ei saa sellises olukorras pidada asjaolu kontrolli all olevaks.

Teiseks kriteeriumiks on asjaolu, et hagejal ei ole objektiivselt võimalik tõendeid esitada. Eelneva lõigu jätkuks võiks koosmõjus hinnata kahte esimest kriteeriumi. See tähendab, et juhul kui kostja hüpoteetiline kohustus küsida võimaluse piires asjaolude kohta infot kolmandatelt isikutelt on võimalik üksnes kostjal, tuleks siiski hea usu põhimõttest tulenevat tõendamiskoormuse ümberpööramist jaatada. Seda just sel põhjusel, et hagejal ei ole objektiivselt endal võimalik vastavat infot hankida. Siiski ei saa tõendamiskoormust sellisel juhul kergekäeliselt ümber pöörata ning hinnata tuleb, kas kostjal on taolise info kogumiseks kolmandatelt isikutelt mõistlik võimalus.

Kolmandaks kriteeriumiks on see, et hageja on asjaolu esinemise tõenäosust põhistanud. Põhistamine on tõendamise lihtsam vorm, mis tähendab, et hageja olukorra lihtsustamiseks võib hageja põhistamisel kasutada ka selgitusi, mida kohtumenetluses tõendina esitada ei saa. Juhul kui hageja on asjaolu esinemise tõenäosust põhistanud, tuleb kostjal tõendada asjaolu esinemise puudumist. Olukorras, kus hageja kahju tekkis vähemalt ühe alternatiivina kostja

tegevuse või tegevusetuse tagajärjel, ei ole tarvis hagejal tõendada täiendavalt, et talle tekkinud kahju võis alternatiivselt tekkida ka muudel alustel.

Neljandaks kriteeriumiks on fakt, et kostja keeldub asjaolu tõendamisele kaasa aitamast.

3.3 Deklaratiivsest võlatunnistusest tulenev tõendamiskoormuse ümberpööramine

VÕS § 30 lg 1 kohaselt on võlatunnistus leping, millega lubatakse kohustuse täitmist selliselt, et lubadusega luuakse iseseisev kohustus või millega tunnistatakse kohustuse olemasolu.

Seejuures liigitatakse võlatunnistused konstitutiivseteks ning deklaratiivseteks võlatunnistusteks. Konstitutiivseks võlatunnistuseks on leping, mille sõlmimiseks peavad pooled avaldama vastastikku taht olla lepinguliselt seotud. Konstitutiivse võlatunnistuse tunnuseks on poolte tahe luua uus sõltumatu ja iseseisev nõudealus, mis on aluskohustustest eraldatud kohustus.¹⁶⁶

Deklaratiivsel võlatunnistusel ei ole seadusepõhist regulatsiooni ning konstitutiivse võlatunnistuse sätteid sellele ei kohaldata. Deklaratiivne võlatunnistus põhineb lepinguvabaduse põhimõttel.¹⁶⁷

Deklaratiivse võlatunnistusega kaasneb tagajärg, mille kohaselt loobub võlgnik tunnustatud võlale vastuväidete esitamisest. Sellega lihtsustatakse nõude maksmapanekut.¹⁶⁸ Teiseks tagajärjeks on tõendamiskoormuse ümberpööramine, see tähendab, et deklaratiivse võlatunnistusega kinnitatakse olemasolevat võlga ja lihtsustatakse võla sissenõudmist. Nimetatud võlatunnistusega ei looda uut kohustust. Eelneva tulemusel ei ole võlausaldajal peale võlatunnistuse muid tõendeid tarvis esitada selleks, et võlga sisse nõuda. Seega eeldatakse, et võlgnikul on võlatunnistusega võlausaldaja ees tunnustatud kohustused ning sellest tulenevalt pööratakse tõendamiskoormus ümber.¹⁶⁹ Tõendamiskoormuse ümberpööramine leiab aset ka konstitutiivse võlatunnistuse puhul.¹⁷⁰

¹⁶⁶ Varul, P. jt. VÕS komm I, lk 167.

¹⁶⁷ Varul, P. jt. VÕS komm I, lk 173.

¹⁶⁸ Varul, P. jt. VÕS komm I, lk 173.

¹⁶⁹ Varul, P. jt. VÕS komm I, lk 174.

¹⁷⁰ Varul, P. jt. VÕS komm I, lk 169.

Riigikohus on kinnitanud, et deklaratiivse võlatunnistuse andmise menetlusõiguslikuks tagajärjeks on tõendamiskoormise ümberpööramine. See tähendab, et võlausaldajal ei ole tarvis tunnustatud võla sissenõudmiseks esitada muid tõendeid peale võlatunnistuse. Seevastu peab võlgnik kohustusest vabanemiseks ja hagi rahuldamata jätmiseks tõendama, et tal ei ole võlatunnistusega tunnistatud võlga, kuivõrd kohustust ei olnud olemas.¹⁷¹ Võlatunnistuse esitamisel ei ole hageja kohustatud täpselt esitama laenu andmise asjaolusid, sest tõendamiskoormus on kostja kahjuks ümber pööratud.¹⁷²

Seega tunnistab võlgnik deklaratiivse võlatunnistusega olemasolevat võlga võlausaldaja ees. Kirjeldatud tunnistuse eesmärk on lihtsustada võlausaldajal oma nõude realiseerimist. See tähendab, et kohtumenetluses on võlausaldajal kohustus esitada võla olemasolu tõendamiseks vaid pooltevaheline võlatunnistus. Tegemist on ümberpööratud tõendamiskoormusega. Eelnevast hoolimata on jätkuvalt võimalik tõendamiskoormus taas ümber pöörata tulenevalt hea usu põhimõttest. Selleks, et tõendamiskoormus taas ümber pöörduks, tuleb kostjal tõendada, et võlatunnistuses sisalduvat võlga ei eksisteeri.

Siinkohal on Riigikohus märkinud, et seejuures ei piisa kostjal vaid võla puudumise põhistamisest TsMS § 235 tähenduses, vaid see tuleb tõendada.¹⁷³ Seega olukorras, kus kostja on piirdunud kohtumenetluses võla puudumise tõendamise asemel pelgalt põhistamisega, ei ole alust tõendamiskoormust tulenevalt hea usu põhimõttest hageja kahjuks ümber pöörata.

Küll aga on kohtud deklaratiivse võlatunnistuse osas eksinud ka esialgse tõendamiskoormuse ümberpööramise puhul või jätnud selles osas selgitamiskohustuse täitmata.¹⁷⁴ Sellest tulenevalt võib järeldada, et sellistes olukordades ei tuvastata ka tõendamiskoormuse ümberpööramist tagasi hageja kahjuks, kuivõrd esimene tõendamiskoormuse ümberpööramine on jäänud kohaldamata.

Riigikohus on deklaratiivse võlatunnistuse puhul pidanud oluliseks märkida, et olukorras, kus võlgnik on tõendanud nõude puudumisele viitavad asjaolud, on tõendamiskoormuse ümberpööramise eelduseks see, et hageja kontrolli all oleks tõendamist vajav asjaolu. See

¹⁷¹ RKTko 02.05.2018, 2-13-34922, p 13.1.

¹⁷² RKTko 12.03.2015, 3-2-1-149-14, p 13.

¹⁷³ RKTko 02.05.2018, 2-13-34922, p 13.2.

¹⁷⁴ RKTko 24.03.2017, 3-2-1-103-16, p 20. RKTko 24.03.2017 nr 3-2-1-103-16, p 23.

tähendab, et kostjal ei ole objektiivselt võimalik tõendeid esitada ning hageja omakorda keeldub tõendamisele kaasa aitamast.¹⁷⁵ Hea usu põhimõttest tulenevalt tõendamiskoormuse ümberpööramine võib olla põhjendatud eelkõige pankrotimenetluses, muudel juhtudel väga erandlikel asjaoludel. Pankrotimenetluses peetakse tõendamiskoormuse ümberpööramist võimalikuks eelkõige põhjusel, et pankrotivõlausaldajal ei pruugi olla piisavalt andmeid ja tõendeid võlatunnistuse alussuhte kohta.¹⁷⁶

Seega on kohus leidnud, et hea usu põhimõttest tulenevalt tõendamiskoormuse ümberpööramine saab toimuda vaid väga erandlikel juhtudel ning tegemist on pigem erandiga. Samuti ei piisa hea usu põhimõttest tulenevalt tõendamiskoormuse ümberpööramiseks vaid sellest, kui kostja esitab asjaolud, mis viitavad nõude puudumise võimalikkusele. Eelõeldu kehtib siiski olukorras, kus tuleb tõendada asjaolu, mille esinemine on hageja kontrolli all ning kostjal ei ole seetõttu objektiivselt võimalik tõendeid esitada. Samuti on eelduseks, et hageja keeldub asjaolu tõendamisele kaasa aitamast.¹⁷⁷

Seejuures on Riigikohus märkinud, et taolises olukorras tuleb kostjal tugineda sellisele asjaolule, mis otseselt viitaks laenusuhte puudumisele. Näitena tõi Riigikohus välja, et selliseks asjaoluks võiks olla see, et laenuandjal ei olnud nii suurt sissetulekut või nii palju raha, et viimane oleks suuteline konkreetsetes summas laenu üldse andma.¹⁷⁸ Teine võimalus on kostjal esitada muu selline asjaolu või asjaolude kogum, mis viitaks võlatunnistuse võimalikule fiktiivsusele.¹⁷⁹ Sellisel juhul peaks hagi rahuldamiseks hageja tõendama kausaalsuhtest tulenevat võlga.¹⁸⁰

Olukorras, kus kostja ei ole toonud esile, et tal ei ole asjas tähtsust omavate asjaolude kohta võimalik tõendeid esitada, ei ole alust tõendamiskoormuse ümberpööramiseks.¹⁸¹ Siinkohal võib asuda seisukohale, et kui kostja oleks toonud esile asjaolud, millest tulenevalt ei ole tal võimalik tõendeid esitada ning need asuvad hageja valduses, kes omakorda keeldub vastavaid tõendeid väljaandmast, oleks kohus jõudnud teistsugusele seisukohale. Viimati kirjeldatud olukorras oleks põhjendatud heast usust tulenevalt tõendamiskoormuse ümberpööramine.

¹⁷⁵ RKTko 24.03.2017, 3-2-1-103-16, p 22. RKTko 12.03.2015, 3-2-1-149-14, p 13.

¹⁷⁶ RKTko 24.03.2017, 3-2-1-103-16, p 22.

¹⁷⁷ RKTko 12.03.2015, 3-2-1-149-14, p 13.

¹⁷⁸ RKTko 12.03.2015, 3-2-1-149-14, p 15. Vt ka TlnRnKo 27.02.2019, 2-16-4067, p 33.

¹⁷⁹ RKTko 12.03.2015, 3-2-1-149-14, p 15.

¹⁸⁰ RKTko 10.12.2014, 3-2-1-124-14, p 26.

¹⁸¹ TlnRnKo 30.06.2022, 2-21-13955, p 35.

Seega on oluline, et kostja aktiivselt menetluses osaleks ning tooks kohtu ette vajalikud asjaolud, mille alusel saab kohus rakendada hea usu põhimõttest tulenevalt tõendamiskoormuse ümberpööramist. Olukorras, kus kostja ei esita asjaolud, mis viitavad otseselt nõude puudumise võimalikkusele, ei ole alust heast usust tulenevalt tõendamiskoormuse ümberpööramisele. Samuti on sellises olukorras nõutud, et asjaolu esinemine on hageja kontrolli all, mistõttu puudub kostjal võimalus nõutud tõendeid esitada. Lisaks peab heast usust tulenevalt tõendamiskoormuse ümberpööramise puhul olema täidetud eeldus, et hageja keeldub asjaolu tõendamisele kaasa aitamast.

Riigikohtu jaoks on tundunud eluliselt ebausutav, et 120 000 euro suurune laen antakse sularahas eraisikult teisele eraisikule kirjaliku lepinguta ning tagatiseta kümneks aastaks. Väljatoodud olukorras peeti ebausutavaks ka asjaolu, et hageja ei ole viie aasta jooksul arvestanud ega nõudnud võlgnikult intressi, kuigi vastav kohustus oli võlgnikule võlatunnistuses sätestatud.¹⁸² Seega põhistas viidatud juhul kostja usutavalt võla puudumist ning andis aluse tõendamiskoormuse ümberpööramisele.

Eelnevast tulenevalt saab järeldada, et tõendamiskoormuse ümberpööramisel taas hageja kahjuks on vaja täita nõuetekohaselt eelnevalt nimetatud eeldused. Seejuures ei osutu kostja olukord lihtsaks, kuivõrd eeldatavasti tuleb hagi rahuldamise vältimiseks teha tõelisi jõupingutusi, et vabaneda tõendamiskoormusest. Deklaratiivse võlatunnistuse puhul on kohtud pidanud heast usust tulenevalt tõendamiskoormuse ümberpööramist eelkõige võimalikuks vaid pankrotimenetluses. Kohtute hinnangul ja autor nõustub kohtute seisukohaga, et eelkõige pankrotivõlausaldajal võib olla piiratud ligipääs vajalike andmete ja tõendite osas, mis puudutab võlatunnistust ning sellega seotud alussuhet, mistõttu tuleb heast usust tulenevalt tõendamiskoormuse ümberpööramine peamiselt kõne alla pankrotimenetluses.

3.4 Tõendamiskoormuse ümberpööramine kindlustusjuhtumite puhul

Hea usu põhimõttest tulenevat tõendamiskoormuse ümberpööramist on rohkesti rakendatud ka kindlustusjuhtumite menetlemisel.

¹⁸² HMKo 28.02.2018, 2-17-13092, p 10.

VÕS § 448 lg 1 kohaselt peab kindlustusvõtja kindlustusjuhtumi toimumisest viivitamata kindlustusandjale teavitama. Sama sätte lg 2 alusel võib kindlustusandja pärast kindlustusjuhtumi toimumist nõuda kindlustusvõtjalt lepingu täitmise kohustuse kindlakstegemiseks vajalikku teavet. Tõendite esitamist võib kindlustusandja nõuda niivõrd, kui niivõrd kindlustusvõtjalt võib mõistlikult oodata nende esitamist.

Riigikohus on VÕS § 448 lg 2 kohta korduvalt märkinud, et viidatud norm ei reguleeri asjaolude tõendamiskoormuse jagamist.¹⁸³ Seega kohaldub kindlustusjuhtumi toimumise tõendamisel üldine tõendamiskoormuse reegel, mille alusel peab kumbki pool tõendama neid asjaolusid, millel põhinevad tema nõuded ja väited. Eelnev tähendab, et hageja peaks tõendama kindlustushüvitise saamiseks kindlustusjuhtumi toimumise.¹⁸⁴ Seega tuleks ka kindlustusjuhtumite puhul lähtuda TsMS § 230 lg-st 1 ehk kumbki pool tõendab neid asjaolusid, millele tuginevad tema nõuded ja vastuväited.

Küll aga võib kindlustusjuhtumi tõendamisel kohalduda hea usu põhimõttest tulenevalt ümberpööratud tõendamiskoormus. Eelkõige on kohtud pidanud põhjendatuks tõendamiskoormuse ümberpööramist varguse korral. Riigikohtu lahendis nr 3-2-1-171-13 oli kindlustusvõtja esitanud kindlustusjuhtumi toimumise kohta tõenditeks lähisugulaste selgitused (tunnistused). Riigikohus leidis, et hageja ja tunnistajate lähisugulus ei ole iseenesest alus lugemaks nende ütlusi ebausaldusväärseteks. Riigikohus selgitas, et sõiduki varguse korral ei jää sellest järele jäänuseid nagu tulekahju puhul ning samuti ei pruugi leiduda varguse kohta videomaterjali ega pealtnägijaid. Eelneva tõttu leidis Riigikohus, et varguse tõendamine peale kindlustusvõtja enda ning tema lähisugulaste seletuste võib isegi võimatuks osutada. Siinkohal tuleb arvestada VÕS § 448 lg-s 2 sisalduva sättega, et kindlustusvõtjalt võib nõuda tõendeid kindlustusjuhtumi kohta niivõrd, kui niivõrd kindlustusvõtjalt võib mõistlikult oodata nende esitamist. Vastasel juhul leidis Riigikohus, et kindlustusvõtjat koormatakse kindlustusjuhtumi toimumise tõendamisel ülemäära.¹⁸⁵

Viidatud lahendis oli kindlustusandjal muuhulgas lepingus tulenev kohustus anda varastatud auto võtmed üle kindlustusandjale. Kõnesoleval juhul kahtles kindlustusandja, kas kindlustusvõtja poolt üleantud võtmed olid justnimelt varastatud auto võtmed. Riigikohus

¹⁸³ RKTko 14.03.2014, 3-2-1-171-13, p 13. RKTko 05.04.2006, 3-2-1-17-06, p 11.

¹⁸⁴ RKTko 14.03.2014, 3-2-1-171-13, p 13.

¹⁸⁵ RKTko 14.03.2014, 3-2-1-171-13, p 13.

leidis, et maakohus on selles küsimuses tõendamiskoormuse valesi jaotanud. Juhul kui kindlustusandja kahtleb, kas esitatud on originaalvõtmed, peab vastavat asjaolu tõendama ka kindlustusandja. Tõendamiskoormus võib sellisel juhul kindlustusvõtjale üle minna juhul, kui kindlustusandja esitab tõendid, mis annavad aluse võtmete ehtsuses kahelda.¹⁸⁶

Seega kohaldus ka siinkohal hea usu põhimõttest tulenevalt tõendamiskoormuse ümberpööramise eeldus.

Saksa kohtupraktikas on leitud, et kindlustusagendi seadusest tuleneva dokumentatsiooni esitamise kohustuse rikkumine võib kaasa tuua tõendamiskohustuse ümberpööramise.¹⁸⁷

Kohtupraktikas on veel selgitatud, et kindlustusvõtjalt ei saa eeldada vajalike tõendite esitamist, mille hankimine on kindlustusvõtja jaoks võimatu. Eelkõige on kindlustusvõtja jaoks suure tõenäosusega võimatu selgitada välja varguse toimepanija ning täpne toimepanemise viis või kellaaeg.¹⁸⁸ Vastasel juhul koormatakse kindlustusvõtjat kindlustusjuhtumi toimumise tõendamisel ülemäära.¹⁸⁹

Seega on ka käesolevatel juhtudel hea usu põhimõttest tulenevalt tõendamiskoormus ümber pööratud põhjusel, et asjaolu tõendamine kujutab endast praktilist keerukust ja kohati selle võimatust.

Olukorras, kus hageja on kohtule ette heitnud selgituskohustuse rikkumist, on Riigikohus märkinud oma lahendis nr 2-16-8344, et hageja kohustus on tagada, et hageja esitab piisavad tõendid oma nõude rahuldamiseks. Eelnevale lisas Riigikohus: „liiatigi on hagejaks professionaalne kindlustusandja“.¹⁹⁰

Riigikohtu sõnastusest võib järeldada, et kindlustusandja puhul on tegemist menetluses tugevama poolega, kellelt võib eeldada suuremat pädevust ning teadmisi kindlustusvaidlustes. See tähendab, et kindlustusvõtja, kes igapäevaselt kindlustusvaidlustega ei tegele, on kindlustussuhtes nõrgem pool, mistõttu on põhjendatud kindlustusvõtja kaitsmine ka

¹⁸⁶ RKTko 14.03.2014, 3-2-1-171-13, p 15.

¹⁸⁷ Saksa Ülemkohtu 13.11.2014 otsus nr III ZR 544/13.

¹⁸⁸ TlnRnKo 21.12.2016, 2-15-4279, p 11.

¹⁸⁹ TlnRnKo 14.05.2014, 2-13-18712, p 20.

¹⁹⁰ RKTko 16.05.2018, 2-16-8344.

kohtumenetluses. Siinkohal võib analoogia korras käsitleda ka eelnevalt kirjutatud tarbija ja töötaja kohta. Kuigi kindlustusjuhtumi tõendamise puhul ei ole seadusandja eraldi ette näinud materiaaloiguses normi, mille alusel oleks kindlustusvõtjal väiksem tõendamiskoormus, tuleks kindlustusvõtja puhul suhtuda ettevaatlikult viimase kahjuks tõendamiskoormuse küsimuses. Seda eelkõige ka põhjusel, et kindlustusvõtja ei tegele igapäevaselt kindlustusvaidlustega ning tal võib puududa võimalus end kaitsta sama edukalt kui kindlustusandjal.

Eelnevalt kirjeldatu aga ei kohaldu kohtupraktika kohaselt näiteks parkimisvaidluste puhul, mille osas saaks ka eeldada, et parklate operaatorid on kohtumenetluses tugevamaks pooleks võrreldes parkijaga. Parkimisvaidluste puhul on Riigikohus erinevates lahendites üksmeelselt leidnud, et hageja peab tõendama, kes vaidlusalusel ajal hageja sõidukit kasutas ja kustja parkimisalale parkis. Nende asjaolude väljaselgitamine on hageja kui sõiduki omaniku kontrolli all, mistõttu on kustjal objektiivselt võimatu selle kohta tõendeid esitada.¹⁹¹ Eelnevast tulenevalt tuleb tõendamiskoormus hea usu põhimõttest tulenevalt ümber pöörata, mille tulemusel saab auto juhiks ja seeläbi ka parkimislepingu pooleks lugeda hagejat, kui viimane ei tõenda, et autot juhtis muu isik.¹⁹² Seega hoolimata sellest, et parkijat võib pidada parkimisvaidluses nõrgemaks pooleks, ei saa siiski iga asjaolu tõendamise kohustust teisele poolele panna.

¹⁹¹ RKTko 23.03.2016, 3-2-1-3-16, p 11.

¹⁹² RKTko 25.01.2017, 3-2-1-68-16, p 31.

KOKKUVÕTE

Üldreegli kohaselt tuleb hagimenetluses poolel tõendada neid asjaolusid, millele tuginevad tema nõuded ja vastuväited, kui seadusest ei tulene teisiti. Eelnev sätestab ka üldise tõendamiskoormuse.

Tõendamiskoormuse määramisel on oluline roll ka kohtul. Kohtu ülesanne on muuhulgas ka vaidluse lahendamine igakülgelt, täielikult ja ammendavalt. Eelneva tõttu on kohtul selgitamiskohustus, mis tagaks asja õige lahendamise. Selgitamiskohustuse alla kuulub ka tõendamiskoormuse õige jaotamine ning pooltele teatavaks tegemine. Olukorras, milles kohus on jätnud eelmenetluse käigus oma selgitamiskohustuse täitmata, võidakse kogu tsiviilasi lahendada valesti ning tulemuseks on ebaõige lahend.

Teatud olukordades on tõendamiskoormus ümber pööratud, mis tähendab, et materiaaloiguslikult nõude aluseks olevat asjaolu ei pea tõendama hageja, vaid hoopis kostja peab tõendama selle asjaolu puudumist. Eelnev võib tuleneda otsesõnu materiaaloigusest, kuid võib olla tuletatud ka hea usu põhimõttest.

Õiglase kohtumenetluse pidamise huvides on seadusandja leidnud, et teatud juhtudel ei ole tavapärane tõendamiskoormus põhjendatud, kuivõrd see võib ühele poolele tekitada ebamõistlikult keerulise olukorra vajalike tõendite hankimiseks. Eelneva tõttu ei oleks menetlusosalisel võimalus oma õigusi täiel määral kaitsta. Seda eelkõige seetõttu, et asjas tähtsust omavad tõendid võivad asuda vastaspoole käes. Samuti olukorras, kus tõendamiskoormuse ümberpööramine on õigustatud ning seda ei tehta, võib põhjendamatult pikendada kohtumenetluse kulgu, mis omakorda rikub menetlusökoonoomia põhimõtet. Eelneva tõttu on sellistes olukordades õigustatud tõendamiskoormuse ümberpööramine.

Siinkohal on seadusandja otsustanud kaitsta õigussuhte nõrgemaid osapooli. Sotsiaaliigi põhimõttest tulenevalt peab abistama neid, kes ei ole suutelised iseseisvalt end piisavas ulatuses kindlustama. Põhimõtte on tagatud, kui riik suudab tagada selliste isikute esmavajaduse rahuldamise. Seejuures peab riik kaitsma nõrgemaid pooli ka eraõiguslikus suhtes.

Tuginedes sotsiaaliigi põhimõttele, on peetud õigustatuks ka tõendamiskoormuse ümberpööramine näiteks töötaja ja tööandja vahelises suhtes. Olukordades, kus on segane poolte vahel sõlmitud lepingu liik, kuid mis muuhulgas vastab töölepingu tingimustele, loetakse, et poolte vahel on sõlmitud tööleping. Eelnev on oluline justnimelt töötaja kui nõrgema osapoole kaitseks, kes ei pea tõendamiseks lisaressursse kulutama ning ei satu seeläbi ebavõrdsesse positsiooni võrreldes tööandjaga. Seejuures on väidetaval tööandjal alati võimalus tõendada, et poolte vahel on sõlmitud mõni muu leping (näiteks töövõtuleping) või et lepingut ei ole poolte vahel sõlmitudki.

Õigussuhetes võib nõrgemaks pooleks pidada lisaks töötajale ka tarbijat. Sarnaselt töötajale, tuleb ka tarbija puhul arvestada, et tegemist on nõrgema poolega, mistõttu vajab ta riigi poolt eraldi kaitset.

Materiaalõigusest võiks täiendavalt hea usu põhimõttest tulenevalt tõendamiskoormuse ümberpööramiseks saada suuniseid. Eelkõige võiks motiveerida tõendamiskoormuse ümberpööramine korrektsete lepingute sõlmimiseks, nagu on ette nähtud tööõiguse valdkonnas. Lisaks võib täiendavalt arvesse võtta asjaolu, kui kohtumenetluse üks pool on märgatavalt nõrgem. Eelnevad suunised aga ei anna iseseisvalt alust tõendamiskoormuse ümberpööramiseks tulenevalt hea usu põhimõttest.

Mõistlikult ei ole seadusandjal võimalik kõiki võimalikke tekkivaid olukordi õigusaktides reguleerida, mistõttu sisustab õiguse mõistmise muuhulgas ka hea usu põhimõte. Hea usu põhimõte kehtib universaalselt kõigis toimingutes ja käitumistes. Põhimõtte sisu saabki sisustada läbi eluliste asjaolude esinemise, millele kohus hinnangu annab ning kohtupraktikat kujundab. Seejuures tuleb hea usu põhimõtte sisustamisel lähtuda konkreetsel ajahetkel kehtivatest moraalinormidest ja ühiskonnakorraldusest. Seega on hea usu põhimõtte rakendamine tsiviilkohtumenetluses vajalik, et kohtuotsused kajastaksid kehtivate käitumisnormide tulemit olukorras, kus õigusakte ei ole suudetud ajakohastada ja seadustes esinevad lüngad.

Praktikas esineb olukordi, mil tõendamiskoormus on langenud poolele, kellel ei selle koormuse kandmiseks tegelikkuses võimalust. Levinuim selline näide on suure tõenäosusega negatiivse asjaolu tõendamine.

Kohtupraktikas on korduvalt leitud, et hea usu põhimõttest tulenevalt on võimalik, et asjaolu tõendamise koormus pöörduv eelduste esinemise võimalikkusele viitavate asjaolude esitamise järel ümber, eelkõige kui tõendada tuleb asjaolu, mille esinemine on kostja kontrolli all, hagejal ei ole objektiivselt võimalik tõendeid esitada ja kostja keeldub asjaolu tõendamisele kaasa aitamast. Kui hageja on asjaolu esinemise tõenäosust põhistanud, peab kostja tõendama asjaolu esinemise puudumist.

Siinkohal on kohtupraktikas leitud, et asjaolu on vastaspoole kontrolli all, kui tõendamiseks tuleb kasutada vastaspoole enda siseinfot, dokumentatsiooni või otsust ja selle põhjendusi, millele hagejal ei ole ligipääsu ja seetõttu ka objektiivselt võimatu infot kohtule esitada.

Hagejal tuleb tõendamiskoormuse ümberpööramiseks on väiteid vastavalt põhistada. Põhistamine on tõendamise lihtsam vorm, mis tähendab, et hageja olukorra lihtsustamiseks võib hageja põhistamisel kasutada ka selgitusi, mida kohtumenetluses tõendina esitada ei saa. Juhul kui hageja on asjaolu esinemise tõenäosust põhistanud, tuleb kostjal tõendada asjaolu esinemise puudumist. Olukorras, kus hageja kahju tekkis vähemalt ühe alternatiivina kostja tegevuse või tegevusetuse tagajärjel, ei ole tarvis hagejal tõendada täiendavalt, et talle tekkinud kahju võis alternatiivselt tekkida ka muudel alustel.

Seejärel tõendamiskoormuse ümberpööramisel taas hageja kahjuks on vaja täita nõuetekohaselt eeldused. Seejuures ei osutu kostja olukord lihtsaks, kuivõrd eeldatavasti tuleb hagi rahuldamise vältimiseks teha tõelisi jõupingutusi, et vabaneda tõendamiskoormusest. Tõendamiskoormuse ümberpööramist tulenevalt hea usu põhimõttest on käsitletud mitmetes erinevates valdkondades.

Deklaratiivse võlatunnistuse puhul on kohtud pidanud heast usust tulenevalt tõendamiskoormuse ümberpööramist eelkõige võimalikuks pankrotimenetluses. Eelkõige pankrotivõlausaldajal võib olla piiratud ligipääs vajalike andmete ja tõendite osas, mis puudutab võlatunnistust ning sellega seotud alussuhet, mistõttu tuleb heast usust tulenevalt tõendamiskoormuse ümberpööramine peamiselt kõne alla pankrotimenetluses.

Kindlustusvaidluste puhul on kohus leidnud, et hageja ja tunnistajate lähisugulus ei ole iseenesest alus lugemaks nende ütlusi ebausaldusväärseteks. Eelnevat eelkõige seetõttu, et näiteks sõiduki varguse korral ei jää sellest järele jäänuseid nagu tulekahju puhul ning samuti

ei pruugi leiduda varguse kohta videomaterjali ega pealtnägijaid. Seega võivad tunnistaja ütlused olla määrava tähtsusega.

Eelnevast tulenevalt on materiaalõiguses sätestatud mitmeid juhtumeid, mil tõendamiskoormus pööratakse ümber. Hoolimata nimetatust, tekib praktikas mitmeid olukordi, mille puhul ei esine seadustes konkreetset sätet tõendamiskoormuse ümberpööramiseks, kuigi õiglase kohtumenetluse pidamise eesmärgil on see vajalik. Seetõttu on ette nähtud võimalus pöörata tõendamiskoormus ümber ka tulenevalt hea usu põhimõttest.

Nimetatu rakendamiseks on oluline teatud eelduste täitmine, mida kohtupraktikas on korduvalt välja toodud. Üldiselt võib eeldada, et tõendamiskoormuse ümberpööramist võib eeldada ka juhtudel, mil vaidluse osapooled on ebavõrdses positsioonis (näiteks kindlustusandja ja kindlustusvõtja). On selge, et igat vaidlust tuleb analüüsida ning hinnata eraldi, mistõttu ei ole igal korral põhjendatud tõendamiskoormuse ümberpööramine tulenevalt hea usu põhimõttest, kui õigussuhe eelduslikult on juba ebavõrdses osapoolte vahel. Seejuures ei ole alust hea usu põhimõttest tulenevalt tõendamiskoormuse ümberpööramiseks üksnes juhul, kui vastaspooleks on konkreetses spetsiifilises valdkonnas erialateadmistega isikuga. Vajalike erialateadmiste esitamiseks on menetluspoolel võimalik taotleda ekspertiisi.

THE PRINCIPLE OF GOOD FAITH IN REVERSING THE BURDEN OF PROOF IN CIVIL PROCEEDINGS

Abstract

In civil law, there is an obligation to behave in good faith. Section 138(1) of An Act on the General Part of the Civil Code provides that the exercise of rights and the performance of obligations must be carried out in good faith. Section 2 of that provision adds that the exercise of rights is not permitted in an unlawful manner, nor in such a way that the purpose of exercising rights is to cause harm to another person. This is a general principle of private law, and this provision extends to all legal relations governed by private law, as well as to legal relations arising in other areas of law.

According to Section 230(1) of the Code of Civil Procedure, in action-by-claim proceedings, each principal party must, unless otherwise provided for by law, provide evidence of the circumstances on which their claims and objections are based, unless otherwise provided by law.

The court also plays an important role in determining the burden of proof. The task of the court is, among other things, to resolve the dispute in a comprehensive, complete and exhaustive manner. Because of the above, the court has an obligation to explain, which would ensure that the case is resolved correctly. The obligation to explanation also includes the correct allocation of the burden of proof and the disclosure to the parties. In a situation where the court has failed to comply with its obligation to explain during the preliminary proceedings, the entire civil case may be resolved incorrectly and result in an incorrect decision.

The purpose of this Master's thesis was to establish the limits of the principle of good faith in reversing the burden of proof in civil proceedings, i.e. in which situations the burden of proof can be expected to be reversed and whether it is justified. Based on the purpose of the thesis, the following research questions were set:

- 1) What is the significance of the principle of good faith and proof in civil proceedings?
- 2) What should be taken into account in the court's duty to explain when reversing the burden of proof arising from the principle of good faith?

- 3) Does the reversal of the burden of proof arising from substantive law shape the reversal of the burden of proof arising from the principle of good faith, and how?
- 4) Which criteria can be used to reverse the burden of proof based on the principle of good faith?

In order to compose the thesis, legal literature and both Estonian and German jurisprudence were analysed. The analysis of German jurisprudence was relevant primarily because German civil law has largely been the basis of Estonian civil law. In legal literature, primarily executive editions of laws and legal articles were used.

The thesis was divided into three chapters, the first of which provided an overview of the burden of proof, the burden of proof, the principle of good faith and the court's duty to explain. The second chapter focused on cases of reversal of the burden of proof laid down in substantive law, in particular in legal relations between employees and consumers, which also provides for possible guidelines for reversing the burden of proof on the basis of the principle of good faith. The third chapter analysed the reversal of the burden of proof, its necessity, presumptions and application in accordance with the principle of good faith.

In certain situations, the burden of proof has been reversed, which means that the fact on which the claim is based on the substantive claim does not have to be proved by the plaintiff, but instead the defendant has to prove the absence of that fact. The foregoing may derive expressly from substantive law, but may also be derived from the principle of good faith.

In the interests of a fair trial, the legislature has said that, in certain cases, the usual burden of proof is not justified, as it may create an unreasonably difficult situation for one of the parties to obtain the necessary evidence. As a result of the above, a party to proceedings would not be able to defend his rights in full. This is primarily because the evidence relevant to the case may be in the hands of the opposing party. Similarly, in a situation where the reversal of the burden of proof is justified and is not done, the course of the judicial proceedings may be unduly extended, which in turn infringes the principle of procedural economy. The foregoing justifies a reversal of the burden of proof in such situations.

At this point, the legislator has decided to protect the weaker parties to the legal relationship. The principle of the social state requires assistance to those who are not able to adequately

secure themselves independently. The principle is guaranteed if the state is able to ensure that the immediate needs of such persons are met. In doing so, the state must also protect the weaker parties in a private relationship.

Based on the principle of the social state, it has also been considered justified to reverse the burden of proof, for example, in the relationship between the employee and the employer. In situations where the type of contract concluded between the parties is confusing, but which, among other things, corresponds to the terms of the employment contract, it is considered that an employment contract has been concluded between the parties (Section 1(2) of the Employment Contracts Act). The above is important for the protection of the employee as a weaker party, who does not have to spend additional resources for proof and thus does not find himself in an unequal position compared to the employer. At the same time, the alleged employer always has the opportunity to prove that another contract has been concluded between the parties (for example, a contract for services) or that the contract has never been concluded between the parties.

In legal relations, the weaker party can be considered not only the employee, but also the consumer. Like an employee, the consumer must take into account that he is the weaker party, which is why he needs separate protection from the state.

Substantive law could, in addition, in accordance with the principle of good faith, provide guidance for reversing the burden of proof. In particular, a reversal of the burden of proof for the conclusion of correct contracts, as is provided for in the field of labour law, could provide incentives. In addition, additional account may be taken of the fact that one of the parties to the proceedings is significantly weaker. However, the foregoing guidelines do not on their own constitute grounds for reversing the burden of proof on the basis of the principle of good faith.

Additionally, Section 6(1) of the Law of Obligations Act also provides that the creditor and the debtor must act in good faith towards each other. The obligation to behave in good faith is of an open nature, i.e. the provision is furnished by specific norms and case-law. It follows from the foregoing that the present thesis analysed the case-law, which also gives substance to the principle of good faith.

The legislator is not able to regulate all possible situations that may arise in legislation, which is why the principle of good faith, among other things, defines the understanding of justice. The principle of good faith applies universally to all actions and behaviors. The content of a principle can be fleshed out through the existence of vital facts, which the court assesses and shapes case law. In doing so, the principle of good faith must be based on the moral standards and the organisation of society in force at a particular time. Thus, the application of the principle of good faith in civil proceedings is necessary for court decisions to reflect the outcome of the current standards of conduct in a situation where the legislation has not been updated and there are gaps in the law.

In practice, there are situations in which the burden of proof has fallen on the party who does not actually have the opportunity to bear that burden. The most common example of this kind is the proof of a negative fact.

The case-law has repeatedly marked that (Estonian Supreme Court's decisions no. 3-2-1-173-12; 3-2-1-149-14; 2-16-9016), on the basis of the principle of good faith, it is possible that the burden of proving a fact is reversed following the presentation of facts indicating the possibility of presumptions, in particular where a fact is to be proved the existence of which is under the control of the defendant, the plaintiff is objectively unable to produce evidence and the defendant refuses to contribute to the proof of the fact. If the plaintiff has substantiated the likelihood of the fact occurring, the defendant must prove that the fact does not exist.

In this regard, the case-law (e.g. German Supreme Court's decision no. VI ZR 29/20) has held that a fact is under the control of the opposing party if the evidence requires the use of the opposing party's own inside information, documentation or decision and the reasons for it, to which the plaintiff does not have access and therefore objectively impossible to submit information to the court.

In order to reverse the burden of proof, the plaintiff must substantiate the statements according to the Section 235 of the Code of Civil Procedure. Substantiating is a simpler form of proof, which means that in order to simplify the plaintiff's situation, explanations that cannot be presented as evidence in court proceedings can be used in the substantiating. If the plaintiff has substantiated the likelihood of the fact occurring, the defendant must prove that the fact does not exist. In a situation where the plaintiff's damage arose as a result of at least one of the

defendant's acts or omissions, it is not necessary for the plaintiff to prove, in addition, that the damage suffered by him may alternatively have arisen on other grounds.

In reversing the burden of proof again to the detriment of the plaintiff, it is necessary to correctly fulfil the presumptions. In that regard, the defendant's situation does not prove to be simple, since it is expected that genuine efforts must be made to get rid of the burden of proof in order to avoid that the action will be upheld. The reversal of the burden of proof on the basis of the principle of good faith has been addressed in a number of different areas.

In the case of a declaratory debt certificate, the courts have considered it possible, in good faith, to reverse the burden of proof in bankruptcy proceedings (Estonian Supreme Court's decision no. 3-2-1-103-16). In particular, the insolvency creditor may have limited access to the necessary data and evidence concerning the debt certificate and the underlying relationship relating thereto, which is why, in good faith, the reversal of the burden of proof is mainly an issue in bankruptcy proceedings.

In the case of insurance disputes (Estonian Supreme Court's decision no. 3-2-1-171-13), the court has found that the close relationship of the plaintiff and the witnesses is not in itself a basis for considering their statements as unreliable. This is primarily because, for example, in the event of a vehicle theft, there are no remains of it, as in the case of a fire, and there may also be no video footage or eyewitnesses of the theft. Thus, the testimony of a witness can be decisive.

Therefore, substantive law provides for a number of cases in which the burden of proof is reversed. Despite this, in practice a number of situations arise in which there is no specific provision in the law to reverse the burden of proof, although this is necessary for the purpose of a fair trial. Provision is therefore made for the possibility of reversing the burden of proof also on the basis of the principle of good faith.

In order to implement reversing the burden of proof on the basis of the principle of good faith, it is important to fulfill certain prerequisites, which have been repeatedly outlined in case law. In general, it can be assumed that a reversal of the burden of proof can also be assumed in cases where the parties to the dispute are in an unequal position (for example, the insurer and the policyholder). It is clear that each dispute must be analysed and assessed individually, so that

it is not justified to reverse the burden of proof on the basis of the principle of good faith in each case when the legal relationship is presumably already between unequal parties. In that regard, there is no basis for reversing the burden of proof on the basis of the principle of good faith only if the opposing party is a person with specialist knowledge in a particular specific field. In order to submit the necessary professional knowledge, a party to the proceedings can apply for an expert assessment.

KASUTATUD KIRJANDUS

1. B. L. Hay, K. E. Spier. Burdens of proof in civil litigation: an economic perspective. – *The University of Chicago Press Journals*. Volume 26, nr 2, 1997.
2. Bastuck, B. Göbfert, B. Admission and Presentation of Evidence in Germany. – *Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Review*. Volume 16, nr 3, 1994.
3. Beweislastumkehr - Definition & Bedeutung im BGB bei Gewährleistung. - <https://www.juraforum.de/lexikon/beweislastumkehr> (20.01.2024).
4. Burden of proof. Cornell Law School. https://www.law.cornell.edu/wex/burden_of_proof (20.01.2024).
5. H. C. Kim. Burden of proof and the *prima facie* case: the evolving history and its applications in the wto jurisprudence. 6 Rich. J. Global L. & Bus. 245, 2007.
6. Koll, K. Tarbija kaitsmine tarbijakrediidilepinguga seotud ebamõistlike kulude eest. – *Juridica IV/2015*.
7. Kull, I. Principle of Good Faith and Constitutional Values in Contract Law. – *Juridica International VII*, 2002.
8. Kull, I. Unfair Contracts of Suretyship — a Question about the Horizontal Effect of Fundamental Rights or about the Application of Contract Law Principles? – *Juridica International XII/2007*.
9. Kullerkupp, K. Uusen-Nacke, T. Selgitada, selgitada ja veelkord selgitada. *Juridica 9/2018*.
10. Kõve, V. jt. Tsiviilkohtumenetluse seadustik II. Komm vlj. Tallinn: Juura 2017.
11. Kõve, V. jt. Tsiviilkohtumenetluse seadustik I. Komm vlj. Tallinn: Juura 2017.
12. Kõve, V. jt. Tsiviilkohtumenetluse seadustik III. Komm vlj. Tallinn: Juura 2018.
13. Käärats, E. jt. Töölepingu seadus. Selgitused töölepingu seaduse juurde. Tallinn: Majandus- ja kommunikatsiooniministeerium 2024.
14. Lehmann, J. Krahn, V. Litigation & Dispute Resolution Laws and Regulations 2023. Germany. Global Legal Group. – <https://www.globallegalinsights.com/practice-areas/litigation-and-dispute-resolution-laws-and-regulations/germany> (20.02.2024).
15. M. B. Hemraj. Burden of proof. – *Thomson Reuters*. 35(5), 2014.
16. M. Redmayne. Standards of Proof in Civil Litigation. – *Wiley on behalf of the Modern Law Review*. Volume 62, nr 2, 1999.
17. Prütting, H. jt. Münchener Kommentar zur Zivilprozeßordnung. Band 1. 2. Auflage. München 2000: C. H. Beck.

18. Scherpe, J. C. Alleviations of Proof in German and English Civil Evidence. *Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht / The Rabel Journal of Comparative and International Private Law*, 80, 4, 2016.
19. Schmeilzl, B. Standard of Proof in German Civil Litigation. 19.04.2016. Cross Channel Lawyers. – <https://www.crosschannellawyers.co.uk/standard-of-proof-in-german-civil-litigation/> (20.01.2024).
20. Schrader, M. jt. Introduction to German Civil Procedure 3: How Evidence in a German Civil Litigation Works. German Law Series. Willkie Farr & Gallagher LLP. – <https://complianceconcourse.willkie.com/articles/introduction-to-german-civil-procedure-3-how-evidence-in-a-german-civil-litigation-works/> (20.02.2024).
21. Taking of evidence. Germany. - https://e-justice.europa.eu/content_taking_of_evidence-76-de-en.do?member=1 (20.01.2024).
22. Varul, P. jt. Tsiviilseadustiku üldosa seadus. Komm vlj. Tallinn: Juura 2023.
23. Varul, P. jt. Võlaõigusseadus I. Komm vlj. Tallinn: Juura 2016.
24. Varul, P. jt. Võlaõigusseadus III. Komm vlj. Tallinn: Juura 2021.
25. Võlaõigusseaduse ja tarbijakaitse seaduse muutmise seadus (digitaalse sisu, tarbijalemüügi ning muudetud tarbija õiguste direktiivi ülevõtmine) eelnõu (404 SE) seletuskiri.
26. Wolf, C. Zeibig, N. Evidence in Civil Law – Germany. Institute for Local Self-Government and Public Procurement Maribor. Book Series: Law & Society 2015.

KASUTATUD ÕIGUSAKTID

27. Bürgerliches Gesetzbuch. – <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/>.
28. Eesti Vabariigi Põhiseadus. – RT I, 15.05.2015, 2.
29. Ehitusseadustik. – RT I, 07.03.2023, 72.
30. Gesetz über das Verfahren in Familiensachen und in den Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit. – <https://www.gesetze-im-internet.de/famfg/>.
31. Jahiseadus. – RT I, 27.09.2023, 3.
32. Perekonnaseadus. – RT I, 06.07.2023, 7.
33. Zivilprozessordnung. – <https://www.gesetze-im-internet.de/zpo/>.
34. Tsiviilkohtumenetluse seadustik. – RT I, 09.04.2021, 17.
35. Tsiviilseadustiku üldosa seadus. – RT I, 22.03.2021, 8.
36. Töölepingu seadus. – RT I, 07.03.2023, 49.
37. Võlaõigusseadus. – RT I, 17.03.2023, 80.
38. Võlaõigusseaduse ja tarbijakaitse seaduse muutmise seadus (digitaalse sisu, tarbijalemüügi ning muudetud tarbija õiguste direktiivi ülevõtmine). – RT I, 24.11.2021, 1.

KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA

Eesti kohtupraktika

40. RKTko 05.04.2006, 3-2-1-17-06.
41. RKTko 26.09.2006, 3-2-1-53-06.
42. RKTm 13.03.2007, 3-2-1-14-07.
43. RKTko 13.04.2007, 3-2-1-5-07.
44. RKTko 13.03.2009, 3-2-1-7-09.
45. RKTko 05.01.2011, 3-2-1-116-10.
46. RKTko 09.03.2011, 3-2-1-169-10.
47. RKTm 17.06.2011, 3-2-1-49-11.
48. RKTm 27.02.2012, 3-2-1-143-11.
49. RKTko 29.05.2012, 3-2-1-64-12.
50. RKTko 19.09.2012, 3-2-1-87-12.
51. RKTm 04.10.2012, 3-2-1-108-12.
52. RKTko 08.01.2013, 3-2-1-173-12.
53. RKTko 03.04.2013, 3-2-1-19-13.
54. RKTko 30.04.2013, 3-2-1-43-13.
55. RKTko 11.12.2013, 3-2-1-129-13.
56. RKTm 29.01.2014, 3-2-1-157-13.
57. RKTm 05.03.2014, 3-2-1-186-13.
58. RKTko 14.03.2014, 3-2-1-171-13.
59. RKTko 10.12.2014, 3-2-1-124-14.
60. RKTko 02.03.2015, 3-2-1-145-14.
61. RKTko 12.03.2015, 3-2-1-149-14.
62. RKTko 22.04.2015, 3-2-1-28-15.
63. RKTko 29.04.2015, 3-2-1-41-15.
64. RKTko 29.09.2015, 3-2-1-81-15.
65. RKTko 23.03.2016, 3-2-1-3-16.
66. RKTko 13.04.2016, 3-2-1-181-15.
67. RKTko 18.05.2016, 3-2-1-33-16.
68. RKTko 08.12.2016, 3-2-1-116-15.
69. RKTko 21.12.2016, 3-2-1-136-16.

70. RKTko 25.01.2017, 3-2-1-68-16.
71. RKTko 24.03.2017, 3-2-1-103-16.
72. RKTko 19.06.2017, 3-2-1-68-17.
73. RKTkm 21.06.2017, 3-2-1-63-17.
74. RKTkm 19.09.2017, 2-16-9016.
75. RKTko 02.11.2017, 2-14-62992.
76. RKTkm 19.12.2017, 2-16-9016.
77. RKTko 18.04.2018, 2-15-3686.
78. RKTko 02.05.2018, 2-13-34922.
79. RKTko 16.05.2018, 2-16-8344.
80. RKTko 02.10.2019, 2-18-187.
81. RKTkm 29.01.2020, 2-17-18069.
82. RKTko 20.05.2020, 2-18-6908.
83. RKTko 28.09.2020, 2-16-8751.
84. RKÜko 20.10.2020, 5-20-3.
85. RKHko 17.12.2020, 3-16-2653.
86. RKTko 26.10.2021, 2-19-7379.
87. RKTko 06.12.2021, 2-20-5834.
88. TlnRnko 21.12.2016, 2-15-4279.
89. TlnRnko 14.05.2014, 2-13-18712.
90. TlnRnko 22.09.2023, 2-20-18589.
91. TlnRnko 02.09.2022, 2-20-1565/78.
92. TlnRnko 05.05.2022, 2-20-19075/3.
93. TlnRnko 01.02.2023, 2-20-16142.
94. TlnRnko 27.02.2019, 2-16-4067.
95. TlnRnko 30.06.2022, 2-21-13955.
96. HMko 28.02.2018, 2-17-13092.
97. HMko 08.06.2020, 2-20-2446/32.

Saksamaa kohtupraktika

98. Saksa Ülemkohtu 13.03.1962 otsus nr VI ZR 142/61.
99. Saksa Ülemkohtu 13.11.2014 otsus nr III ZR 544/13.
100. Saksa Ülemkohtu 11.05.2017 otsus nr III ZR 92/16.
101. Saksa Ülemkohtu 25.05.2020 otsus nr VI ZR 252/19.

102. Saksa Ülemkohtu 20.07.2021 otsus nr VI ZR 152/20.
103. Saksa Ülemkohtu 22.07.2021 otsus nr I ZR 123/20.
104. Saksa Ülemkohtu 27.07.2021 otsus nr VI ZR 151/20.
105. Saksa Ülemkohtu 16.09.2021 otsus nr VII ZR 192/20.
106. Saksa Ülemkohtu 28.09.2021 otsus nr VI ZR 29/20.
107. Saksa Ülemkohtu 19.10.2021 otsus nr VI ZR 28/20.
108. Saksa Ülemkohtu 19.10.2021 otsus nr VI ZR 148/20.
109. Saksa Ülemkohtu 08.02.2022 otsus nr X ZR 97/20.
110. Saksa Ülemkohtu 24.03.2022 otsus nr VII ZR 266/20.
111. Saksa Ülemkohtu 11.10.2022 otsus nr VI/ZR 361/21.
112. Saksa Ülemkohtu 17.11.2022 otsus nr VII ZR 623/21.
113. Saksa Ülemkohtu 06.12.2022 otsus nr VI ZR 284/19.
114. Saksa Ülemkohtu 24.02.2023 otsus nr X ZR 123/20.
115. Saksa Ülemkohtu 09.03.2023 otsus nr III ZR 80/22.